

ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF THE VALUE OF FORESTS IN
THERAVĀDA BUDDHISM

พระมหากัมปนาท กम्मสุทฺโธ (แสงจันทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหากัมปนาท กम्मสุทฺโธ (แสงจันทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**An Analytical Study of the Value of Forests in
Theravāda Buddhism**

Phramaha Kampanat Kammasuddho (Sangchan)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท" เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมปурณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ
(พระมหาพรชัย สิริโร, ผศ.ดร.)

(ดร.สวัสตี อโณทัย)

กรรมการ

(พระครูวิจิตรสีลาจาร,ดร.)

กรรมการ

(พระครูโสมจิตวัฒนานุกูล, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูโกศลอรรรถกิจ, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูโสมจิตวัฒนานุกูล, ผศ.ดร.
พระครูโกศลอรรรถกิจ, ดร.

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาทัมปนาท กम्मสุทไธ)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย	: พระมหากัมปนาท กम्मสุทฺธิ์ (แสงจันทร์)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระครูโฆสิตวัฒน์านุกูล, ผศ.ดร., พธ.บ. (พระพุทธศาสนา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), ปร.ด. (ปรัชญาและศาสนา) : พระครูโกศลอรธกิจ, ดร. วท.บ. (เทคโนโลยีการผลิตสัตว์), ศษ.ม. (บริหารการศึกษา), ศน.ด. (พุทธศาสนาและปรัชญา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๙ มกราคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาเรื่องป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ ๒) เพื่อศึกษาเรื่องคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ดำเนินการวิจัยโดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลต่างๆ เพื่อนำเนื้อหาหาวิเคราะห์ตามขอบเขตของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ พบว่า ได้จำแนกลักษณะ และความหมายของป่าไว้อย่างชัดเจน มี (๑) ป่าในความหมายของสังคมศาสตร์ ได้แบ่งเป็นป่าในเมือง ป่าชุมชน ซึ่งเป็นป่าที่อำนวยความสะดวกแก่มนุษย์เป็นสำคัญ เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อน เพื่อให้ป่าได้รักษาความสมดุลของธรรมชาติเอาไว้ ทั้งดิน น้ำ และอากาศ (๒) ป่าในความหมายของนิติศาสตร์ เป็นประเภทป่าที่มีกฎหมายคุ้มครอง อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐ มีบทลงโทษแก่ผู้กระทำผิดต่อป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ (๓) ป่าในความหมายของเต๋า ความเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง ชีวิตคือป่า ป่าก็คือชีวิต (๔) ป่าในความหมายของพุทธศาสนา ที่ได้จำแนกทั้งป่าภายนอกและป่าภายใน แม้ในแต่ละศาสตร์จะให้ความหมายหรือลักษณะที่แตกต่างกันบ้าง แต่ยังมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ป่ามีประโยชน์โดยตรง เป็นแหล่งผลิตปัจจัย ๔ ให้แก่สิ่งมีชีวิต และประโยชน์โดยอ้อม สิ่งที่พลอยเกิดขึ้นเมื่อมีป่าที่สมบูรณ์

๒) การศึกษาคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ป่ามีคุณค่าทางกายภาพ เป็นการให้ปัจจัย ๔ แก่มนุษย์ คุณค่าทางสังคม เป็นกัลยาณมิตรของผู้ใคร่ในธรรม คุณค่าทางอารมณ์ เป็นสถานที่ทำจิตให้เกิดความวิเวก และคุณค่าทางปัญญา เป็นแหล่งเรียนรู้ไม่มีวันสิ้นสุด

๓) วิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า พระพุทธศาสนาได้มองป่าในหลายแง่มุม ซึ่งล้วนแต่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมีความสุข มองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ น่าชื่นชมความงาม มีความสุขกับธรรมชาติ มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาของมนุษย์ และจะทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิตข่มเหง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูลและอยู่ร่วมกันด้วยดี

Thesis Title : An Analytical Study of the Value of Forests in Theravāda Buddhism

Researcher : Phramaha Kampanat Kammasuddho (Sangchan)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee
 : Phrakhrukositwattananukul, Asst,Prof. Dr., B.A. (Buddhist Studies), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Philosophy and Religion)
 : Phrakrukosalattakit, Dr., B.S.(Animal Production Technology), M.Ed. (Education Administration), Ph.D. (Buddhism and Philosophy)

Date of Graduation : January 29, 2019

Abstract

This research aimed 1) to study the forest in the several sciences; 2) to investigate the value of forest in Theravāda Buddhism; and 3) to study the value of the forest according to Buddhism. The study was conducted by qualitative research method focusing on document analysis (Documentary Research) from various sources to analyze their contents in accordance with the determined scope of the study.

The findings were as follows:

1) Forests along with its characteristics and meaning in the various disciplines have been clearly classified as (i) forest in the meaning of the social sciences divided into forest in a city a community forest, which is a forest that mainly benefits human beings as a resting place and to balance the nature, earth, water and air, (ii) forest in the meaning of law is a protected forest type under the management of the state. There are penalties for offenders and according to the Forest Act, there are forest, reserved forest, national park, (iii) the forest in Taoism, which refers to the nature of everything as life is the forest and the forest is life, (iv) forest in Buddhist meaning in which forest is classified as interior and exterior forest. Even though in each science, there are different meanings or characteristics of the forest, the same purpose is that the forest is directly beneficial as a source of four requisites, and as an indirect benefits, that are abundant when the forest is plentiful.

2) The value of forest in the Theravāda Buddhist is clearly shown that the forest is physically beneficial in terms of providing four requisites to human beings , socially value in terms of good companion of those who fond of Dhamma, emotional value as the peaceful place for mind, and value for wisdom as the source of unlimited knowledge.

3) In an analysis of the value of the forest along the lines of Buddhism, It is found that Buddhism views nature in various aspects, which are essential for the development of the quality of human life in society in peacefully living together by regarding nature as pleasing, admirable beautiful, and happy with the nature, viewing nature as beneficial surroundings to human development, and this will make human behavior on nature and environment change from hostility to conquer, persecute, and take advantage of nature to be friendly, supportive and coexist.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลเหล่านี้ ขอขอบพระคุณ คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ความเมตตาอนุเคราะห์จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จสมบูรณ์ลงอันประกอบด้วย พระครูโฆสิตวิธานานุกูล, ผศ.ดร. ประธานกรรมการ และ พระครูโกศล อรรถกิจ, ดร. กรรมการ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำดูแลเอาใจใส่ให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุง แก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยดีตลอดมา ขอขอบพระคุณพระครูวิจิตรศีลาจาร, ดร. ขอเจริญพรขอบคุณ ดร.สิทธิโชค ปาณะศรี ที่เสียสละเวลาอันมีค่าในการแนะนำแนวทางการวิจัยอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณ พระครูสิริสุตคุณ เจ้าคณะจังหวัดพัทลุง, พระสมุห์อุทัย สนธิสุข, ดร. เจ้าอาวาสวัดควนอินทร์นิมิตร, พระครูธรรมคุณประสิทธิ์ เจ้าอาวาสวัดสมหวัง ที่ได้ให้การสนับสนุนด้าน ทุนในการศึกษา ให้กำลังใจ รวมทั้งความห่วงใยที่ได้มอบให้ผู้วิจัยตลอดมา ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ที่ให้ความอนุเคราะห์ ดูแลช่วยเหลือในด้านเอกสารการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ประโยชน์และคุณค่าอันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบความดีทั้งหมดนี้ เพื่อบูชา บิดา มารดา และบูรพาจารย์ รวมทั้งผู้มีพระคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมส่งเสริมสนับสนุน เป็นกำลังใจตลอดเวลาที่ช่วยเหลือ และเป็นกำลังใจตลอดมา ในโอกาสนี้ด้วย

พระมหากัมปนาท กम्मสุทฺโธ

๒๙ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๒
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๒
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๘
บทที่ ๒ ป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ	
๒.๑ ความหมายของป่า	๑๐
๒.๒ ประเภทของป่า	๒๙
๒.๓ องค์ประกอบของป่า	๓๓
๒.๔ ประโยชน์ของป่า	๓๔
๒.๕ บทสรุป	๓๙
บทที่ ๓ ศึกษาคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๓.๑ คุณค่าของป่า	๔๒
๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่า	๕๑

๓.๓	ศึกษาบทที่เกี่ยวข้องด้วยป่า	๗๓
๓.๔	ป่าเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔	๗๙
๓.๕	อุปมาโวหารที่เกี่ยวข้องกับป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๒
๓.๕	บทสรุป	๘๙
บทที่ ๔	วิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๔.๑	ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางกายภาพ	๙๑
๔.๒	ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางสังคม	๙๖
๔.๓	ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางอารมณ์	๑๐๕
๔.๔	ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางปัญญา	๑๐๘
๔.๕	บทสรุป	๑๑๓
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๑๕
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๒๐
บรรณานุกรม		๑๒๑
ประวัติผู้วิจัย		๑๒๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิ. มหา. (ไทย) ๒/๘๙ - ๙๓ / ๒๗๗ - ๒๘๐. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๘๙ ถึง ๙๓ หน้า ๒๗๗ ถึง ๒๘๐ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวาร	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ปณจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.จ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬนิตเทส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

ที.ม.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

ม.ม.อ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทณี มุลปิณฑาสกอรรถกถา (ภาษาไทย)

สั.ส.อ. (ไทย) = สัจจุตตนิกาย สารัตถปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

ขุ.ธ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)

ขุ.ชา.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ชาดกอรรถกถา (ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัย

สารตฎ.ฎีกา. (ไทย) = สารัตถทีปนีฎีกา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล นับเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติอันเป็นแหล่งของต้นน้ำ ลำธารและสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของสรรพสัตว์ พระพุทธองค์จึงมีกุศโลบายเพื่อให้สาวกได้รู้จักคุณค่าและการรักษาธรรมชาติอย่างแท้จริง

ในสมัยพุทธกาลนั้น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์ สะอาด ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ อุดมสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เคยปรากฏหลักฐานใดๆ ว่าเปียกเปื้อน หรือช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตนเองหรือเพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้าม กลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ด้วยความซาบซึ้งในคุณค่า และมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้นก็ตาม ในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่างๆ ของประสบการณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอน เพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะป่า แต่ถึงกระนั้น พระพุทธองค์ก็ยังคงบัญญัติสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับป่าเอาไว้มากมาย เพื่อป้องกันและรักษาป่าเอาไว้

ปัจจุบันทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยเฉพาะป่า ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ ความเห็นแก่ตัว และการขาดความเคารพต่อโลก วิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน และมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ ในการรู้ถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะป่า ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์จะได้ทบทวนทัศนคติของตน ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะสามารถกำหนดเป้าหมาย ในการดำรงชีพได้เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติ และไม่กลายเป็นผู้ทำลายล้างธรรมชาติไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และหยุดยั้งการทำลายล้างธรรมชาติก่อนที่จะสายเกินไป การรักษาป่า เมื่อพิจารณาตามหลักของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ครอบคลุมไม่เพียงแต่มนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อสังคม แต่รวมไปถึงมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วย ซึ่งปัจจุบันวิถีคิดและทัศนคติแบบพระพุทธศาสนาได้รับความสนใจมากขึ้นในกลุ่มขององค์กรพัฒนาต่างๆ ในอนาคตกระแสความคิดแบบนี้ อาจขยายตัวอย่างกว้างขวางมากขึ้น และอาจเป็นที่ยอมรับทั้งโลกตะวันตกและตะวันออกก็เป็นได้

ปัจจุบันนี้ ป่าได้ถูกทำลายไปทุกวันๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรงทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย

ด้วยเหตุผลดังกล่าว เพื่อแก้ปัญหาเรื่องป่าไม้อย่างถูกวิธี ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเรื่องป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเรื่องคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยออกเป็น ๒ ด้าน ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตข้อมูลเป็น ๒ ลักษณะ คือ ข้อมูลจากเอกสารเป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับป่า

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้

- ๑.๓.๒.๑ เนื้อหาเกี่ยวกับป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ
- ๑.๓.๒.๒ เนื้อหาเกี่ยวกับคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๓.๒.๓ เนื้อหาเกี่ยวกับวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ ศึกษาเรื่องป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ ว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง
- ๑.๔.๒ ศึกษาว่าคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง
- ๑.๔.๓ ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทว่ามีอะไรบ้าง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวัน

ป่า หมายถึง พื้นที่ปกด้วยไม้สีเขียวขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น มีขนาดเล็กใหญ่ต่างกันบ้างและมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมในบริเวณนั้น เช่น ความเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศ ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ มีสัตว์ป่าและสิ่งมีชีวิตอื่นซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งคำว่า “ป่า” ในที่นี้มีความหมายเดียวกันกับคำว่า “ต้นไม้”

พุทธศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่สาวกน้อมมาปฏิบัติตาม
เถรวาท หมายถึง สายปฏิบัติตามหลักคำสอนดั้งเดิมในทางพระพุทธศาสนา

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธ
เถรวาท ผู้วิจัยขอแยกอธิบายเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า สามารถสรุปได้ดังนี้

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สฺนิจ เขมจารีมหาเถระ) ได้แสดงปาฐกถาเรื่อง “วนกถา”
กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่า สามารถสรุปความได้ว่า พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ
และสังฆรัตนะ หรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ล้วนแต่เกิดในป่าทั้งนั้น แล้วเมื่อพระพุทธเจ้า
นิพพานก็นิพพานในป่าอีก คือนิพพานที่ภายใต้ต้นรัง ซึ่งเป็นสวนของเจ้ามัลลกะกษัตริย์ เป็นอันได้ความ
ว่า พระพุทธเจ้าเกิดในป่า ตรัสรู้ในป่า แสดงธรรมในป่าแล้วนิพพานในป่าด้วย พระธรรมเทศนาถ้อยคำ
แรกของพระองค์แสดงในป่า พระธรรมเทศนาถ้อยคำสุดท้ายที่เรียกว่า มหาปรินิพพานสูตรก็แสดงที่ป่า
คือป่าร้างที่พระองค์ทรงนิพพานนั่นเอง^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อว่า “คนไทยกับป่า” สรุปใจความ
ได้ว่า ในพุทธประวัตินั้นก็เต็มไปด้วยเรื่องของต้นไม้ พระพุทธเจ้าเองก็ประสูติใต้ต้นไม้ คือใต้ต้นสาละ
ซึ่งถือเป็นต้นไม้ที่สำคัญในพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าประสูติใต้ต้นสาละ แล้วก็ปรินิพพานใต้ต้นสาละ
ทั้งประสูติและปรินิพพานใต้ต้นสาละ คือต้นไม้ซึ่งเป็นที่เริ่มต้นและสิ้นสุดแห่งพระชนมชีพของ
พระพุทธเจ้า นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ การแสดงปฐมเทศนาก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิปตน
มฤคทายวัน ซึ่งร่มรื่นด้วยต้นไม้ แม้แต่ยามปกติในพระชนมชีพของพระองค์ พระพุทธเจ้าก็เสด็จจาริก
ไปในท้องถื่น ตามหัวเมืองต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และในการจาริกนั้น พระองค์ก็ต้องทรงเดินทางผ่าน
ป่าเป็นประจำ แล้วก็ขออุปถัมภ์พระองค์ไปประทับอยู่ในป่าเป็นระยะๆ ชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่า
มากทีเดียว เพราะฉะนั้น ชื่อป่าต่างๆ จึงมีมากในพุทธประวัติ เช่น ป่ามหาวัน ป่าอัญชนวัน ป่า
อัมพวัน ป่ารักขิตวัน เป็นต้น และวัดต่างๆ ก็มีชื่อลงท้ายด้วย “วัน” ซึ่งแปลว่า ป่า เช่น วัดเชตวัน
วัดเวฬุวัน วัดปาวาริกัมพวัน วัดอัมพวัน เป็นต้น แสดงว่า วัดเหล่านั้นเป็น “ป่า” ทั้งนั้น จึงถือได้ว่า
ป่ามีส่วนสำคัญในชีวิตของพระพุทธเจ้าเอง และในประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา^๒

^๑ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สฺนิจ เขมจารีมหาเถระ), วนกถา, (กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยเสด็จพระ
ราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สฺนิจ เขมจารีมหาเถระ), ๒๕๒๕), หน้า ๔๔.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ องค์การค้าของคุ
สภา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑.

มานพ นักการเรียน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา” สรุปใจความได้ว่า ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างขึ้นเพื่อการอนุรักษ์ การดูแลป้องกันและการบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เช่น พิธีบวชต้นไม้ พิธีนี้มาจากการอุปสมบทโดย พระสงฆ์จะนำจีวรมาพันรอบต้นไม้ในแต่ละต้นที่มีการบวช เพื่อมิให้ประชาชนเข้ามาทำลาย จากพิธีดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกทางหนึ่ง พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีทอดผ้าป่า โดยประชาชนจะนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด พระสงฆ์จะทำพิธีทอดผ้าป่าแล้วนำประชาชนไปปลูกต้นไม้ ร่วมกันในบริเวณวัดและที่สาธารณประโยชน์ พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีทำบุญต่างๆ เนื่องจากปลูกต้นไม้มากจะได้ร่มเงาในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชน ครอบๆ วัดมาร่วมทำบุญดังกล่าว เพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่น และพิธี สะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีสะเดาะเคราะห์ โดยประชาชนเชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำ ต้องมีการสะเดาะเคราะห์ โดยพระสงฆ์โน้มน้าวให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูก จึงได้ทั้งการสะเดาะ เคราะห์ของตนเอง และเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้ประเทศด้วย^๓

อุดม เขยกิจวงศ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ต้นไม้ในพุทธศาสนา” สามารถสรุปใจความได้ว่า พระพุทธเจ้าของเราที่จะทรงผนวชในพระชาติที่เป็นพระชนกกุมารนั้น ท่านก็ได้ศึกษาอะไรมากมาย ท่านไปทรงเห็นต้นมะม่วงกำลังออกผลมากมาย ก็ตั้งพระทัยไว้ว่าจะแวะเสวยมะม่วงนั้น แต่เมื่อพระชนก กุมารเสด็จผ่านไปแล้ว พวกอำมาตย์ก็พากันเก็บผลมะม่วงตามใจชอบ สุดท้ายก็ไม่มีมะม่วงเหลือสักผล มีแต่ต้นมะม่วงที่กิ่งก้านหักห้อยเกะกะ ใบก็ขาดวิน เมื่อพระองค์ทรงมองมะม่วงต้นหนึ่งที่อยู่ใกล้ๆ กันยังมีกิ่งก้านแข็งแรง ใบดกสมบูรณ์ มองดูน่าร่มเย็น จึงทรงดำริว่า เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ทรงได้ คำตอบว่า เพราะมะม่วงต้นนั้นไม่มีผล คนก็ไม่ต้องการไม่ขว้างปาใบของมันก็ไม่หล่นร่วง กิ่งก็ไม่หัก พอถึงพระราชวังก็ทรงพิจารณาอยู่แต่ในเรื่องนี้ ในที่สุดก็ตัดสินใจตัดสินพระทัยออกผนวช โดยอาศัยต้นมะม่วง เป็นบทเรียนสอนพระทัย ทรงเปรียบเทียบพระองค์เองกับมะม่วงต้นนั้น เห็นว่าถ้าไม่พัวพันอยู่ในเพศ ฆราวาสก็จะเป็นผู้ไปคนเดียว ไม่ต้องกังวลทุกข์ร้อน เป็นผู้มื่ออิสระ^๔

พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับป่าไม้” สรุปใจความได้ว่า การปลูกป่าถวายวัดในพระพุทธศาสนานั้น มองอย่างผิวเผินอาจคิดว่าไม่เกี่ยวกับการทำ ทาน เนื่องจากการทำทานที่ชาวพุทธคุ้นเคยจะเป็นการถวายภัตตาหารหวานควาเสีเป็นส่วนมาก แต่ความจริงแล้ว การปลูกป่าถวายวัดนี้เป็นการถวายทานอย่างหนึ่ง เนื่องจากป่าไม้นั้นให้พิจารณา หลายอย่าง สงเคราะห์เข้ากับปัจจัย ๔ ก็ได้ สงเคราะห์เข้ากับธรรมทานก็ได้ สงเคราะห์เข้ากับ

^๓ มานพ นักการเรียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

^๔ อุดม เขยกิจวงศ์, ต้นไม้ในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: เสริมปัญญา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

อภัยทานก็ได้ กล่าวคือหากถวายป่าไม้ที่อาจแปรสภาพหรือแปรมูลค่าไปเป็นจีวร อาหารบิณฑบาต ที่พักอาศัย และยารักษาโรค ก็จัดเป็นการถวายปัจจัย ๔ หรือวัตถุทาน หากถวายป่าไม้แล้วจัดให้มีการศึกษารธรรม สัจสอนธรรมและปฏิบัติธรรม ก็จัดเป็นส่งเสริมธรรมทาน หากถวายป่าไม้แล้วที่นั่นได้ กลายเป็นที่ห้ามฆ่าสัตว์ เป็นที่หลบภัย เป็นที่อาศัยของสัตว์ ก็จัดเป็นเขตอภัยทาน แต่หากมองในแง่ของความสำคัญ การปลูกป่าไม้ถวายวัดมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง เนื่องจากสามารถใช้เป็นเครื่องสื่อถึงพระพุทธเจ้าก็ได้ ส่งเสริมความมั่นคงของพระพุทธศาสนาได้ เป็นเครื่องพัฒนาจิตใจของผู้ถวายก็ได้^๕

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า และสามารถสรุปได้ ดังต่อไปนี้

พระมหาไพสิทธ์ สัตยารุธ ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ศึกษากรณี: พระเทพสิมาภรณ์ กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา” ผลการวิจัยพบว่า “พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า ด้วยคุณลักษณะทางพฤติกรรมภายนอก ซึ่งพระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของประชาชน ในการโน้มน้าวให้เข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”^๖

พระมหาวิเศษ ปญญาวชิโร (เสาะพบดี) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้” ผลการวิจัยพบว่า นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนแห่งนี้ พระสงฆ์มีบทบาทในการรักษาศาสนาให้คงอยู่และเป็นผู้นำทางจิตใจ มีความผูกพันอยู่กับชุมชนเรื่อยมาอย่างมีความสุข อันมีป่าไม้เป็นจุดศูนย์กลางของสิ่งแวดล้อม มีวัดเป็นศูนย์กลางของจิตใจ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์สามารถใช้หลักพุทธธรรมชักชวนแนะนำโน้มน้าวประชาชนในชุมชนนั้น ช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นแบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์กับป่าไม้ และสิ่งอื่นใดที่สามารถอำนวยความสะดวกแก่กัน ตามหลักธรรมอริยสัจ ๔ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ความสามัคคี ความกตัญญู กตเวทิตี ปลูกจสมุขปาถ ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ รวมทั้งใช้ศาสนพิธีเป็นเครื่องนำพา เช่น การทอดผ้าป่าต้นไม้ การบวชต้นไม้ (โดยการนำผ้าเหลืองไปพันรอบต้นไม้) การปลูกต้นไม้ที่ปรากฏในพุทธประวัติ การปลูกต้นไม้เป็นอุเทสิกเจดีย์ การประดับพันธูปไม้แทนพวงหรีด ไม่ว่าจะป็นต้นเฟื่องฟ้า

^๕ พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก, พระพุทธศาสนากับป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙๔.

^๖ พระมหาไพสิทธ์ สัตยารุธ, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ศึกษากรณี: พระเทพสิมาภรณ์ กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชนบทศึกษาศาสนาบัณฑิตวิทยาลัยและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘, หน้า ๑๐.

โกสน กล้วยไม้ ไทร (เมื่อเสร็จงานแล้วสามารถนำไปปลูกได้) เป็นต้น ย่อมได้ชื่อว่าเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ได้ทั้งสิ้น”

พระมหาสุภา อุทโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการจัดวัดให้สะอาด สงบและมีที่ปฏิบัติธรรมจัดกิจกรรมต่างๆ ในวัดมากขึ้น พร้อมกับการให้คำปรึกษา ให้การศึกษาแก่ชุมชน และส่งเสริมภูมิปัญญาในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งป่าไม้และต้นน้ำ รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นองค์กรสำหรับการดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์สำหรับสังคม ตลอดจนการปลูกจิตสำนึกในการรักษาสีเขียวของป่าไม้ให้มากขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อวิถีทางของการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ในอนาคตต่อไป งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษาของผู้วิจัยในด้านการให้ข้อมูล ด้านบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์และสร้างจิตสำนึกดูแลทรัพยากรป่าไม้^๕

พระครูใบฎีกาถาวร สุรพลโย (เสนสอน) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาเมื่อ ๒๕๕๔ กว่าปีล่วงแล้ว สมัยนั้น ธรรมชาติแวดล้อมบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สะอาด พื้นที่ป่า พันธุ์ไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดินฟ้าอากาศ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ยังไม่ถูกรบกวนมากนัก พระพุทธองค์และเหล่าพุทธสาวก มีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแนบแน่น ไม่ปรากฏว่ามีการส่งเสริมการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสนองความต้องการทางวัตถุแก่ตนเองและศาสนาแต่อย่างใด กลับส่งเสริมการดูแลรักษาคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติแก่พุทธบริษัท พระพุทธองค์มีวิถีชีวิตตามแบบอาศัยธรรมชาติอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานอันเป็นวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ ด้วยเหตุนี้ ป่าไม้จึงมีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่พุทธกาลจนถึงปัจจุบัน^๖

เรวัตร์ โพธิ์พันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ป่าไม้มีความสำคัญกับมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะป่าไม้ถือเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔” ผลการวิจัยพบว่า ที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์และ

^๕ พระมหาวิเศษ ปญญาวิโร (เสาะพบดี), “พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (พุทธศาสนศึกษา: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๑.

^๖ พระมหาสุภา อุทโท, “บทบาทพระสงฆ์ใน ๒ ทศวรรษหน้า (๒๕๔๑-๒๕๖๐)” วิทยานิพนธ์การพัฒนาศูนย์ชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๒๕.

^๗ พระครูใบฎีกาถาวร สุรพลโย (เสนสอน), “การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของพระนิภากรโสภณ (ไกร ฐานิสฺสโร) วัดหนองกลับ อำเภอหนองกลับ จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓.

พระภิกษุสงฆ์ ป่าไม้ไม่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน จากสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ป่าไม้กับพระพุทธศาสนาจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จากการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาพบว่า ได้นำเอาต้นไม้มาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบกับหลักธรรมคำสอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสอนให้ผู้คนเข้าใจในธรรมะได้ง่ายขึ้น แนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีต่อป่าไม้มีหลายรูปแบบ มีทั้งมุมมองในฐานะเป็นสิ่งที่น่ารื่นรมย์ เป็นสิ่งที่น่าหวาดกลัว และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการพัฒนาตนเอง

พระวินัยบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ในป่า แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ ลิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์มีทั้งหมด ๙ ลิกขาบท และลิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ (อภิสมจาจาริกวัตร) ระบุถึงสิ่งที่พระสงฆ์ควรทำและไม่ควรทำเกี่ยวกับการอยู่ในป่ามี ๔ ด้าน หากพระภิกษุสงฆ์ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติที่ได้กำหนดไว้ ย่อมได้รับอาบัติหนักเบาแตกต่างกัน นอกจากประเด็นนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ต้นไม้และป่าไม้เป็นตัวอย่างอุปมาอุปไมย เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์เข้าใจหลักธรรมได้โดยง่าย ตัวอย่างเช่น อุปมาอุปไมยถึงใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่อยู่ในพระหัตถ์ เปรียบเหมือนกับสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วตรัสบอกแก่เหล่าภิกษุให้ปฏิบัติตาม สิ่งที่ทรงบอกมีเฉพาะสิ่งที่จำเป็นต่อการบรรลุธรรมและเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้นเท่านั้น เป็นต้น^{๑๐}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ผู้วิจัยได้มีความรู้เรื่องป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ ว่าได้กล่าวเรื่องราวเกี่ยวกับป่าไว้อย่างไร เรื่องคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งได้บรรณาคคุณค่าของป่าไว้มากมาย เรื่องวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งได้กล่าวถึงคุณค่าทางกายภาพ ทางสังคม ทางจิตหรือทางอารมณ์ และทางปัญญา และสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษาดังกล่าวมาเขียนเค้าโครงเรื่องของการจัดทำวิทยานิพนธ์ได้เป็นอย่างดี

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิเคราะห์เอกสาร โดยการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยสรุปเป็นขั้นตอน ดังนี้

๑.๗.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลจากเอกสาร ชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ หนังสือ

^{๑๐} เรวัตร์ โพธิ์พันธ์, “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาพระสงฆ์ ในโครงการพุทธอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่น้ำภาชี จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

เอกสาร วารสาร วิทยานิพนธ์ บทความ และงานวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย รวมถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เชื่อถือได้

๑.๗.๒ ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๗.๒.๑ เรียบเรียงข้อมูล โดยการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งในส่วนข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่างๆ

๑.๗.๒.๒ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด ตามจุดประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

๑.๗.๒.๓ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๑.๗.๒.๔ เรียบเรียงเป็นเล่มวิทยานิพนธ์ แล้วนำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้ทราบถึงเรื่องป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ

๑.๘.๒ ได้ทราบถึงเรื่องศึกษาคคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ได้ทราบถึงวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

ป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ

ป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่นๆ มนุษย์ได้อาศัยป่าไม้ทำเป็นที่อยู่อาศัย สัตว์ก็อาศัยป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่หลบภัย ป่าไม้ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สรรพสัตว์ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล ช่วยอุ้มน้ำไม่ให้ น้ำป่าท่วมอย่างฉับพลัน ป้องกันการไหลเซาะของน้ำ ช่วยบรรเทาความร้ายแรงของพายุ ป้องกันและบรรเทาอุทกภัย เป็นแหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์ มนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้เป็นจำนวนมาก เช่น ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ช่วยปรับอุณหภูมิในฤดูกาล ใช้ในการอุตสาหกรรม ใช้เป็นอาหารของคนและสัตว์ โดยการนำเอาดอกผล ใบ เมล็ด หน่อ หัวของพืช และน้ำผึ้ง มาทำเป็นอาหาร ใช้เป็นยารักษาโรค เป็นสมุนไพรที่ปลอดภัย ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม โดยใช้เส้นใยจากเปลือกเงาะวัลย์ ใซ้ยาง น้ำมัน มาทำประโยชน์ในการทำเครื่องหอม ทำกระดาษ สบู่ ยาขจัดรองเท้า เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ยังได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากป่าไม้ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นเสมือนปอดของประเทศ

ป่าไม้ มีความสำคัญมากมาย ถือว่าเป็นศูนย์รวมของธรรมชาติ เป็นแหล่งรวมปัจจัย ๔ เพื่อให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ได้รับประโยชน์จากป่า ดังคำพังเพยที่ว่า

เสื่อพีเพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสื่อยั้ง
ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี^๑

นี้แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาตินั้นจะพึ่งพาอาศัยกัน ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เป็นส่วนประกอบของธรรมชาติ ย่อมอาศัยซึ่งกันและกันทั้งนั้น ขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ จะเสียความสมดุลทางธรรมชาติ และย่อมมีผลกระทบต่อระบบนิเวศ เช่น เมื่อไม่มีป่า สัตว์ย่อมไม่มีที่อยู่อาศัย พืชพรรณธัญญาหารย่อมหมดไป มนุษย์ย่อมประสบภัยทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง พายุ เป็นต้น

ในบทนี้ จะได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับ ความหมายของป่า ประเภทของป่า องค์ประกอบของป่า และประโยชน์ของป่า ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ องค์การค้ำของคुरुสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗ - ๑๘.

๒.๑ ความหมายของป่า

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ให้ความหมายไว้ว่า “ป่า” “ที่ ที่รกด้วยต้นไม้ต่างๆ ซึ่งไม่ใช่บ้านคนอยู่โดยปกติ”

ป่าไม้ หมายถึง พื้นที่ ที่มีพันธุ์ไม้นานาชนิดปกคลุมอยู่ โดยมีจำนวนต้นไม้ขนาดต่างๆ และมีเนื้อที่กว้างขวางเพียงพอที่จะสามารถผลิตไม้หรือของป่า ซึ่งอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์หรือมีอิทธิพลต่อดินฟ้าอากาศ และระบบน้ำของแต่ละท้องถิ่นที่ป่าไม้นั้นตั้งอยู่^๒

ศศิณา ภารา ให้ความหมายไว้ว่า ป่าไม้ หมายถึง พื้นที่อันกว้างใหญ่ซึ่งประกอบไปด้วยไม้นานาชนิด และเป็นแหล่งกำเนิดของสัตว์ป่านานาชนิด ป่าไม้ หมายถึง บริเวณที่ปกคลุมไปด้วยต้นไม้ เป็นบริเวณที่มีอากาศชื้น หรือฝนตกเพียงพอที่จะมีต้นไม้ขึ้นได้ ดังนั้น ป่าไม้ คือ สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และปกคลุมเนื้อที่อันกว้างใหญ่ มีการใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำ วัตถุธาตุต่างๆ ในดิน เพื่อการเจริญเติบโตจนถึงอายุชัย และเพื่อสืบพันธุ์ของตนเอง ทั้งให้ผลผลิตและบริการที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ต่อมนุษย์^๓

ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ ให้ความหมายไว้ว่า ป่าไม้ หมายถึง เนื้อที่ ที่มีพันธุ์ไม้นานาชนิดปกคลุมอยู่ โดยมีจำนวนต้นไม้ขนาดต่างๆ และมีเนื้อที่กว้างขวางเพียงพอที่จะผลิตไม้หรือของป่า ซึ่งอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ หรือมีอิทธิพลต่อดินฟ้าอากาศ และระบบน้ำของแต่ละท้องถิ่นที่ป่าไม้นั้นตั้งอยู่ ป่าไม้ นอกจากจะเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญแล้ว ยังมีหน้าที่รักษาสมดุลของธรรมชาติ ช่วยให้โลกมีอุณหภูมิคงที่ มีอิทธิพลต่อปริมาณฝน ทำให้ฝนตกเพิ่มและปริมาณน้ำฝนสม่ำเสมอ ป่าในบริเวณที่สูง อุณหภูมิและความกดอากาศจะต่ำ ทำให้การกลั่นตัวของไอน้ำเป็นฝนเร็วขึ้น ถือได้ว่าเป็นแหล่งของต้นน้ำลำธาร บรรเทาอุทกภัย และความรุนแรงของพายุ ป้องกันการพังทลายของหน้าดินเวลาเกิดพายุ ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์ และยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์อีกด้วย^๔

สรุปว่า ป่า หมายถึง พื้นที่สีเขียวที่มีต้นไม้จำนวนมาก เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกให้แก่สิ่งมีชีวิตได้อาศัย เป็นแหล่งผลิตปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยา

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๒๙.

^๓ ศศิณา ภารา, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ส.เอเชียเพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕.

^๔ ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๘.

รักษาโรค และเป็นแหล่งควบคุม รักษาความสมดุลของธรรมชาติให้ดำรงอยู่อย่างปกติ นอกจากนี้จะเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญแล้ว ยังมีหน้าที่รักษาสมดุลของธรรมชาติ ช่วยให้โลกมีอุณหภูมิคงที่ มีอิทธิพลต่อปริมาณฝน ทำให้ฝนตกเพิ่มและปริมาณน้ำฝนสม่ำเสมอ ป่าในบริเวณที่สูง อุณหภูมิและความกดอากาศจะต่ำ ทำให้การกลั่นตัวของไอน้ำเป็นฝนเร็วขึ้น ถือได้ว่าป่าเป็นแหล่งของต้นน้ำลำธาร บรรเทาอุทกภัย และความรุนแรงของพายุ ป้องกันการพังทลายของหน้าดินเวลาเกิดพายุฝน ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์ และยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ด้วย

๒.๑.๑ ป่าในความหมายของสังคมศาสตร์

ป่าในความหมายของสังคมศาสตร์ สามารถแยกลักษณะของป่า หรือประเภทของป่า เพื่อให้เข้าตามลักษณะของคนที่อยู่อาศัยในภูมิภาคนั้นๆ ได้ ๒ ประเภท คือ

๑. ป่าในเมือง คือ พื้นที่สีเขียวที่มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ และคนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้อย่างสะดวกสบาย สะอาด ร่มรื่น นั่นคือต้องมีต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงาเป็นองค์ประกอบสำคัญ เพื่อประโยชน์ทางสังคม ป่าในเมืองโดยเฉพาะสวนสาธารณะและพื้นที่สีเขียวมีส่วนช่วยให้ประชาชนมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดีขึ้น ประโยชน์ของภูมิทัศน์ในเขตเมืองนั้นส่งผลต่อสุขภาพของประชาชนในประเทศอุตสาหกรรม

“ป่าในเมือง” ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่วนสาธารณะและสวนป่าในเมือง โจทย์ของการอยู่อาศัยระหว่างคนกับป่าในเมือง เป็นความรับผิดชอบของทุกคนที่จะรักษาต้นไม้เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน มาดูสถานการณ์และอนาคตของป่าในมหานครอย่างกรุงเทพฯ คุณประโยชน์ของป่าและต้นไม้ใหญ่ในเมืองนั้นจึงมีมากมาย ซึ่งรวมถึงความสวยงาม การลดปรากฏการณ์เกาะความร้อน (Urban Heat Island) การลดปริมาณการระบายน้ำฝนของเมือง การลดมลพิษทางอากาศ การลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงานด้วยการเพิ่มเงาต้นไม้ก้ำบังอาคารให้มากขึ้น

การมีป่าไม้อยู่ร่วมในสิ่งแวดล้อม จะช่วยลดความเครียดแก่มนุษย์จากการทำงานประจำวันได้ เป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วว่า ต้นไม้ให้คุณประโยชน์แก่สุขภาพและจิตใจแก่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเมือง ร่มเงาของต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียวอื่นๆ

การปลูกพืชหรือต้นไม้ในเมืองนั้น เป็นเป้าหมายในการลดมลพิษตามโครงการป่าในเมือง นอกจากนี้ ป่าในเมืองยังมีส่วนช่วยในเรื่องน้ำกินน้ำใช้ของประชาชนในเขตเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประโยชน์ในด้านการจัดการน้ำเสียและการจัดการน้ำทิ้งของครัวเรือน

นอกจากนั้น ป่าในเมืองยังสร้างงานให้กับประชาชนจำนวนมาก ทั้งงานที่เป็นงานภูมิทัศน์ งานสวน งานป่าไม้ และครอบคลุมถึงงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สันทนาการ ที่เกิดขึ้นจากป่าในเมืองอีกด้วย ป่าในเมืองยังช่วยส่งเสริมด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ

๑.๑ ประโยชน์ของป่าในเมือง

คุณประโยชน์ของต้นไม้ใหญ่ในเมืองนั้นมีมากมายซึ่งรวมถึงความสวยงาม การลดปรากฏการณ์เกาะความร้อน (urban heat island) การลดปริมาณการระบายน้ำฝนของเมือง การลดมลพิษทางอากาศ การลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงานด้วยการเพิ่มเงาต้นไม้ก่อบังอาคารให้มากขึ้น การเพิ่มมูลค่าทางราคาแก่อสังหาริมทรัพย์ ช่วยเพิ่มที่พักพิงแก่สัตว์ต่างๆ ตลอดจนการช่วยบรรเทาปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยรวมให้แก่เมืองได้มาก^๕ สามารถจำแนกได้ดังนี้

๑) คุณประโยชน์ด้านสุนทรียภาพ ต้นไม้ใหญ่ให้สีสัน ผิวสัมผัสและความเปรียบต่างที่ทำให้สิ่งแข็งที่เป็นรูปเหลี่ยมทรงเรขาคณิตในภูมิทัศน์เมืองให้แลดูอ่อนนุ่ม ต้นไม้ใหญ่สามารถประกอบกันเป็นกรอบช่องมองวิวที่งดงามและอาจเป็นฉากบังวิวหรือสิ่งไม่น่าดูได้ด้วย ดอก สี เปลือก ลำต้น โครงสร้างของกิ่งก้านสาขาที่สง่างามสามารถกระตุ้นให้ผู้มองเกิดความปีติและน่าสนใจ การจัดวางต้นไม้ให้มีแบบแผนจะช่วยส่งเสริมสัดส่วนของงานสถาปัตยกรรม และเสริมขนาดส่วนของเนื้อที่ใช้สอยภายนอกอาคารให้ดีขึ้น

๒) คุณประโยชน์ด้านสังคม การมีต้นไม้อยู่ร่วมในสิ่งแวดล้อมจะช่วยลดความเครียดแก่มนุษย์จากการทำงานประจำวันได้ เป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วว่าต้นไม้ให้คุณประโยชน์แก่สุขภาพและจิตใจแก่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเมือง ร่มเงาของต้นไม้ใหญ่และพื้นที่สีเขียวอื่นๆ ในชุมชนเมืองคือสถานที่ที่มนุษย์ใช้เป็นที่พบปะสังสรรค์ทางสังคมและเพื่อการพักผ่อน และก็เช่นเดียวกันการออกแบบจัดวางที่ดี และการมีส่วนร่วมของประชาชนมีส่วนอย่างมากในผลสำเร็จ ต้นไม้ใหญ่ในเมือง เป็นที่อาศัยพักพิงสำหรับนกทำรังกกไข่และเป็นที่ยึดขยายพันธุ์ และเป็นแหล่งอาหารของสัตว์เมืองอีกหลายชนิด มีประชาชนจำนวนไม่น้อยที่รวมตัวเป็นชมรมศึกษาเฝ้าดู ให้อาหาร ถ่ายภาพ และเขียนภาพต้นไม้ใหญ่และสัตว์ที่มีประจำตามต้นไม้ใหญ่ในชุมชน ต้นไม้ใหญ่ในเมืองและสัตว์ประจำถิ่นเมืองได้อาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกันมายาวนานจนอยู่ในสภาวะสมดุล

๓) คุณประโยชน์ด้านเศรษฐศาสตร์ คุณประโยชน์ทางเศรษฐกิจของต้นไม้ใหญ่ในเมืองได้รับการยอมรับมานานแล้ว แต่คุณประโยชน์ดังกล่าวเพิ่งจะได้รับการเจงนัรบเชิงปริมาณเมื่อเร็วๆ นี้เอง การเจงนัรบเชิงปริมาณของต้นไม้ใหญ่ในเมือง ช่วยให้สาธารณชนซั้งใจและตัดสินใจให้ความเห็นชอบในด้านค่าใช้จ่าย หรือยอมให้จัดตั้งงบประมาณเพื่อการดูแลรักษาต้นไม้ใหญ่ในชุมชนเมือง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดในแง่เศรษฐกิจ ได้แก่การปลูกต้นไม้ใหญ่ประเภทผลัดใบที่ด้านตะวันตกเฉียงใต้ของอาคาร เงาของทรงพุ่มจะบังความร้อนจากแสงแดดที่ร้อนจัดในฤดูร้อน และเมื่อถึงฤดูหนาวต้นไม้ที่ซั้งใบซั้งหมด จะปล่อยให้แสงแดดทะลุมาปะทะผนังให้ความอบอุ่นแก่อาคาร คิดเป็นเงิน

^๕ เดชา บุญค้ำ, ต้นไม้ใหญ่ในการก่อสร้างและพัฒนาเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙.

ค่าประหยัดพลังงานได้มากมาย นอกจากนี้กระทรวงเกษตรแห่งสหรัฐฯ ยังได้รายงานผลการวิจัยว่า ต้นไม้ใหญ่ในเมือง มีส่วนช่วยในธุรกิจเฟื่องฟูเนื่อง จากคนจะใช้เวลาในการเดินจับจ่ายในมอลล์นานขึ้น อาคารอพาร์ทเมนต์ที่ร่มรื่นด้วยต้นไม้ใหญ่ จะปล่อยเช่าได้หมดเร็วกว่าอพาร์ทเมนต์ที่แห้งแล้งปราศจากต้นไม้ นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้เช่าอยู่นานขึ้น มูลค่าของอสังหาริมทรัพย์ที่ร่มครึ้มสวยงามด้วยต้นไม้สูงกว่าที่แห้งแล้ง นอกจากนี้ยังพบว่า ต้นไม้ใหญ่ยังมีส่วนช่วยให้นักธุรกิจตัดสินใจเข้ามาทำธุรกิจ หรืออุตสาหกรรมในโครงการใหม่ได้เร็วขึ้น ผลกระทบทางกายภาพของต้นไม้ใหญ่อันได้แก่การให้ร่มเงา การควบคุมความชื้น การควบคุมทิศทางและความเร็วลม การควบคุมการชะล้างพังทลาย การให้ความเย็นจากการคายน้ำ การบรรเทาเสียงรบกวนและการบังสายตา การควบคุมการจราจร การดูดซับมลพิษ รวมทั้งการควบคุมหรือบรรเทาฝน ฯลฯ ผลกระทบต่างๆ ดังกล่าวนี้สามารถนับเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ทั้งสิ้น

๑.๒ ป่าในเมืองของประเทศไทย

การรณรงค์ปลูกต้นไม้ในเมืองมีมาแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถ์เลขาพระราชทานเจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ทรงให้คำแนะนำ และมีพระกระแสรับสั่งกำหนดชนิดต้นไม้และตำแหน่งปลูก รวมทั้งวิธีการปลูกโดยละเอียด ทรงรู้จักต้นไม้มากกว่า ๘๐ ชนิด แต่การรณรงค์ของพระองค์มีวัตถุประสงค์เพื่อความร่มรื่นสวยงาม ด้วยในยุคนี้บรรยากาศในกรุงเทพฯ ยังไม่มีมลพิษเท่าปัจจุบัน^๖

หน้าที่การปลูกต้นไม้เป็นหน้าที่ของกรมนคราทร ซึ่งต่อมาตกเป็นหน้าที่ของกรุงเทพมหานคร ส่วนเมืองต่างๆ ทั่วราชอาณาจักรตกเป็นหน้าที่ของเทศบาล ซึ่งการปลูกต้นไม้ในเมืองทั้งหมดเป็นการปลูกเพื่อความสวยงามและความร่มรื่นเป็นสำคัญ ผลของการพัฒนาเมืองที่แออัดและการติดขัดของการจราจรทำให้เกิดปัญหามลพิษรุนแรงขึ้น การปลูกต้นไม้ใหญ่จึงเริ่มมาองในด้านกรช่วยบรรเทามลพิษทางอากาศและการจับฝุ่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งกรมป่าไม้ได้เริ่มงานวิจัยเกี่ยวกับความสามารถของต้นไม้ ในเชิงการดูดซับก๊าซพิษและโลหะหนักมากขึ้น ปัจจุบัน กรมป่าไม้กำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาและจัดตั้งหน่วยงานการป่าไม้เมืองขึ้น โดยขยายงานจากสำนักงานจัดการป่าชุมชนที่เน้นด้านเศรษฐกิจและสังคม มาเน้นแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในเมือง

^๖ พระราชหัตถ์เลขาสมเด็จพระปิยมหาราช พระราชทานเจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ (พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๕๓) พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนางหอมทวน สุริยคำ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๘.

สรุปว่า ป่าในเมือง เป็นป่าที่อำนวยความสะดวกให้แก่สังคมเมือง ทั้งทางกายภาพ สังคม อารมณ์ และเป็นส่วนสนับสนุนให้ระบบเศรษฐกิจดีขึ้น การปลูกป่าในเมืองด้วยต้นไม้ใหญ่ที่แข็งแรง สวยงามและมีจำนวนมากพอ จะช่วยปรับปรุงคุณภาพของอากาศเมืองได้อย่างชัดเจน ต้นไม้ใหญ่ สามารถลดอุณหภูมิและลดปรากฏการณ์เกาะความร้อนที่เกิดในเมืองใหญ่ การช่วยลดอุณหภูมิของ บรรยากาศในเมืองลงไม่เป็นเพียงการช่วยประหยัดพลังงานเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการช่วยให้ คุณภาพของอากาศในเมืองดีขึ้นจากการเกิดโอโซนที่น้อยลงเนื่องจากอุณหภูมิที่ต่ำลง

๒. ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจาก ประชาชน และองค์กรชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อ ประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้ สอดตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้น ทั้งเรื่องการทำมาหากิน ระบบครอบครัวเครือญาติ ประเพณีความเชื่อ อำนาจและกฎระเบียบในชุมชน ป่าชุมชนจึงมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิ นิเวศ และวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนในท้องถิ่น

ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดิน และ/หรือ ที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการหรือได้รับ อนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่าง ต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติและแผนงานที่เกี่ยวข้องซึ่งอาจสอดคล้อง กับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการหรือดำเนินการดังกล่าว ก็เพื่อการ อนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

๒.๑ องค์ประกอบของป่าชุมชนมีดังนี้

๑) ที่ดิน หมายถึง ที่ดินนอกพื้นที่ป่าไม้ เช่น

- ก. ที่ดินสาธารณประโยชน์
- ข. ที่ดินเอกชน
- ค. ที่ดินของวัด, โรงเรียน, สองข้างทาง
- ง. ที่ดินของส่วนราชการต่างๆ เป็นต้น

ซึ่งที่ดินดังกล่าวข้างต้นจะต้องได้รับอนุญาตให้ใช้จากผู้มีสิทธิด้วย

๒) ที่ดินป่าไม้ หมายถึงที่ในเขตป่าไม้ เขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่ดินในเขตป่าต้อง ได้รับอนุญาต

- ก. ที่ดินป่าตามความหมายที่ปรากฏในพระราชบัญญัติป่าไม้

พุทธศักราช ๒๕๔๔

- ข. ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

๓) ชุมชน หมายถึงชุมชน ที่มีราษฎรร่วมบริหารจัดการ ดูแล และรับประโยชน์ จากป่าชุมชนนั้นๆ

๔) การอนุญาตตามกฎหมาย หมายถึงมีการขอจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทาง และได้รับอนุญาตจากผู้มีอำนาจ (กรมป่าไม้) ตามกฎ ระเบียบที่กำกับ ดูแลพื้นที่นั้นๆ

๕) การดำเนินการร่วมกัน หมายถึงราษฎรในชุมชน องค์กรต่างๆ และ หน่วยงานของรัฐ เป็นต้น ร่วมกันบริหารจัดการป่าไม้ในรูปแบบการมีส่วนร่วม

๖) การจัดการกิจการงานด้านป่าไม้ หมายถึงการควบคุม ดูแล รักษา บำรุงป่า รวมถึงการป้องกัน และปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้นด้วย

๗) ความต่อเนื่อง หมายถึงการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ สม่่าเสมอ ระยะเวลา ไม่ขาดตอน

๘) การใช้ประโยชน์โดยชุมชน หมายถึงราษฎรในชุมชนใช้ประโยชน์ตามกติกา ที่ชุมชนร่วมกันกำหนด โดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบของทางราชการที่เกี่ยวข้อง

๙) ความยั่งยืน หมายถึงป่าไม้ต่างๆ ยังคงเป็นป่าไม้และสามารถเอื้ออำนวย ประโยชน์ให้กับราษฎรในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง เต็มประสิทธิภาพตลอดไป โดยไม่เสียหายหรือถูก เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

ป่าชุมชน คือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆ จากป่า ที่ชาวบ้านตาม ชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและ ชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน อันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับ สภาพแวดล้อม ทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการ ถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน

รูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บน พื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยป่าหรือที่ดินรอบๆ ป่า เพื่อการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค โดยอาศัยป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งที่มาของอาหาร สมุนไพร วัสดุเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือ การผลิตเชื้อเพลิง และประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ภายในชุมชน

รูปแบบการใช้ทรัพยากรนี้ส่งผลให้ชุมชนมีเสถียรภาพ ภาพภาพและก่อให้เกิดความ เป็นธรรม ทำให้ชุมชนนั้นๆ สามารถสืบทอดความเป็นชุมชนมาได้จนทุกวันนี้ พร้อมกันนั้นก็ มีศักยภาพที่จะดำรงความเป็นชุมชนต่อไปได้

๒.๒ ป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ป่าไม้

ความเชื่อมั่นที่ว่า ป่าชุมชนสามารถอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ได้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริงว่า เมื่อชีวิตของชุมชนขึ้นอยู่กับความอยู่รอดของป่า ไม่ว่าจะในฐานะที่เป็นแหล่งน้ำที่ดี ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกที่ดี อาหารและวัสดุปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีพของชุมชนก็ดี หลายอย่างหรือทุกอย่าง รวมกันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนต้องอนุรักษ์ป่า โดยที่ไม่จำเป็นต้องมีอำนาจภายนอกไปบังคับ^๗

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าความอยู่รอดของชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับป่า พวกเขาก็ไม่เห็นความสำคัญที่จะรักษาป่า นอกจากนี้ ชุมชนจะไม่รักษาป่าถ้าหากเขาไม่ได้เป็นเจ้าของและเป็นผู้ได้รับประโยชน์ เราไม่อาจเรียกร้องให้ชุมชน ‘เสียสละ’ หรือรักษาป่าบนพื้นฐานของความรักป่าแบบ ‘รู้คุณค่าป่า’ ได้ เขาจะรักษาป่าก็ต่อเมื่อเขาได้ประโยชน์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

ในประเทศหรือสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และไม่มีการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดจากทรัพยากรของส่วนรวมอย่างเป็นธรรม รัฐมักเป็นเครื่องมือของการแสวงหาและรักษาผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าจะต้องแปลกใจหากพบว่า รัฐจำนวนไม่น้อยในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา นอกจากจะไม่สามารถรักษาป่าเอาไว้ได้แล้ว ยังปล่อยให้กลุ่มคนผู้มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ ทยิบฉวยเอาประโยชน์จากป่าไม้และทรัพยากรอื่นๆ ของส่วนรวม เพื่อประโยชน์ส่วนตัวมาโดยตลอด

ดังนั้น ป่าชุมชนในที่นี้จึงมีความหมายในทางการพัฒนาทางการเมืองด้วย กล่าวคือ การพัฒนาไปสู่ระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริง ไม่ใช่อยู่ที่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีสิทธิเลือกผู้แทนฯ แต่คือการกระจายความเป็นเจ้าของ เป็นผู้ใช้อำนาจจัดการและได้ประโยชน์จากทรัพยากรให้กับชุมชนต่างหาก

กล่าวโดยสรุป ทั้งป่าในเมืองและป่าชุมชนทั้ง ๒ อย่างนี้ ย่อมอำนวยประโยชน์ให้แก่สิ่งมีชีวิตเหมือนกับป่าทั่วไป และเป็นป่าที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่มนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะเป็นป่าที่มีมนุษย์อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เหตุนั้น ป่าทั้ง ๒ ประเภทนี้ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

๒.๑.๒ ป่าในความหมายของนิติศาสตร์

พระราชบัญญัติเกี่ยวกับป่าไม้ทั้ง ๔ ฉบับ ซึ่งในแต่ละพระราชบัญญัติจะมีบทบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.๒๔๘๔ มาตรา ๑๔ แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ มาตรา ๑๖ (๑) แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๐๓ ซึ่งกำหนดความผิดและบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดไว้ดังนี้

^๗ ฉลาดชาย รมิตานนท์, นิตยสารสารคดี, ฉบับที่ ๗๘, (เดือนมกราคม ปี ๒๕๕๘), หน้า ๑๐.

๑. พื้นที่ป่าไม้ทั่วไป

ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.๒๔๘๔ มาตรา ๕๔ กำหนดไว้ว่า ห้ามมิให้ผู้ใดก่อสร้างแผ้วถางหรือเผาป่าหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการทำลายป่า หรือเข้าไปยึดถือ หรือเข้าไปครอบครองป่าเพื่อตนเองหรือผู้อื่น ฯลฯ และได้กำหนดโทษไว้สำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๕๔ คือ มีโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกิน ๕๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ในกรณีผู้ใดเผาป่าเป็นเนื้อที่เกิน ๒๕ ไร่ มีโทษจำคุกตั้งแต่ ๒-๑๕ ปี และปรับตั้งแต่ ๑๐,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๒. พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ มาตรา ๑๔ กำหนดไว้ว่า ในเขตป่าสงวนแห่งชาติห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือหรือครอบครองที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า หรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ ฯลฯ และได้กำหนดโทษไว้สำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๔ คือ มีโทษจำคุกตั้งแต่ ๖ เดือน ถึง ๕ ปี หรือปรับตั้งแต่ ๕,๐๐๐ - ๕๐,๐๐๐ บาท ในกรณีผู้ใดเผาป่าเป็นเนื้อที่เกิน ๒๕ ไร่ หรือให้เกิดความเสียหายแก่ไม้สัก ไม้ยาง ไม้สนเขา หรือไม้หวงห้ามประเภท ข. ตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้หรือไม้อื่น ๆ เป็นต้น หรือเป็นท่อนอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างรวมกันเกิน ๒๐ ต้นหรือท่อน หรือปริมาณไม้เกิน ๔ ลูกบาศก์เมตร มีโทษจำคุกตั้งแต่ ๒-๑๕ ปี และปรับตั้งแต่ ๒๐,๐๐๐ - ๑๕๐,๐๐๐ บาท

๓. พื้นที่อุทยานแห่งชาติ

ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ มาตรา ๑๖ (๑) กำหนดไว้ว่าภายในเขตอุทยานแห่งชาติ ห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือหรือครอบครองที่ดิน รวมถึงก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่าและได้กำหนดโทษไว้สำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๖ (๑) คือ มีโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกิน ๒๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๔. พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕ มาตรา ๓๘ กำหนดไว้ว่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือหรือครอบครองที่ดิน หรือตัดโค่น แผ้วถาง เผาป่า ทำลายต้นไม้อื่น หรือพฤษชาติอื่น หรือขุดหาแร่ ดิน หิน หรือเลี้ยงสัตว์ หรือเปลี่ยนทางน้ำ หรือทำให้น้ำในลำห้วย หนอง บึง ท่วมตื้นหรือเหือดแห้ง หรือเป็นพิษต่อสัตว์ป่า และได้กำหนดโทษไว้สำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม มาตรา ๓๘ คือ มีโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกิน ๓๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

^๕ อภินันท์ ปลอดเปลี่ยว และคณะ, แนวทางการควบคุมไฟป่าในประเทศไทย ส่วนจัดการไฟ และภัยธรรมชาติ, หน้า ๒๕-๒๗

“ป่า” ตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ.๒๕๔๔ หมายความว่า ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้ผลตาม กฎหมายที่ดิน

“ป่า” ตาม พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ หมายความว่า ที่ดินรวมตลอดถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเล ที่ยังมีได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย ป่าสงวนแห่งชาติ หมายความว่า ป่าที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตาม พ.ร.บ.ป่า สงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ ซึ่งห้ามบุคคลใดๆ เข้าไปยึดครอบครองที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า หรือกระทำการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ เว้นแต่ได้รับ อนุญาตจากทางราชการแล้ว^๔

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า “ป่า” ตาม พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ นั้น มีความหมายกว้างและเด่นชัดว่า “ป่า” ตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ.๒๕๔๔ อย่างไรก็ตาม “ป่า” จะต้อง ประกอบด้วยพื้นที่ และสรรพสิ่งที่อยู่ในพื้นที่นั้น และสรรพสิ่งเหล่านั้นย่อมมีประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์บ้าง ในที่นี้จะขอกล่าวเกี่ยวกับป่าไม้เป็นสำคัญ

ความสำคัญของป่าไม้ ป่าไม้ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติสำคัญชนิดหนึ่ง ซึ่งสามารถ อำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างมาก แต่เดิมป่าไม้มีอยู่มากมายทั่วทุกภาคของ ประเทศไทย แต่ต่อมาเมื่อประชากรของไทยเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความต้องการใช้ไม้ และเนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ทำให้ต้องการใช้ที่ดิน เพื่อประกอบอาชีพมากตามไปด้วย แต่การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าว เป็นการใช้อย่าง พุ่มเฟื่อยขาดการควบคุม ทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว พื้นที่ลดน้อยลง สภาพดินฟ้าอากาศแปรปรวนเกิดความแห้งแล้ง น้ำท่วม ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ด้วยเหตุดังกล่าวรัฐบาลจึงจำเป็นต้องมีการสงวนรักษาป่าไว้ เพื่อประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ความมั่นคง และสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากป่าไม้ มีความสำคัญต่อประเทศชาติดังกล่าวมาแล้ว ทางราชการจึงจำเป็นต้อง สงวนรักษาป่าไว้ ด้วยการกำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อให้ป่าไม้สามารถอำนวยประโยชน์ต่อ ประเทศชาติได้มากที่สุดและตลอดไป หากไม่ดำเนินการสงวนป่าเอาไว้ ป่าไม้อาจจะถูกทำลายไปจน หมดสิ้นอย่างรวดเร็ว และถ้าหากเป็นเช่นนั้นจริง ประเทศชาติจะต้องประสบกับการขาดแคลนปัจจัย ๔ และภัยธรรมชาติอย่างแน่นอน เช่น ขาดแคลนไม้ในการก่อสร้าง ขาดพลังงานเชื้อเพลิง ถ่านและ ฟืน ดินพังทลาย การเกษตรกรรมจะไม่ได้ผลดี อาจได้รับอันตรายจากน้ำท่วม หรือความแห้งแล้ง ประเทศชาติย่อมขาดความมั่นคง

^๔ ทิวา สรรพกิจ, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์, (กรุงเทพมหานคร: พันนี้พับลิชชิง, ๒๕๒๘), หน้า ๒๙.

อย่างไรก็ตาม การสงวนป่ามิได้หมายความว่าสงวนไว้เฉยๆ โดยไม่ยอมหรือไม่อนุญาตให้บุคคลใดๆ เข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากป่านั้นๆ ตรงกันข้าม บุคคลใดๆ สามารถเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ภายใต้กฎหมาย และระเบียบของทางราชการ หมายความว่า การเข้าไปดำเนินการใดๆ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จะต้องได้รับอนุญาตจากทางราชการเสียก่อน เช่น การทำไม้ การเก็บหาของป่า การนำสัตว์เข้าไปเลี้ยง การใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นการชั่วคราว

สรุปว่า ป่าในความหมายของนิติศาสตร์ คือ ป่าที่มีกฎหมายควบคุม กำหนดด้วยประเภทของป่าไม้ และอาณาเขตบริเวณ มีบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดหนักเบาตามมูลฐานของความผิด เช่น มีการลักตัดไม้ ทำลายป่า เป็นต้น โดยมีหน่วยงานราชการเป็นผู้กำกับดูแล เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติเอาไว้ เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ เป็นต้น

๒.๑.๓ ป่าในความหมายของเต๋า

คำว่า "เต๋า" ในภาษาจีน^{๑๑} แปลว่า "หนทาง" หรือ "วิถี" เต๋าคือทาง หากเป็นทางที่ไร้หนทาง เป็นวิถีที่ปราศจากวิถี หากมีทางสายหนึ่งทอดยาวไปเบื้องหน้า อันสามารถนำเราไปสู่จุดหมาย เราอาจแลเห็นทางสายนั้น และก็สามารถเดินไปในหนทางที่เราอาจแลเห็นได้กระจ่างชัด และสามารถเดินไปจนบรรลุถึงจุดหมายนั้นเป็นทางของโลก เป็นทางขั้นต่ำ หนทางของโลกนั้นจึงอาจแลเห็นอาจเดินไป และอาจบรรลุถึงจุดหมาย

แต่หนทางที่ยิ่งใหญ่นั้นไม่อาจแลเห็น หนทางอันยิ่งใหญ่มีอยู่จริงไปไม่ได้ด้วยการเดิน และก็ไม่อาจนำไปสู่จุดหมายใดๆ เพราะโดยแท้จริงแล้ว ตัวหนทางนั่นเองคือจุดหมาย จุดหมายอันยิ่งใหญ่แฝงอยู่ในเส้นทางสายนั้นแล้ว เราไม่อาจบรรลุถึงสิ่งใดอีก แท้ที่จริงตัวเรานั้นเอง คือทางสายนั้น เมื่อเราปราศจากความปรารถนา หรือความต้องการทุกสิ่งทุกอย่างก็เป็นไปเองโดยธรรมชาติ หน่อไม้ไม่เคยต้องการที่จะงอกขึ้นมาจากพื้นดิน แทะยอดขึ้นไปบนฟ้า และแตกกิ่งก้านแขนงและใบใจของไม้บริสุทธิ์และปราศจากความปรารถนา ดังนั้น หน่อไม้ก็ดำเนินไปตามทางแห่งธรรมชาติ มันแทงทะลุขึ้นมาจากพื้นดิน งอกสูงขึ้น สูงขึ้น มีปุ่มปมสีเขียวยื่นงอกออกมา ปุ่มปมนั้นค่อยขยายออกเป็นกิ่งก้านและใบ ทุกอย่างดำเนินไปตามเวลาอันควร อย่างเป็นจังหวะ ดังลีลาของบทเพลง และสอดคล้องกับธรรมชาติ นี่คือ “เต๋า”

เต๋า ได้เอาธรรมชาติมาสอนเพื่อให้ผู้คนได้เข้าใจถึงชีวิตอย่างแท้จริง โดยเอาสิ่งรอบกายที่มีอยู่มาขบคิด มาพิจารณา เช่น การเปรียบเทียบป่าไม้ หรือต้นไม้กับชีวิตของสรรพสิ่ง เป็นต้นว่า

^{๑๑} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, วิถีแห่งเต๋า, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

บนกิ่งก้านต่างๆ ของต้นหลิว ปรากฏปุ่มสีเขียวงอกออกมา ปุ่มปมแต่ละปุ่มล้วนงอกออกมาจากตำแหน่งและแง่มุมที่เหมาะสม เราไม่จำเป็นต้องไปกังวลถึงและห่วงใยว่าวิถีทางของมันจะผิดพลาด เมื่อได้เวลาอันควร ปุ่มเหล่านั้นจะค่อยๆ คลี่คลายขยายตัวกลายเป็นกิ่งและใบ แขนงกิ่งต่างๆ กิ่ง และใบไม้ต่างๆ ใบ ล้วนเหมาะสมและสอดคล้อง นี่คือ "เต๋า"

หรือประโยคที่ว่า เราไม่อาจหวังได้เลยว่า กิ่งใดงอกออกมาไม่เหมาะสม หรือใบไม้ใบใดเป็นส่วนเกินของต้นหลิว เหตุผลของธรรมชาติเป็นเหตุผลที่ไม่เปิดช่องว่างให้เราได้เถียงคัดค้านได้ ต้นหลิวได้บอกเราถึง “เต๋า” และช่วยชี้ถึงหนทางในการดำรงชีวิต^{๑๑}

และยังได้อุปมาเปรียบเทียบ ชีวิตกับต้นไม้ไว้อีกว่า ต้นไม้ยังมีร่มเงาที่แผ่กิ่งก้านสาขาปกคลุม ให้ความร่มเย็นแก่ผู้พักอาศัย ต้นไม้ยังมีความงามที่ให้ความปิติและความเบิกบานแก่ชีวิต เราเพียงแต่ไปนอนเล่นใต้ร่มเงาของมัน สัมผัสถึงความร่มเย็นและรับรู้ถึงความสดชื่นจากใบเขียวขจี ฝ้ามองความงามของกิ่งก้านที่โบกไหวเมื่อยามลมพัดเราเพียงแต่รัก รู้และเข้าใจมัน นี่แหละคือวิถีทางที่แท้ในการเรียนรู้ธรรมชาติ นี่คือนิยามมหัสจรรย์ นี่คือนิยามอันล้ำลึก^{๑๒}

หรือในความหมายนี้ คือ ต้นไม้ ที่ปลูกไว้อย่างดีแล้ว ไม่สามารถ จะถอนรากขึ้นได้ สิ่งที่รวบรวมไว้ดีแล้ว ไม่สามารถจะแยกออกเป็นเศษเล็กเศษน้อยได้ บุตรหลาน ผู้สืบสกุลของท่านจะสืบต่อ การเคารพบูชาบรรพบุรุษ (ปู่ ย่า ตา ยาย) ไปทุกยุคทุกสมัย โดยไม่มีที่สิ้นสุด^{๑๓}

ซึ่งในความหมายนี้ สามารถอธิบายในหลักคำสอน ที่เป็นเชิงเปรียบเทียบชีวิตกับต้นไม้ได้ ว่า การสร้างความมั่นคงของชีวิต ควรมีรูปแบบเป็นอย่างไร เช่น

จงปลูกฝังคุณธรรม ในตัวท่านเอง และคุณธรรมนั้น จะเป็นส่วนหนึ่งแห่งชีวิตของท่านอย่างแท้จริง

จงปลูกฝังคุณธรรม ในครอบครัวของท่าน และคุณธรรมนั้น ก็จะอยู่กับครอบครัวของท่านตลอดไป

จงปลูกฝังคุณธรรม ในประชาคม และคุณธรรมนั้น ก็จะทำให้ประชาคม มีชีวิตและเจริญยิ่งขึ้น

จงปลูกฝังคุณธรรม ในรัฐ และคุณธรรมในรัฐนั้น ก็จะเฟื่องฟูขึ้นอย่างมากมาย

จงปลูกฝังคุณธรรม ในโลก และคุณธรรมนั้น ก็จะกลายเป็นคุณธรรมสากล^{๑๔}

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๑๓} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, คัมภีร์ เต๋า เต๋ จิง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๓๙), หน้า ๙๙.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙.

หรืออีกหมายหนึ่ง ที่เต๋าได้เปรียบเอาไว้ว่า ต้นไม้ใหญ่ ก็ดูอ้อมแขนของมนุษย์ ที่มีกำเนิดมาจากต้นกล้าอ่อนต้นเล็กๆ หอสูงเก้าชั้น ก็เริ่มต้นด้วยมูลดินที่ทับถมกัน การเดินทางพันลี้ ก็เริ่มจากก้าวเท้าแรกของท่านที่ยืนอยู่^{๑๔}

ในความหมายนี้ หมายถึงว่า ทุกชีวิตไม่มีอะไรที่เกิดมาด้วยความสมบูรณ์พร้อม ทุกอย่างย่อมเกิดจากสิ่งเล็กๆ แล้วค่อยพัฒนาไปเรื่อยๆ จนถึงจุดมุ่งหมายของตน

แม้การเปรียบเทียบถึงความอ่อน แข็งของชีวิต เต๋ายังได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เมื่อยามเป็นนั่นตัวอ่อนละมุน ครั้นเมื่อตายวายว้างร่างก็แข็งทื่อ ต้นไม้ต้นหญ้ายามเป็นก็อ่อนระบัดนุ่ม ครั้นเมื่อเฉาตายก็แห้งกรอบแข็งกระด้าง ความแข็งแกร่ง คือสังกัดแห่งความตาย ความอ่อนละมุนคือสังกัดแห่งความเป็น ดังนั้น กองทัพที่แข็งกร้าวย่อมไม่อาจมีชัย ถ้าไม้ที่แกร่งเกร็งย่อมโค้งงอคงงอ ผู้แข็งกร้าวจึงสถิตอยู่เบื้องล่าง ผู้อ่อนละมุนย่อมสถิตอยู่เบื้องบน^{๑๕}

ในการเปรียบเทียบดังกล่าว สอดคล้องกับหลักคำสอนของปรัชญาเต๋า ที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ เต๋า เต๋ จิง ว่า ในโลกนี้มีสิ่งที่ยิ่งใหญ่อยู่ ๔ ประการ คือ

๑. เต๋า ได้แก่ ทาง หรือวิถี หรือมรรคา (The Way) ที่เป็นหนทางปฏิบัติ (Means) เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (End) คือความผาสุกของอาณาประชาราชน

๒. ฟ้า หรือเทียน (Sky) ซึ่งหมายถึงสวรรค์ (Heaven)

๓. โลก (Earth) ได้แก่ มนุษยชาติทั้งปวง

๔. กษัตริย์ (The King) หรือนักปกครอง (Ruler)

ความเชื่อมสัมพันธ์ ในความยิ่งใหญ่ทั้ง ๔ ประการนี้ คือ นักปกครอง (Ruler) ใช้เต๋า (Way) เป็นกลไกในการปฏิบัตินามนุษยชาติ (Earth) ไปสู่ความสุข ดุจสถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นฟ้า (Heaven) ปานฉะนั้น^{๑๖}

ในปรัชญาเต๋ายกกล่าวถึงทาง (มรรค) หรือวิถี หรือมรรคาอยู่เสมอว่า เป็นสุวรรณวิธินำประชาชนไปสู่สันติสุข ซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธศาสนา^{๑๗} ที่ได้มีการกล่าวถึงมรรค หรือทางด้วยเช่นกัน เป็นต้นว่าทางสายกลาง (The Middle way) อันหมายถึง มัชฌิมาปฏิปทา (การปฏิบัติตามทางสายกลาง) ซึ่งทางสายกลางนี้เรียกได้ว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค คือหนทางอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์ ๘ (The Noble Eightfold Path) ดังนี้

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

^{๑๕} ปกรณ์ ลิ้มปยุสรณ์, คัมภีร์เต๋าของเหลาจื่อ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๒.

^{๑๖} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙ - ๑๔๐.

๑. เห็นชอบ (Right Understanding) คือเห็นอริยสัจ ๔ (เห็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ที่เรียกว่า The Four Noble Truths หรือเห็นพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา (The Three Characteristics of existence) เป็นต้น

๒. ดำริชอบ (Right Thought)

๓. พูดชอบ (Right Speech)

๔. กระทำชอบ (Right Action)

๕. เลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood)

๖. พยายามชอบ (Right Effort)

๗. ระลึกชอบ (Right Mindfulness)

๘. ตั้งจิตมั่นชอบ (Right Concentration)

อริยมรรคนี้ เมื่อย่นย่อลงก็เหลือเพียงแค่ ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และเมื่อย่อลงไปอีกก็เหลือเพียง ๑ (Oneness) คือทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทาเท่านั้น

จะเห็นได้ว่า ปรัชญาเดานั้น สอนให้หันหน้าเข้าหาธรรมชาติ หรืออยู่กับธรรมชาติ ซึ่งตรงกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สอนให้เข้าหาธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ ตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าทรงอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับป่ามากกว่า ๕๐ ปี ใน ๘๐ ปี ประสูติในป่า ในสวน ตรัสรู้ในป่า ประทับอยู่ที่ประทับอยู่ที่วัดป่า เช่น วัดป่าไผ่ (วัดเวฬุวัน) สวนหรือวัดป่ามะม่วง (วัดอัมพวัน) และวัดเชตะวัน (วัดสวนเจ้าเชด) เป็นต้น แต่ส่วนที่ประทับอยู่ในอารามก็มีบ้าง แต่ถึงจะเป็นอารามก็เป็นอาราม ที่มีแต่ความรื่นรมย์ มีความสงบสงัด มิใช่ยืนต้น เต็มไปด้วยไม้ดอกไม้ใบ^{๑๙}

สรุปว่า ป่า ในความหมายของเดานั้น คือ ธรรมชาติที่อยู่รอบกายของมนุษย์ ชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ต้องดำรงชีวิตตามกฎของธรรมชาติ หรือเส้นทางของชีวิตที่จะนำพาสรรพสัตว์ไปสู่จุดหมายตามกฎของธรรมชาตินั้น เต่าเป็นศาสนาแบบธรรมชาตินิยม เปรียบเหมือนห้วงน้ำใหญ่ที่วางตัวอยู่ในที่ต่ำ ดังนั้น สายน้ำน้อยใหญ่จึงไหลไปหาห้วงน้ำนั้น

๒.๑.๔ ป่าในความหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระไตรปิฎก ป่า หมายถึง "ป่าไม้ ขึ้นเป็นพืชพันธุ์ไม้ทางธรรมชาติ ที่อยู่ไกลนอกเขตเมืองออกไป" โดยมีความหมายตรงกับคำว่า "ตง" ซึ่งหมายถึง "เสนาสนะที่ห่างไกล มีป่าทึบ นำหวาดกลัว น่ากลัวจนขนพองสยองเกล้า ตั้งอยู่ปลายแดน ไม่อยู่ใกล้มนุษย์ และเป็นสถานที่ ที่อยู่ได้ยาก"^{๒๐}

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๒๐} ส.ส. (ไทย) ๓๕/๕๓๑/๓๙๔.

อีกนัยหนึ่ง ป่า มีความหมายในเชิงอุปมาอุปมัยในทางธรรม ซึ่งส่วนใหญ่พระพุทธเจ้าจะทรงเปรียบเทียบป่าเหมือนกิเลส ดังพุทธพจน์ที่ว่า "เราไม่ได้ทำงานอะไรในป่าหรอก ป่าคือกิเลสอันเป็นข้าศึกถูกเราถอนรากเหง้าหมดแล้ว เราไม่มีป่าคือกิเลส ปราศจากลูกศรคือกิเลส ละความไม่ยินดียินดีอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว"^{๒๑}

มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า ป่าก็คือกิเลสนั่นเอง "ราคะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า โทสะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า โมหะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า" ดังนั้น จึงสามารถพบพุทธพจน์ในทำนองนอกนี้หลายแห่ง เช่น ที่ทรงแนะนำให้พระสาวกไปตัดป่า แต่ไม่ให้ตัดต้นไม้ วัชพืชรากหญ้า เธอทั้งหลายจงตัดป่า แต่อย่าตัดต้นไม้ เพราะภัยย่อมเกิดจากป่า เธอทั้งหลาย ครั้นตัดป่าและหญ้าในป่าแล้ว จงเป็นผู้ไม่มีป่าเกิด"^{๒๒}

พระพุทธองค์ ได้มีมุมมองต่อป่าว่า มีฐานะต่างๆ มากมาย เช่น ป่าไม้ในฐานะเป็นสิ่งรื่นรมย์ ป่าไม้ในฐานะเป็นสิ่งที่น่าหวาดกลัว ป่าไม้ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์และสัตว์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ป่าไม้ในฐานะเป็นสิ่งรื่นรมย์

พระพุทธองค์ มองธรรมชาติในฐานะที่เป็นสิ่งรื่นรมย์ใจ เบิกบานใจและเกื้อหนุนต่อการบำเพ็ญภาวนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการแสวงหาโมกขธรรมของพระองค์ พระพุทธองค์ทรงอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเภทป่าไม้ ภูเขา สัตว์ป่า แม่น้ำเป็นต้น คอยเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญในการบรรลุโมกขธรรม โดยเฉพาะบริเวณป่าไม้ที่มีความสะอาด งดงาม นำรื่นรมย์ใจ ดังมีเนื้อความระบุอยู่ในโพธิราชกุมารสูตรว่า

เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี นำรื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ อาตมภาพจึงคิดว่า 'ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจมีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี นำรื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร' อาตมภาพจึงนั่ง ณ ที่นั่นด้วยคิดว่า 'ที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร'^{๒๓}

นอกจากนี้ ความรื่นรมย์ของธรรมชาติยังมีอิทธิพลต่อพระพุทธเจ้า แม้ในสมัยที่ยังทรงดำรงตนเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งต้องเข้าไปอาศัยธรรมชาติที่น่ารื่นรมย์ของป่าน้อยใหญ่ ดังที่ได้บรรยายความมหัศจรรย์ของธรรมชาติรอบๆ อาศรมของพระเวสสันดรว่า ณ ที่ใกล้อาศรมนี้มีหมู่ไม้ขนานาชนิด

^{๒๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๓/๒๙๔.

^{๒๒} ชุ.จุ.พ. (ไทย) ๓๐/๑๐๒/๓๔๘.

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๙/๓๔๘.

ผลิดอกออกผลจำนวนมาก คือ มะม่วง มะหาด ขนุน ทองกวาว มะรุม อีกทั้งโอดทะนง บัวบก การะเกด จันทน์กระพ้อ และหมากหอมก็ผลิดอกบานสะพรั่ง

ในป่านี้มีต้นไม้จำนวนมาก คือ สาละ กุ่ม หว่า โพธิ์ ไทร มะขาง โศก ราชพฤกษ์ แคล้อย ย่านทราย จิก และลำเจียก มีกลิ่นหอมหวานน่าชวนใจ

ถั่วแระ อ้อยแซม ถั่วป่า มะพลับ ข้าวฟ่าง ลูกเดือย ถั่วเหลืองเมล็ดเล็ก กล้วยมีเมล็ด กล้วยไม่มีเมล็ด ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ราชดัด และข้าวสาร ก็มีจำนวนมากในอาศรมนี้ อนึ่ง ด้านเหนือแห่งอาศรมนี้มีสระโบกขรณีเกิดขึ้นเอง น่าเกษมสำราญ น้ำไม่ขุ่น มีท่าราบเรียบ น้ำใสสะอาด จิตสนิทดี ไม่มีกลิ่นปฏิกูล

ในสระโบกขรณีนั้นมีปลานานาชนิด คือ ปลาตุก ปลากระทุงเหว ปลากราย กุ้ง ปลาตะเพียน ปลาสร้อย และปลากา ต่างพากันแหวกว่ายเกลื่อนกลาดอยู่ในสระที่มีขอบคันอย่างร่าเริงเกษมสำราญ ทั้งมีอาหารมากมาย

ที่สระโบกขรณีนั้นมีนกนานาชนิด คือ หงส์ นกกระเรียน นกยูง นกจักรพราว นกออก นกดูเหว่า นกที่มีปีกสวยงาม นกมีหงอน และนกโพระดกจำนวนมากมาย ต่างพากันร่าเริงเกษมสำราญ ทั้งมีอาหารมากมาย

ฝูงเนื่อนานาชนิดจำนวนมาก คือ สิงโต เสือโคร่ง ช้าง หมี หมาป่า และเสือดาวต่างพากันมาดื่มน้ำที่สระโบกขรณีนั้น ณ ที่นั้นมีทั้งแรด โคลาน กระบือ ละมั่ง กวาง เนื้อทราย หมูป่า กระจง หนูบ้าน ชะมด เสือปลา กระต่าย และวัฏกระหิงเป็นจำนวนมาก ภาคพื้นและขุนเขาตาดาราชไปด้วยดอกไม้อันงามวิจิตร กีก้องระงมไปด้วยเสียงฝูงนกขานขันเป็นสถานที่ฝูงนกอยู่อาศัย^{๒๔}

จะเห็นได้ว่า ป่าไม้ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะมีความเงียบสงบ ร่มรื่น และก่อให้เกิดสมาธิได้เร็ว จึงเป็นสถานที่ ที่เหมาะสมอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงเหตุผลของการอยู่ป่าไว้ว่า อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปอยู่อาศัยป่าที่ใดแห่งหนึ่ง เมื่อเธอเข้าไปอยู่อาศัยป่าที่นั่น สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และภิกษุนั้น ก็ได้บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก ภิกษุนั้นควรพิจารณาอย่างนี้ว่า ‘เราเข้ามาอยู่อาศัยป่าที่บนี้ เมื่อเราเข้ามาอยู่อาศัยป่าที่บนี้ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และเราก็บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก แต่เราไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเพราะเหตุแห่งจีวร

^{๒๔} ขุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๒๖๐-๒๖๘/๑๒๘-๑๒๙.

ฯลฯ เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ฯลฯ เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เราไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เพราะเหตุแห่งคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร เมื่อเป็นเช่นนั้น เมื่อเราเข้าไปอยู่อาศัยป่าที่บนี้ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และเราก็บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ' ภิกษุนี้รู้แล้วควรอยู่ในป่าที่บนั้น ไม่ควรหลีกไป^{๒๕}

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปอยู่อาศัยป่าที่บแห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อเธอเข้าไปอยู่อาศัยป่าที่บนั้น สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และภิกษุนั้นก็บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ส่วนปัจฉัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริขารที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยไมยาก ภิกษุนี้ควรพิจารณาอย่างนี้ว่า 'เราเข้ามาอยู่อาศัยป่าที่บนี้ เมื่อเราเข้ามาอยู่อาศัยป่าที่บนี้ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และเราก็บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ส่วนปัจฉัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยไมยาก' ภิกษุนี้ควรอยู่ในป่าที่บนั้นจนตลอดชีวิต ไม่ควรหลีกไป^{๒๖}

ตามพุทธพจน์นี้ จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าเองก็ทรงแสวงหาสถานที่ ที่มีธรรมชาติแวดล้อมสวยงามรื่นรมย์ ทำทีในพระทัยของพระองค์ก็ทรงเห็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่งดงาม มีผลเกื้อกูลต่อความคิดจิตใจ และเป็นเครื่องช่วยในการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เข้าถึงธรรม สิ่งนี้จึงเป็นแนวโน้มของจิตใจประชาชนเพื่อที่จะไม่มีการทำลายป่าเป็นอันขาด

สรุปความว่า พระพุทธศาสนา ได้มีมุมมองต่อป่าไม้ในฐานะเป็นสิ่งที่รื่นรมย์ มีความสอดคล้องกับการบำเพ็ญภาวนาของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี เพราะการแสวงหาการบรรลุธรรมนั้น จำเป็นต้องใช้สถานที่ที่มีความเงียบสงบ มีความเป็นธรรมชาติ และน่ารื่นรมย์เป็นเครื่องสนับสนุนในการปฏิบัติธรรม ด้วยเหตุนี้ การบรรลุธรรมของพระพุทธเจ้า จึงบังเกิดมีขึ้นในบริเวณป่าไม้ที่มีความสมบูรณ์เป็นสำคัญ

๒) ป่าไม้ในฐานะเป็นสิ่งที่น่าหวาดกลัว

โดยสภาวะทั่วไป ในอาณาบริเวณของราวป่าอันสงบ และอยู่ห่างไกลสำหรับบุคคลทั่วไป หรือแม้แต่ผู้บวชใหม่ ที่ยังไม่ได้รับการอบรมพัฒนาจิตใจมาดีพอ ย่อมเกิดความสะอึดหวาดกลัว จนมิอาจทำจิตให้เป็นสมาธิได้ ดังมีเนื้อความได้ปรากฏไว้ว่า “สารีบุตร เพราะราวป่าน่าสะพรึงกลัว

^{๒๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๓/๒๐๕.

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๔/๒๐๖.

นำสยดสยอง จึงมีเรื่องดังนี้ คือ ภิกษุผู้ไม่ปราศจากราคะ เข้าไปราวป่า ส่วนมากเกิดความกลัวจนลุก
ชนพอง”^{๒๗}

เมื่อพิจารณาจากข้อความข้างต้นแล้ว พบว่า สาเหตุการสะดุ้งกลัวป่ารกชัฏ เป็น
เพราะความเป็นผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ของตนเอง พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า พราหมณ์ เมื่อก่อน เราเป็น
โพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความดำริว่า ‘เสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่ง’^{๒๘} หมายถึง ป่าอยู่นอกเสนา
เขตเมืองออกไปอย่างน้อยชั่ว ๕๐๐ ลูกธนู, ป่าทึบ หมายถึง สถานที่ที่ไม่มีคนอยู่อาศัย เลยเขตหมู่บ้าน
ไป และป่าทึบ อยู่ลำบาก ทำวิเวก^{๒๙} (กายวิเวก) ได้ยาก ในการอยู่โดดเดี่ยวก็อธิมย^{๓๐} ได้ยาก ป่า
ทั้งหลายเห็นจะชักนำจิตของภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิ^{๓๑} (อุچارสมาธิหรืออัปนาสมาธิ) ให้หวาดหวั่น’
เรานั้นได้มีความดำริว่า ‘สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีกายกรรมไม่บริสุทธิ์ เข้าอาศัย
เสนาสนะอันเจียบสัจด์ คือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความ
กลัวและความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือมีกายกรรมไม่บริสุทธิ์ ส่วนเรามีใจ
เป็นผู้มีกายกรรมไม่บริสุทธิ์ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่ง และป่าทึบ เราเป็นผู้มี
กายกรรมบริสุทธิ์ พระอริยะ^{๓๒} เหล่าใดมีกายกรรมบริสุทธิ์เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่ง
และป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น’

สรุปความว่า มุมมองที่พระพุทธศาสนา มีต่อป่าไม้ในฐานะเป็นลึกลับน่าหวาดกลัวนั้น
มีความสอดคล้องกับความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ของพระภิกษุ หากพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์
ย่อมเป็นผู้มีความกล้ากล้าและองอาจ สามารถในการอยู่อาศัยในป่าโปร่งและป่าทึบแต่ผู้เดียวได้โดย
ไม่ต้องหวาดหวั่นอะไร เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ย่อมสามารถประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น
ทางใจได้อย่างง่ายดาย เพราะความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์เป็นบาทฐาน แต่ในทางตรงกันข้ามหากพระสงฆ์
เป็นผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ ย่อมจะเกิดความหวาดกลัวต่อราวป่าอันเจียบสัจด์ มีจิตใจที่กระสับกระส่าย
กระวนกระวายในการปฏิบัติธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่สามารถปฏิบัติธรรมด้วยใจที่เป็นสมาธิได้จึง
ไม่อาจบรรลุโมกขธรรมใดๆ ในศาสนาได้

๓) ป่าไม้ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนา

มีพุทธพจน์เป็นจำนวนมาก ที่ตรัสเกี่ยวกับการเข้าไปอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
ในการเกื้อกูลการพัฒนาจิตวิญญาณให้เจริญยิ่งขึ้น ดังที่มีปรากฏอยู่ในสามัญผลสูตรว่า “ภิกษุณั้น
ประกอบด้วยอริยศีลชั้น อริยอินทริยสังวร อริยสติสัมปชัญญะ และอริยสันโดษอย่างนี้แล้ว พักอยู่

^{๒๗} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๑๙/๑๒.

^{๒๘} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๒๘๑.

^{๒๙} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๒๘๒.

^{๓๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๒๘๒.

^{๓๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๒๘๓.

ณ เสนาสนะเจียบสัจด์ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าซุ้ม ที่แจ้ง ลอมฟาง เรอกลับจาก
บิณฑบาต ภายหลังฉันอาหารเสร็จแล้วนั่งขัดสมาธิตั้งกายตรงดำรงสติเฉพาะหน้า”^{๓๒}

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา ในการมีความสัมพันธ์กับ
ธรรมชาติ คือ การบำเพ็ญภาวนาในคุณธรรมด้านศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นอุดมการณ์สูงสุดในทาง
พระพุทธศาสนา ดังนั้น รูปแบบของการพัฒนาในทางพระพุทธศาสนา ที่มีความเจริญสมบูรณ์พร้อม
ทั้ง กาย ศีล จิต และปัญญา จึงจำเป็นต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เจียบสงบ ปราศจากการ
รบกวน เป็นปัจจัยคอยเกื้อกูลในการพัฒนา นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ระบุถึงข้อความที่
ปรากฏอยู่ในมหาจุทเถรคาถาว่า “ภิกษุพึงใช้เสนาสนะที่สัจด์ พึ่งประพตติธรรมที่เป็นเหตุให้หลุดพ้น
จากสังโยชน์ ถ้ายังไม่ประสบความสำเร็จในเสนาสนะที่สัจด์และโมกขธรรมนั้น ก็ควรเป็นผู้มีสติรักษาตน
อยู่ในหมู่”^{๓๓}

จะเห็นได้ว่า ในการฝึกสติที่ได้ผลดีเยี่ยมตามหลักอานาปานัสสติสูตรนั้น ต้องอาศัย
สิ่งแวดล้อมสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ป่า โดยทรงแนะนำว่า “อนุปา โคนไม้ เรือนว่าง ภิกษุจงเจริญสติในที่
แห่งนั้น ผลสำเร็จยิ่งใหญ่จะมี “อานาปานสติ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร
จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่าง”^{๓๔}
หมายถึง เสนาสนะ ๗ อย่าง ภูเขา ซอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า ป่าละเมาะ ที่โล่งแจ้ง ลอมฟาง

อย่างไรก็ตาม การใช้เสนาสนะอันสัจด์ของพระสงฆ์ แม้จะเป็นไปตามหลักการและ
แนวทางการปฏิบัติที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยยัง
ขาดความรู้ความเข้าใจและเหตุผลที่ถูกต้องว่า ทำไมพระสงฆ์จึงมักไปอาศัยอยู่ตามป่า ทำไมไม่อาศัย
อยู่ตามวัดในหมู่บ้าน ดังกรณีของพราหมณ์การทวาชะที่ปรากฏอยู่ในกัฏฐสูตรว่า “ลำดับนั้น
พราหมณ์การทวาชะโคตรพร้อมด้วยมาณพเหล่านั้นเข้าไปยังราวป่านั้นแล้ว ได้เห็นพระผู้มีพระภาค
ประทับนั่งคู้บัลลังก์^{๓๕} ตั้งพระกายตรง^{๓๖} ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าเช่นนั้นจริง” จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคถึงที่ประทับ แล้วได้กราบทูลด้วยคาถาว่า

“ภิกษุ ท่านเข้าไปสู่ป่าที่ว่างเปล่าปราศจากคน”^{๓๗}

ในป่าหนาที่บ่น่าหวาดเสียวนัก มีกายไม้ไหวหวั่น

มีประโยชน์อันงาม เฟ่งพินิจอย่างดีหนอ

^{๓๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๖/๗๓.

^{๓๓} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๔๒/๓๕๓.

^{๓๔} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕.

^{๓๕} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๑๐.

^{๓๖} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๑๑.

^{๓๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๘๗.

ท่านเป็นมุนีอาศัยป่า อยู่ในป่าแต่ผู้เดียว
 ซึ่งไม่มีเสียงขบร้อง และเสียงบรรเลง
 การที่ท่านมีใจยินดี อยู่ในป่าแต่ผู้เดียวนี้
 ปรากฏเป็นชื่อน่าอัศจรรย์แก่ข้าพเจ้า
 ข้าพเจ้าปรารถนาไตรทิพย์อันยอดเยี่ยม^{๓๘}
 จึงอยากเป็นสหายกับท่านมหาพรหมผู้เป็นอธิบดีของโลก
 เหตุไรท่านจึงชอบใจป่าที่ปราศจากคน
 ท่านทำความเพียรอยู่ที่นี้เพื่อจะบังเกิดเป็นพรหมหรือ”^{๓๙}

ธรรมชาติที่สวยงามและน่ารื่นรมย์ ย่อมมีผลต่อการเข้าถึงธรรม ในจุฬกเถรคาถา มีสุภาสิตชื่นชมธรรมชาติและ การปฏิบัติธรรมอย่างสัมพันธ์กันว่า “นกยูงทั้งหลาย มีหงอนงาม ขนหางงาม สร้อยคอเขียวงาม จะงอยปากงาม มีเสียงไพเราะ ส่งเสียงร้องอยู่ อนึ่ง แม้แผ่นดินใหญ่นี้มีหญ้าเขียวชะอุ่ม มีน้ำชุ่มชื้น ท้องฟ้าก็มีเมฆสวยงาม ท่านมีสภาวะที่ควรแก่การงาน จงเพ่งฌานที่พระโยคาวจรผู้มีใจตีเพ่งแล้ว จงเป็นผู้มีความพยายามไม่หยุดยั้ง ในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยดี จงบรรลุนิพพานอันเป็นธรรมสูงสุด ชาวสะอาต มุดม่อง ละเอียด เห็นได้แสนยากเป็นสภาพที่แน่นอนนั้นเกิด”^{๔๐}

ในจิตตกเถรคาถา ได้กล่าวถึงสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติกับการเจริญญาณของผู้บำเพ็ญเพียรว่า “นกยูงทั้งหลาย มีขนคอเขียวงดงาม มีหงอนสวย ร้องแซ่ซ้องอยู่ในป่าการวิ นกยูงเหล่านั้นพากันร้องแซ่ซ้องในยามมีลมหนาวเจือฝน ย่อมกระตุ้นเตือนผู้เจริญญาณซึ่งหลับอยู่ให้ตื่นขึ้น”^{๔๑}

จะเห็นว่า การอยู่ใกล้ธรรมชาติและป่าไม้ จะมีส่วนช่วยให้สามารถเข้าถึงอุดมธรรมได้ง่ายมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงมีพุทธพจน์อยู่หลายแห่งได้กล่าวถึงแนวทางการเข้าถึงโมกขธรรมโดยวิธีการอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอันสงบเป็นสถานที่บำเพ็ญเพียร ส่วนในบุคคลที่เหมาะสมกับความสวยงามของป่าที่น่ารื่นรมย์ ในมหาโคสิงคสูตร ได้มีการสนทนาของพระเถระเกี่ยวกับความงดงามและรื่นรมย์ของป่า ระบุว่า ขณะพระพุทธเจ้าประทับ ณ ป่าโคสิงคสาละวัน พร้อมด้วยพระมหาเถระหลายท่าน เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนรุทธะ พระเรวตะ และพระอานนท์ เป็นต้น พระสารีบุตรได้ตั้งคำถามว่า ป่าโคสิงคสาละวันนี้ งดงามเหมาะสมกับภิกษุประเภทใด

^{๓๘} ส.ส.อ. (ไทย) ๒๕/๒๙๒.

^{๓๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๔/๒๙๕.

^{๔๐} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๑๑-๒๑๒/๓๗๐-๓๗๑.

^{๔๑} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๒/๓๑๑.

พระอานนทตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้พหูสูต พระมหากัสสปะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า พระเถระอื่นๆ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้มีคุณธรรมระดับนั้นๆ ปรากฏว่าความเห็นแตกต่างกันออกไปเมื่อตกลงกันไม่ได้ จึงพากันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ ตรัสว่า “ปานี้ งามสำหรับภิกษุ ผู้ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้วนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าว่า “จิตของเรา ยังไม่หมดความถือมั่น และไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพียงใด เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้เพียงนั้น” สารีบุตร ปาโคลิงคสาธวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้”^{๔๒}

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเรื่องคนกับธรรมชาติจะอยู่ร่วมกันได้หรือไม่นั้น ปัจจัยสำคัญที่สุด คือ “คน” จะต้องเป็นผู้ที่มีความเพียรพยายามในการพัฒนาคุณภาพภายใน หรือคุณธรรมของตนเองเพื่อให้กลมกลืนหรือสอดคล้องกับธรรมชาติ หรือเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าถึงธรรมะ มากกว่าการปรับปรุงหรือดัดแปลงธรรมชาติ เพื่อให้เข้ากับความสะดวกของมนุษย์ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ดังนั้น มุมมองที่พระพุทธศาสนามีในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนา จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้สถานที่ในธรรมชาติหรือป่าไม้ที่ร่มรื่น ในการปฏิบัติชดเชลาอาสวะกิเลสให้ออกไปจากจิตใจได้ง่ายกว่าในการปฏิบัติในสถานที่ทั่วไป เพราะป่าไม้มีความสงบเงียบและร่มรื่นใจเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมของเหล่านักปฏิบัติ สถานที่เช่นนี้ย่อมกระตุ้นเตือนให้นักปฏิบัติมีธรรมเป็นเครื่องเตือนอยู่ทุกเมื่อ และเมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ย่อมเป็นนิത്യ หนทางแห่งการบรรลุธรรมย่อมปรากฏแก่ภิกษุผู้เป็นนักปฏิบัตินั้นได้เป็นอย่างดี

สรุปความว่า พุทธศาสนามีมุมมองเกี่ยวกับป่าหลายมิติ ทั้งส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งมีชีวิตเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ทั้งโทษภัยของป่าเมื่อมนุษย์เอาเปรียบป่า และพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญกับป่าอย่างยิ่ง พระองค์ปฏิบัติต่อป่าอย่างไร ย่อมสอนสาวกให้ปฏิบัติต่อป่าอย่างนั้น จึงเป็นแบบอย่างให้แก่เหล่าสาวกในการปฏิบัติต่อป่าได้อย่างดีงาม

๒.๒ ประเภทของป่า

ป่าไม้ ที่ปรากฏอยู่ในส่วนต่างๆ ของโลก จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกันคือ (๑) ป่าไม้เขตร้อน (๒) ป่าไม้เขตอบอุ่น (๓) ป่าไม้เขตหนาว ป่าไม้เหล่านี้จะมีลักษณะทางด้านกายภาพ และพันธุ์ไม้ที่เจริญงอกงามอยู่แตกต่างกันชัดเจน ซึ่งสามารถที่จะแยกรายละเอียดมากล่าวไว้ในลำดับต่อไป

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๘-๓๔๕/๓๗๐-๓๗๖.

๒.๒.๑ ป่าไม้เขตร้อน

เป็นป่าไม้ที่ขึ้นอยู่ในเขตภูมิอากาศร้อนและมีฝนตกตลอดทั้งปี มีฤดูแล้งสั้นๆ แทรกอยู่ หรือจะมีฤดูฝนสลับกันฤดูแล้งอย่างละประมาณ ๖ เดือน ป่าไม้ในเขตร้อนนี้ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็ง ที่มีประโยชน์นำมาใช้เพื่อ การก่อสร้าง แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑) ป่าดงดิบ เป็นป่าไม้ที่มีขึ้นอยู่เขตภูมิอากาศแบบป่าร้อนชื้น ซึ่งมีความชื้นและอุณหภูมิของอากาศสูงพอที่ต้นไม้จะเจริญเติบโตได้ตลอดทั้งปี จึงไม่มีการทิ้งใบเกิดขึ้น มีลำต้นสูงและขนาดใหญ่ มีพันธุ์ไม้มากมายหลายชนิดขึ้นคละปะปนกันไป แต่ละชนิดมีจำนวนน้อย ป่าดงดิบที่ขึ้นงอกงามตามไหล่เขาด้านต้นลมของเขตร้อนจะเรียกว่า "ป่าดิบเขา"

๒) ป่ามรสุม เป็นป่าไม้ที่พบในเขตภูมิอากาศแบบมรสุมที่มีฤดูแล้งอย่างน้อย ๑ เดือนแทรกอยู่ ในช่วงฤดูแล้งนี้เองที่ทำให้ต้นไม้ทิ้งใบเกิดขึ้น ต้นไม้มีขนาดค่อนข้างใหญ่ แต่จะไม่ขึ้นหนาแน่นมากนัก ไม้ที่มีค่าสำคัญคือ ไม้สัก เป็นต้น

๓) ป่าหนาม จะเป็นหมู่ไม้ที่ปรากฏในเขตภูมิอากาศค่อนข้างแห้งแล้ง จะมีใบขนาดเล็กเป็นมัน และมีหนามลับอยู่โดยตลอด ในช่วงฤดูแล้งจะทิ้งใบเหลือแต่หนาม

อนึ่ง ป่าไม้เขตร้อนนั้น สามารถแบ่งได้อีก ๓ ประเภท คือ ป่าไม่ผลัดใบ ป่าผลัดใบ และป่าลักษณะพิเศษ ซึ่งมีลักษณะต่างๆ ดังนี้

๑. ป่าไม่ผลัดใบ (Evergreen Forest)

ป่าไม่ผลัดใบ เป็นป่าที่มีต้นไม้เขียวชอุ่มตลอดปี ไม่มีเวลาผลัดใบ เมื่อใบแก่ร่วงไป ใบใหม่ก็ผล่อออกมาแทนอย่างต่อเนื่อง ป่าลักษณะอย่างนี้ เช่น

๑) ป่าดงดิบ หรือป่าดิบ หรือป่าดิบชื้น (Tropical Evergreen Forest หรือ Tropical Rain Forest) ลักษณะเด่นของป่าดงดิบ คือ เป็นป่ารกทึบ เขียวชอุ่มตลอดปี ต้นไม้หลายร้อยชนิดแย่งกันขึ้นอย่างแน่นหนา ทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ต้นไม้ทุกชนิดไม่มีการผลัดใบ ป่าดงดิบมีไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจมากมาย เช่น ยาง กระบาก ตะเคียน เคี่ยม หลุมพอ จำปาป่า เป็นต้น^{๔๓}

๒) ป่าดงดิบเขา (Hill Evergreen Forest) ส่วนใหญ่เป็นป่าดงดิบที่ขึ้นอยู่บนภูเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล ๑,๐๐๐ เมตรขึ้นไป เป็นป่าโปร่ง อากาศเย็น เป็นป่าต้นน้ำลำธาร ป่าดงดิบเขามีความโปร่งมากกว่าป่าดงดิบชื้น เพราะมีต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่น้อยกว่า แต่เขียวชอุ่มตลอดปี อากาศค่อนข้างเย็นเนื่องจากอยู่บนที่สูง เป็นป่าที่มีความสำคัญต่อต้นน้ำลำธารมาก

^{๔๓} ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘ - ๑๘๙.

๓) ป่าชายเลน (Mangrove Forest) เป็นป่าที่มีน้ำท่วมถึง อยู่ริมทะเลหรือปากแม่น้ำใหญ่ ตามชายทะเล ต้นไม้เด่นของป่าชายเลน เป็นต้นไม้ขนาดเล็ก ได้แก่ โกงกาง ถั่วขาว ถั่วดำ ประสัก โปรง ตะบูน แสม ลำพู ลำแพน ไม้พื้นล่าง ได้แก่ ประทล เหงือกปลาหมอ เป้ง และปอทะเล

๒. ป่าผลัดใบ (Deciduous Forest)

ป่าผลัดใบ เป็นป่าที่มีการผลัดใบในฤดูแล้ง และผลิใบเขียวชอุ่มในฤดูฝน แบ่งออกได้ดังนี้^{๔๔}

๑) ป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบ (Mixed Deciduous Forest) เป็นป่าโปร่ง มีต้นไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลางหลายชนิดบนดินร่วนปนทราย อาจมีไม้ไผ่ชนิดต่างๆ อยู่อย่างกระจัดกระจาย พื้นดินเป็นดินร่วนปนทราย ต้นไม้ส่วนมากจะผลัดใบในฤดูแล้งพร้อมกับมีไฟป่าเกิดขึ้นแทบทุกปี แต่เมื่ออย่างเข้าฤดูฝน ต้นไม้จะแตกใบเขียวชอุ่มเหมือนเดิม

๒) ป่าแดง หรือป่าแพะ หรือป่าโคก หรือป่าเต็งรัง (Dry Dipterocarpus Forest) เป็นป่าโปร่ง แห้งแล้ง พื้นที่เป็นดินร่วนปนทรายหรือกรวดลูกรัง มีความสมบูรณ์น้อย มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็กขึ้นอยู่คละกัน แต่ไม่แน่นทึบ ตามพื้นหญ้าขึ้นอยู่ทั่วไป ป่าแดงมีอยู่ทั่วไปทั้งพื้นที่ราบและภูเขา ต้นไม้ที่ขึ้นไม่ค่อยเตี้ยโต มีขนาดเล็ก แคระแกรน ป่าแดงจึงโปร่งมาก ในกรณีที่ดินดีและมีความชุ่มชื้นอยู่บ้าง ก็จะมีต้นไม้ขนาดใหญ่ ไม้เด่นในป่าแดง ได้แก่ เต็ง รัง พลวง พะยอม ตั้ว แต้้ว ประคู้ มะค่าแต้ แดง สมอไทย แสลงใจ ตะแบกเลือด รกฟ้า ไม้พื้นล่าง ได้แก่ มะพร้าวเต่า ปุ่มเป้ง หญ้าเพ็ก หญ้าโจด

๓. ป่าที่มีลักษณะพิเศษ

ป่าที่มีลักษณะพิเศษ เป็นป่าที่มีพื้นที่น้อย และไม่สำคัญมากนัก ขึ้นอยู่อย่างกระจัดกระจายตามบริเวณเฉพาะที่มีความแตกต่างไปจากบริเวณอื่นๆ ได้แก่^{๔๕}

๑) ป่าชายหาด (Beach Forest) เป็นป่าโปร่งไม่ผลัดใบ ขึ้นอยู่ตามหาดทรายริมทะเลที่น้ำท่วมไม่ถึง ตามฝั่งดิน รวมทั้งเชิงเขาริมทะเล ต้นไม้เด่น ได้แก่ สนทะเล โพธิ์ทะเล หูกวาง กระทิง หยีน้า ดินเป็ดทะเล ไม้พื้นล่าง ได้แก่ ต้นเตย และหญ้าต่างๆ ตามเชิงเขาและฝั่งดิน มีพวกไม้เถด มะค่าแต้ ลำบิด กระบองเพชร และไม้หอมอื่นๆ เช่น หนามหัน กำจาย มะดันช้อ เนื่องจากป่าชายหาดมีพื้นที่น้อยจึงไม่ค่อยมีความสำคัญมากนัก

^{๔๔} สวัสดิ์ โนนสูง, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๗๓ - ๗๔.

^{๔๕} ชัชพล ทรงสุนทรวงค์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๒.

๒) ป่าพรุหรือป่าบึง (Swamp Forest) เป็นป่าที่มีน้ำจืดท่วมขังอยู่ยาวนานๆ ดินขาดการระบายน้ำที่ดี ป่าพรุมีลักษณะโปร่งมีต้นไม้ขึ้นอยู่ห่างๆ กัน เช่น อ้อ แคม ระกำ หวายน้ำ โมก เสม็ด อินทนิลน้ำ หว่า จิก กันเกรา หมากแดง เป็นต้น

๒.๒.๒ ป่าไม้เขตอบอุ่น

เป็นป่าไม้ที่พบอยู่ในเขตละติจูดกลางที่มีลักษณะภูมิอากาศอบอุ่นและชุ่มชื้น พอเพียงสำหรับการพัฒนาไม้ขึ้นมา เนื่องจากบริเวณนี้มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ติดต่อกันมานาน จึงทำให้ป่าไม้ส่วนใหญ่ถูกถากถางลงเป็นจำนวนมาก แบ่งออกได้ ๓ ชนิดด้วยกันคือ

๑) ป่าไม้อบอุ่นทั้งใบ จะเป็นป่าไม้ที่มีใบขนาดใหญ่ และทั้งใบในช่วงฤดูหนาว ป่าไม้ชนิดนี้บางครั้งจะเรียกว่า "ป่าผสมไม้ใบกว้างทั้งใบกับป่าสน" ส่วนในฤดูร้อนต้นไม้จะเขียวชอุ่ม ขนาดของลำต้นจะใหญ่และสูง สถานที่พบที่สำคัญ ได้แก่ ทางตะวันออกของสหรัฐอเมริกา จีน ทางตอนใต้ของซีลีและยุโรป

๒) ป่าไม้อบอุ่นไม่ทั้งใบ เป็นป่าไม้ในเขตอบอุ่นที่ต้นไม้มีใบเขียวชอุ่มตลอดทั้งปี แต่จะแตกต่างไปจากป่าดงดิบในเขตร้อน ต้นไม้มีน้อยชนิดแต่ละชนิดมีจำนวนมาก และมีขนาดลำต้นเตี้ยและเล็กกว่า แหล่งที่พบที่สำคัญได้แก่ ที่ราบสูงเอธิโอเปีย รอบทะเลสาบแทนแกนยิกา และในอัลซาส ทวีปแอฟริกา ทางตะวันออกเฉียงใต้ของสหรัฐอเมริกา และในหมู่เกาะนิวซีแลนด์

๓) ป่าเมดิเตอร์เรเนียน จะเป็นป่าไม้ที่พบในเขตภูมิอากาศแบบเมดิเตอร์เรเนียน ซึ่งเป็นหมู่ไม้ผสมกับป่าละเมาะ ต้นไม้จะเขียวชอุ่มตลอดทั้งปี แม้ว่าจะปรากฏอากาศแห้งในฤดูร้อนก็ตาม สถานที่พบที่สำคัญได้แก่ กลุ่มประเทศรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ชายฝั่งตะวันตกตอนกลางของสหรัฐอเมริกา และซีลี ทางตอนใต้ของแอฟริกา และออสเตรเลีย

๒.๒.๓ ป่าไม้เขตหนาว

จะเป็นป่าไม้ที่พบในเขตภูมิอากาศอบอุ่นค่อนข้างหนาว และจะปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดอยู่เฉพาะในซีกโลกเหนือเท่านั้น เกือบทั้งหมดจะเป็นไม้เนื้ออ่อน ลำต้นขนาดเล็ก เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับป่าไม้ในเขตร้อนแล้ว ซึ่งมีชื่อเรียกว่า "ป่าสน" ลำต้นตรง กิ่งสั้น ใบแหลม ไม่ทั้งใบและขึ้นเบียดเสียดกันอย่างหนาแน่น ในรัสเซียเรียกว่า "ป่าไทกา" ส่วนแคนาดาเรียกว่า "ป่าสนเหนือ"

สรุปว่า การแยกประเภทของป่าไม้ ได้แยกตามลักษณะของภูมิอากาศของภูมิภาคนั้นๆ เพื่อสะดวกในการสำรวจ ดูแลรักษา อนุรักษ์พันธุ์ไม้ และรู้ตัวอย่างชัดเจนว่าไม้ชนิดไหน มีความเจริญเติบโตได้ในเขตอากาศแบบไหน

๒.๓ องค์ประกอบของป่า

ป่าไม้ ที่ปรากฏกระจัดกระจายอยู่ในส่วนต่างๆ ของโลกนี้ จะแตกต่างกันทั้งลักษณะ ความหนาแน่น ขนาดความสูงและชนิดของพันธุ์ไม้ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งได้แก่ (๑) ลักษณะภูมิอากาศ (๒) ความอุดมสมบูรณ์ของดิน (๓) ลักษณะภูมิประเทศ (๔) องค์ประกอบทางด้านชีววิทยา เพื่อให้กระจ้างในเรื่องนี้ จึงขอหยิบยกเอาปัจจัยดังกล่าวมาแยกกล่าวไว้พอสังเขปในลำดับต่อไป

๒.๓.๑ ลักษณะภูมิอากาศ

๑) แสงสว่าง (Light) แสงสว่าง เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ จะมีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตของพืชมาก ถ้าหากอัตราความเข้มของแสงลดลงจะส่งผลกระทบต่อ การผลิตดอกออกผลและการผลิใบของพืช ตัวอย่างเช่น ในเขตภูมิอากาศร้อน ถ้าหาก บริเวณนั้นไม่ขาดแคลนน้ำ ต้นไม้สามารถเจริญเติบโตตลอดทั้งปี จึงทำให้ต้นไม้ในป่าดงดิบไม่ทิ้งใบ มีลำต้นขนาดใหญ่และมีความสูงมาก เป็นต้น

๒) อุณหภูมิ (Temperature) อุณหภูมิ จะมีความเกี่ยวข้องกับความเข้มของแสงมาก ในบริเวณที่ได้แสงสว่างจากดวงอาทิตย์แจ่มจ้าตลอดทั้งวัน อุณหภูมิของอากาศจะสูงตลอดเวลาเช่น เดียวกัน อุณหภูมิของอากาศจะมีอิทธิพลต่อการพัฒนาขนาดและความสูงของต้นไม้มาก ทั้งนี้เพราะ ต้นไม้จะเจริญงอกงามได้นั้น อุณหภูมิของอากาศจะต้องสูงกว่า ๖๐° ซ. ขึ้นไป ซึ่งเรียกว่า "อุณหภูมิ ประเดิม" นอกจากนี้อุณหภูมิของอากาศ ยังทำให้ลักษณะต้นไม้ที่ขึ้นในป่าไม้ แตกต่างกันอย่างเด่นชัด เช่น ต้นไม้เขตร้อน จะแตกต่างไปจากต้นไม้ที่ขึ้นในเขตอบอุ่นหรือเขตหนาว เป็นต้น

๓) ปริมาณน้ำฝน (Rainfall) ปริมาณน้ำฝน นับว่าเป็นองค์ประกอบทางด้าน ภูมิอากาศที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาป่าไม้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่มีอุณหภูมิของอากาศ สูงกว่า ๖๐° ซ. ดังจะเห็นได้ว่า บริเวณต้นลมของภูเขาในเขตร้อนหรืออบอุ่น จะมีต้นไม้ขึ้นเบียดอัดกัน อย่างหนาแน่น ในทางตรงกันข้ามด้านปลายลมของภูเขาที่มีปริมาณน้ำฝนตกลดลง ความหนาแน่น และขนาดของต้นไม้จะแตกต่างออกไป จากความแตกต่างของปริมาณน้ำฝน จึงทำให้สามารถนำมาใช้ จำแนกชนิดของต้นไม้ออกได้ ๔ กลุ่มด้วยกันคือ พืชชอบน้ำ พืชชอบแล้ง มัชฌิมพฤษ และพืชทนชื้น ทนแล้ง

๒.๓.๒ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน

สภาพของดิน (Soil) ดินมีอิทธิพลต่อการพัฒนาป่าไม้มาก ในบริเวณที่ดินอุดมสมบูรณ์ และมีสภาพภูมิอากาศเหมาะสม ต้นไม้จะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และขึ้นเบียดเสียดเบียดอัดกัน อย่างหนาแน่น แต่สภาพภูมิอากาศอย่างเดียวกันและดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ต้นไม้จะเจริญเติบโต ช้า ขนาดลำต้นจะเตี้ยและเล็กกว่าย่านที่มีดินอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นถ้าหากสังเกตจะพบว่า ดินที่ปกคลุม

ด้วยป่าไม้จะดีกว่าดินที่ปราศจากพืชพรรณปกคลุม ทั้งนี้เพราะป่าไม้นอกจากจะป้องกันการเกิดกษัย การขึ้นตามผิวดินแล้ว ยังช่วยเพิ่มปริมาณปุ๋ยอินทรีย์ให้กับดินตลอดเวลา

๒.๓.๓ ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศ (Topographic conditions) ลักษณะภูมิประเทศจะเกี่ยวข้องกับ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน และปริมาณความชื้นที่ดินสามารถอุ้มไว้ แต่ป่าไม้ที่พัฒนาขึ้นมา จะขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของความชื้นในดิน และความอุดมสมบูรณ์ของดิน ด้วยเหตุนี้เอง ที่ราบหรือหุบเขา ดินจะอุดมสมบูรณ์และมีปริมาณความชื้นมากกว่าตามไหล่เขาหรือลาดเขา ป่าไม้จึงสามารถเจริญออก งามได้เป็นอย่างดีตามหุบเขาหรือที่ราบ ส่วนตามเนินเขาหรือไหล่เขา ต้นไม้จะมีขนาดเล็กยิ่งขึ้น เมื่อระดับความสูงของภูมิประเทศเพิ่มขึ้น และปริมาณของต้นไม้จะมีไม่มากนัก

๒.๓.๔ องค์ประกอบทางด้านชีววิทยา

สิ่งมีชีวิต (Living organisms) องค์ประกอบทางชีวภาพจะเกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโต และการแพร่พันธุ์ของต้นไม้มาก เพราะสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กทั้งที่มีชีวิตอยู่และตายแล้ว จะเพิ่มความอุดม สมบูรณ์ให้แก่ดิน ช่วยให้ต้นไม้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และพัฒนากลายเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ต่อไป ส่วนมนุษย์นั้นจะเป็นตัวการที่ทำให้ป่าไม้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากป่าไม้บางแห่งจะ ถูกมนุษย์ทำลายลงจนกลายเป็นทุ่งหญ้าหรือไร่ร้างในช่วงระยะเวลาอันสั้น นอกจากนี้ สัตว์เลี้ยงที่ มนุษย์นำมาใช้แรงงานและปล่อยเข้าไปในป่าไม้จะแทะเล็มต้นอ่อนของไม้ให้หมดไป จึงทำให้การขยาย จำนวนของต้นไม้ลดน้อยลง

สรุปว่า ป่าไม้ทุกประเภทที่มีอยู่บนโลกนี้ ย่อมมีปัจจัยในการสนับสนุนให้มีความ เจริญเติบโต หรือขาดการเจริญเติบโตนั้น ปัจจัยสำคัญที่เกิดจากอากาศบ้าง ความอุดมสมบูรณ์ของดิน บ้าง ภูมิประเทศของป่าบ้าง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลโดยตรงในการเจริญเติบโตของป่าไม้

๒.๔ ประโยชน์ของป่า

ป่าไม้ถือว่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการอำนวยความสะดวก แก่มนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม เราจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หากขาดป่าไม้ ซึ่งเป็นส่วนที่ สำคัญมากส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต ป่าช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ช่วยปรับสภาพบรรยากาศ ป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔ ป่าไม้เป็นแหล่งผลิตอาหาร ผลิตที่อยู่ อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแนวป้องกันพายุ ช่วยลดมลพิษทางอากาศ เป็นต้น ประโยชน์ที่เกิดจากป่า เหล่านี้ย่อมหมดไป ถ้าหากมนุษย์ทุกคนไม่รู้จักรักษาเอาไว้

ดังนั้น จึงมีแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จัดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเริ่มจากตนเอง ก่อนโดยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในบ้าน สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และสิ่งแวดล้อมในสังคม โดยให้ความรู้ความเข้าใจ การอบรมให้ทราบถึงปัญหา สาเหตุของปัญหาและผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อม การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความรอบรู้ รู้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ มีจิตสำนึกเพื่อประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และประโยชน์มากมายสมควรที่ทุกฝ่ายต้องตระหนักถึงความสำคัญของป่าและช่วยอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้มนุษย์และสรรพสิ่งที่อาศัยป่าไม้สูญหายไปจากโลกนี้ ดังพระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ว่า

“คนไทยทุกคนตระหนักในความสำคัญของป่าไม้วามีประโยชน์นานาประการ นอกเหนือจากจะช่วยขจัดอากาศที่เป็นพิษเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์และเป็นคลังแห่งยารักษาโรคหลายพันหลายหมื่นชนิด ที่เราได้ใช้กันอยู่ ตลอดจนถึงกำลังรอกการค้นคว้าวิจัย อีกเป็นจำนวนมากแล้ว เรายังทราบดีว่า ป่าไม้ทรงคุณค่ามหาศาลในการผลิตน้ำให้แก่เรา น้ำซึ่งเป็นความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ รวมไปถึงการเกษตรกรรมอุตสาหกรรมและการพัฒนาต่างๆ ของชาติ เราจึงมีการณรงค์ให้ปลูกป่าและปลูกต้นไม้ตามสถานที่ทั่วไปอย่างขยันแข็ง เพื่อทะนุบำรุงสภาพแวดล้อม อันจะส่งผลดีไปถึงชาวโลกทั้งมวลต่อไปด้วย”^{๔๖}

ความหมายของการอนุรักษ์นั้น คำว่า “การอนุรักษ์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Conservation” มีผู้ให้ความหมายไว้ต่างๆ กัน ดังนี้

วิชัย เทียนน้อย กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์ต่อคนส่วนมากให้ดีที่สุดและมีอายุการใช้งานที่ยาวนานที่สุด^{๔๗}

นิวัติ เรืองพานิช กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยทั่วถึงกัน^{๔๘}

เกษม จันทรแก้ว กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูง ในการสนองความ

^{๔๖} พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในโอกาสเสด็จฯ ทรงเปิดการประชุมครั้งที่ ๒๖ ของสภาสตรีระหว่างประเทศ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๔.

^{๔๗} วิชัย เทียนน้อย, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

^{๔๘} นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: เฉลิมขานุกิจการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๔.

เป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกความหมายหนึ่งคือเป็นการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต^{๔๙}

ในสารานุกรม บริทานิกา (Encyclopedia Britanica) การอนุรักษ์ หมายถึง การจัดการให้มนุษย์ให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากชีวภาพอย่างอำนวยความสะดวกประโยชน์ที่ยั่งยืนได้มากที่สุด พร้อมทั้งดำรงรักษาไว้ซึ่งศักยภาพของชีวภาพนั้นให้คงสามารถสนองความต้องการ และความใฝ่ปรารถนาของมนุษย์รุ่นต่อไปในอนาคตได้สืบต่อไปด้วย

การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและใช้ประโยชน์ตามความต้องการอย่างมีเหตุผลต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดคุณภาพสูงสุดในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างถาวรต่อไป^{๕๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึง การที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย คือการที่จะทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้และอยู่คู่กับโลกตลอดไปได้ นั้น มีหลักการอนุรักษ์ คือ

๑. ใช้อย่างฉลาด การจะใช้ ต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดี ผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์ถึงต้นทุนและผลตอบแทนอย่างถี่ถ้วน

๒. ประหยัด ทรัพยากรใด ที่มีน้อยหรือหายาก ควรเก็บรักษาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ ต้องใช้อย่างประหยัด

๓. พื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามที่มีสภาพเสื่อมโทรมต่อการสูญเสียไป หรือจะหมดไปถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชา ควรหาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

๔. ปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติเดิม เช่น การปฏิรูปที่ดิน การปลูกพืชหมุนเวียนหลายอย่างจะทำให้ดินดีขึ้น

๕. นำของใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ เช่น การนำขวดน้ำพลาสติก กระดาษหรือเศษเหล็กเป็นต้น กลับมาใช้ใหม่

๖. ใช้สิ่งอื่นทดแทนทรัพยากรธรรมชาติบางอย่าง เช่นการใช้เกลบซีเมนต์และขยะเป็นเชื้อเพลิง การใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้างแทนไม้

๗. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนาและต้องศึกษาผลได้ผลเสียอย่างรอบคอบเสียก่อน เช่น การสร้างโรงไฟฟ้า หรือเขื่อน

^{๔๙} เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๙ - ๑๐๐.

^{๕๐} Encyclopedia Britanica (1988 16.663), อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๗๖.

๘. ให้การศึกษาแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามท้องถิ่นในแหล่งธรรมชาติ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจความสำคัญของระบบสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตจะได้ช่วยกันอนุรักษ์^{๕๑}

สังคมไทยเราควรปลูกฝังการรักษาทรัพยากรธรรมชาติการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความรอบรู้ รู้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ มีจิตสำนึกเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและรักษาธรรมชาติให้คงอยู่ตลอดไป^{๕๒}

สรุปความว่า การอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ เป็นการเอื้อเพื่อต่อสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะมนุษย์ เพื่อให้มีปัจจัย ๔ ใช้สอยในชีวิตประจำวันอย่างยาวนาน และอีกส่วนหนึ่ง เพื่อป้องกันความสิ้นไปหมดไปของป่าเพราะมีผลกระทบนิเวศอย่างมากมาย

๒.๔.๑ ประโยชน์โดยตรง

ประโยชน์ที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย โดยเฉพาะมนุษย์จะได้รับจากป่านั้นมีมากมาย ประโยชน์โดยตรงจากป่าไม้นั้น เช่น

๑) ไม้ ใช้สร้างบ้านเรือน ทำเครื่องเรือนและการก่อสร้างอื่นๆ ทำเกวียน ต่อเรือ เครื่องมือกลกรรม เครื่องมือในการประมง เป็นต้น

๒) ได้เชื้อเพลิง เช่น ฟืน ถ่าน และเชื้อเพลิงจรวด ชนิด Nitrated Cellulose

๓) วัตถุดิบ เช่น Cellulose สำหรับใช้ทำกระดาษไหมเทียม (Rayon) วัตถุระเบิด น้ำตาล แอลกอฮอล์ ยีสต์ และ lignin สำหรับใช้ทำ Vanillin น้ำหอม เครื่องสำอาง ยารักษาโรค เป็นต้น นอกจากนี้การกลั่นไม้ยังได้กรดน้ำมันดิบ และ Ethyl alcohol ซึ่งใช้ในการอุตสาหกรรมต่างๆ

๔) อาหาร จากใบ ดอก ผล เมล็ด หน่อไม้ เห็ด หัวมัน แผลง และสัตว์ป่า

๕) ยารักษาโรค ได้จากสัตว์ป่าและสมุนไพรต่างๆ

๖) เส้นใย ได้จากเปลือกไม้และเถาวัลย์

๗) ชัน น้ำมันไม้และยางไม้ ได้จากต้นไม้บางชนิด

๘) ผาตฟอกหนังและสี ได้จากเปลือก แก่น ผลและชันไม้บางชนิด

๙) อาหารสัตว์ เช่น หญ้า ใบไม้ เปลือกไม้ ผลและเมล็ดไม้บางชนิด

นอกจากนี้ มนุษย์ยังได้ผลิตผลของป่าอย่างอื่นๆ เช่น หวาย ปอ ไม้ไผ่ ฝรั่ง รวงผึ้ง ใบลาน ไม้หอม เครื่องเทศ และสมุนไพร ซึ่งมีประโยชน์มากมาย

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๗ - ๘.

^{๕๒} พระมหาสุภา อุทโท, บทบาทของพระสงฆ์: ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย, สำนักส่งเสริมศึกษาและบริการสังคม, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๘.

๒.๔.๒ ประโยชน์โดยอ้อม

- ๑) ทำให้มีฝนตกเพิ่มขึ้น และความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ
- ๒) ทำให้อากาศไม่ร้อนจัด และไม่หนาวจัด
- ๓) บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ความเร็วของลมพายุที่พัดผ่านบริเวณป่าไม้จะลดลงประมาณ ๑๑-๔๔ % ตามลักษณะของป่าแต่ละชนิด เช่น ป่าไม้ที่มีการตัดฟัน เอาไม้ออกหมด ป่า ป่าไม้ที่ตัดฟันเอาไม้ออกเสียครึ่งหนึ่ง และป่าที่มีการตัดไม้ออกหมด อัตราความเร็วของลมจะเป็น ๐.๑ ๐.๔ และ ๐.๖ เมตรต่อวินาทีตามลำดับ การปลูกต้นไม้เป็นแนวป้องกันลมพายุ จะทำให้ลมพายุลดกำลังลงเหลือ ๒๐% และจะป้องกันลมได้ในระยะ ๒๕ เท่าของความสูงของต้นไม้ในต้นโตลม และ ๓ เท่า ในด้านเหนือลม อิทธิพลของป่าไม้ในทางที่มีประโยชน์อย่างยิ่งในการป้องกันบ้านเมืองให้พ้นจากวาทภัย บรรเทาการระเหยของน้ำจากผิวดินและอนุรักษผิวดินที่อุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ประกอบกิจกรรม
 - ๔) ป้องกันการกัดเซาะดิน ที่จะเกิดจากน้ำฝนกัดเซาะ และลมพายุพัดพาออกไป เป็นการป้องกันและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่กิจกรรม ป้องกันดินถล่ม ภูเขาทลาย ป้องกันการตื่นเขินของลำห้วย ลำน้ำ อ่างเก็บน้ำ และเขื่อนต่างๆ
 - ๕) ป้องกันอุทกภัย โดยป่าไม้สามารถบรรเทาการไหลเลื่อนของดิน และป้องกันการตื่นเขินของแม่น้ำลำธารต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นเสมือนเขื่อนธรรมชาติที่คอยป้องกันมิให้น้ำฝนที่ตกลงมาไหลบ่าไปตามผิวดินอย่างรวดเร็วอีกด้วย จึงเป็นการป้องกันและควบคุมระดับน้ำตามแม่น้ำ ลำห้วยไม่ให้เพิ่มปริมาณสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จนล้นฝั่งกลายเป็นอุทกภัยไปได้
- ๖) ทำให้มีน้ำไหลสม่ำเสมอตลอดปี และเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ที่สามารถดำรงชีวิตและประกอบกิจกรรม อุตสาหกรรมได้เป็นอย่างดี เพราะป่าไม้สามารถรองรับและดูดซับน้ำฝนที่ตกลงมาได้ดี อัตราดูดซับน้ำฝนของพื้นที่ป่าไม้จะสูงกว่าในที่โล่งเตียนตั้งแต่ ๒-๗๐ เท่า ตามลักษณะของดิน ป่าไม้ที่ขึ้นอยู่ตามลำดับและปริมาณน้ำฝน น้ำจะค่อยๆ ซึมลงไปในดินนี้ ผิวดินหล่อเลี้ยงลำห้วยลำธารให้มีน้ำไหลอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น้ำในแถบภูเขาอันเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธารทั้งหลาย
- ๗) เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า^{๕๓} สัตว์ป่าทั้งหลายรวมทั้งนก แมลง และสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่ เล็ก และอื่นๆ ได้อาศัยป่าไม้เป็นที่อยู่และที่ทำกิน มนุษย์ได้สัตว์ป่าชนิดต่างๆ เป็นอาหาร ทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ นกและแมลงบางชนิดช่วยทำลายศัตรูพืช สัตว์ป่าบางชนิดนำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้า และทดลองวิทยาศาสตร์ และในการรักษาโรคต่างๆ หากไม่มีป่าไม้แล้ว สัตว์ป่าเหล่านี้ก็จะสูญพันธุ์ไป

^{๕๓} ศศิณา ภาวรา, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ส.เอเชียเพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๔๖.

๘) เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจในป่า และที่สวนทางไกลคมนาคม ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหาความสำราญ และความสงบของผู้คนพลเมือง หลังจากคร่ำเคร่งกับการประกอบธุรกิจประจำวัน และมีชีวิตอยู่อย่างแออัด จำเจ ท่ามกลางความอึกทึกครึกโครมในเมือง ช่วยให้จิตใจผ่อนคลายมีพลาสมาที่ดีขึ้น

๙) ประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์^{๕๔} ป่าไม้จะเป็นเสมือนเครื่องกีดขวาง ที่ธรรมชาติได้ประทานมาให้ เพื่อป้องกันขัดขวางการบุกรุกของศัตรูทางภาคพื้นดิน และเป็นเครื่องอำพรางการรวมพล และการเคลื่อนไหวของกองทหาร จากการสังเกตการณ์ทางอากาศได้เป็นอย่างดี

สรุปความว่า ประโยชน์ที่สิ่งมีชีวิตได้รับจากป่า มีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งสิ่งที่ป่าได้มอบให้สิ่งมีชีวิตนั้นย่อมไม่มีสิ้นสุด ถ้าหากมนุษย์เรารู้จักรักษาป่าเอาไว้ ด้วยการอนุรักษ์ป่า ปลูกป่า ทดแทน ขยายพันธุ์ไม้ อนุรักษ์พันธุ์ไม้ เป็นต้น และปลูกจิตสำนึกในการหวงแหนป่า ไม่ทำลายป่า เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ป่าก็ย่อมอยู่คู่โลกใบนี้ได้อย่างยาวนาน

๒.๕ สรุป

ป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความผูกพันต่อการดำรงชีพของมนุษย์มาก เพราะยังประโยชน์ให้แก่มวลมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องจากจำนวนประชากรของโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงทำให้ป่าไม้ลดขนาดของพื้นที่ลงโดยลำดับ ปัจจุบันป่าไม้ของโลกจะเหลืออยู่ไม่เกิน ๔๒% ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนใหญ่จะเป็นป่าไม้ในเขตร้อนหรือเขตกึ่งเขตร้อน ที่อยู่ทางไกลชุมชนหนาแน่น และการคมนาคมขนส่งไม่สะดวก ส่วนป่าไม้ทั้งใบในเขตอบอุ่น หรือแม้แต่ป่าไม้เนื้อแข็งในเขตร้อนที่อยู่ในน้ำใกล้ย่านชุมชนหนาแน่นจะถูกถากถาง เพื่อนำพื้นที่มาใช้ทำการเพาะปลูกและนำไม้มาใช้ประโยชน์อื่นๆ เกือบหมดสิ้น

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่นๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมากๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น เมื่อป่าไม้ถูกทำลาย จะส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าไปแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุม เมื่อฝนตกลงมาก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป นอกจากนี้เมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือน และที่ลุ่มในฤดูน้ำหลากพอลงถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำซึมได้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธารทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อย ส่งผลกระทบต่อมาถึงระบบเศรษฐกิจและสังคม

^{๕๔} สวัสดิ์ โนนสูง, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, หน้า ๗๓ - ๗๔.

การป้องกันมิให้ป่าไม้ถูกทำลายมากเกินไป อันก่อให้เกิดขาดความสมดุลทางธรรมชาติ และขาดแคลนไม้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในอนาคต จึงจำเป็นที่จะต้องทำการอนุรักษ์ป่าไม้เอาไว้ ซึ่งมีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การคุ้มครองป่าไม้โดยประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติแบบต่างๆ นำพื้นที่ป่าไม้ที่หมดสภาพมาปลูกป่าทดแทนในรูปของการทำสวนป่า ลดการบุกรุกทำลายป่าเพื่อนำพื้นที่มาใช้ทำการเพาะปลูกทั้งแบบยังชีพและการค้า เพราะจะทำให้ป่าไม้ถูกทำลายอย่างสมบูรณ์ ยิ่งไปกว่านั้น การตรวจตราดูแลให้ผู้รับสัมปทานป่าไม้ปฏิบัติตามเงื่อนไข ที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด โดยพนักงานป่าไม้ทุกระดับไม่ทำตัวเป็นเครื่องมือของนายทุน

อย่างไรก็ตามการจัดการป่าไม้ถ้าหากกล่าวกันอย่างยุติธรรมแล้ว มิใช่เป็นเรื่องที่กลุ่มชนใดกลุ่มหนึ่งจะดำเนินการ แต่เป็นเรื่องของทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือร่วมใจกัน การปลูกฝังให้เด็กได้เห็นคุณค่าและรักป่าไม้ตั้งแต่ต้นจึงเป็นเรื่องสำคัญ การประชาสัมพันธ์ของภาคีรัฐบาลควรทำอย่างต่อเนื่อง และกุญแจดอกสำคัญที่นำมาซึ่งการทำให้การจัดการป่าไม้เป็นรูปธรรมขึ้นมาก็คือ การรับผิดชอบ และการปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตของพนักงานป่าไม้ทุกระดับนั้นแหละเป็นเรื่องสำคัญ

บทที่ ๓

ศึกษาคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับป่ามีมาอย่างยาวนาน นับได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เรื่องราวเกี่ยวพุทธศาสนากับป่า จึงมีปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ มากมาย ทั้งในพระวินัย พระสูตร อรรถกถา หรือในคัมภีร์อื่นๆ สำหรับพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นองค์กรทางศาสนา ก็มีพัฒนาการทั้งด้านความเป็นมาและการขยายองค์กรที่ต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับป่า ที่ไม่แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตหรือองค์กรหรือสังคมอื่นๆ ดังเช่น การแสวงหาโมกขธรรมคือการหลุดพ้นขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงเริ่มต้นที่การมุ่งตรงสู่ป่าเพื่ออาศัยความสงบจากป่านั้นในการพัฒนาจิต หรือแม้กระทั่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระพุทธองค์ ก็มีขึ้นภายใต้ต้นไม้ในป่า

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว การแสดงธรรมครั้งแรกเพื่อประกาศพระสัทธรรมแก่สาวก พระพุทธองค์ก็ทรงแสดง ณ ท่ามกลางแห่งป่าคือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แม้แต่วัดหรืออารามเป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ทั้งหลายก็ล้วนแต่อยู่ในป่า โดยเฉพาะการกำหนดเขตในการทำกิจของสงฆ์ในการทำสังฆกรรม เช่น การอุปสมบท อภัพาน เป็นต้น ก็ต้องกำหนดเอาชายป่าเป็นสำคัญ เรียกว่านิมิต เช่น ปัพพตนิมิต นิมิตคือภูเขา ปาสาณนิมิต นิมิตคือแผ่นดิน วนนิมิต นิมิตคือป่า รุกขนิมิต นิมิตคือต้นไม้ มัคคนิมิต นิมิตคือหนทาง วัมมิกนิมิต นิมิตคือจอมปลวก นทีนิมิต นิมิตคือแม่น้ำ อุทกนิมิต นิมิตคือน้ำ นิมิตหรือเครื่องหมายเหล่านี้ สามารถใช้เป็นเขตแดนในการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ได้^๑ ทั้งนี้ ก็เพราะการอยู่ในป่านั้น ย่อมถือว่าเป็นวัตรที่ดีในการพัฒนาจิตใจตนเองตามหลักของการถือธุดงค์วัตร เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับป่านั้น เป็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่น แม้การแบ่งลักษณะของการเป็นอยู่ของพระสงฆ์ ยังมีความเกี่ยวข้องกับป่า เรียกว่า ฝ่ายอรัญวาสี คือผู้อยู่ป่าเป็นปกติ มีวัตรของภิกษุผู้อยู่ป่า มีวินัยที่เกี่ยวข้องด้วยป่า แม้หลักธรรมก็ยังมีป่ามาเปรียบเทียบเพื่อความรู้งั้นเห็นจริงในชีวิต ในบทนี้ จะได้กล่าวถึง คุณค่าของป่า ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับป่า ลึกซึ้งบทที่เกี่ยวข้องด้วยป่า ป่าเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔ และอุปมาโวหารที่เกี่ยวข้องกับป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑/๓๒.

๓.๑ คุณค่าของป่า

ป่าไม้คือของขวัญล้ำค่าที่ได้จากธรรมชาติ เป็นแหล่งที่มาของปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์โลก จึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญยิ่งต่อการเมือง เศรษฐกิจและสังคม จนนำไปสู่การถือสิทธิครอบครอง และแสวงหาประโยชน์จากป่าไม้ไปทั่วโลก เพราะป่าไม้เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของเรา เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตได้อย่างครบถ้วน ตั้งแต่อดีตกาลมา ป่าไม้เป็นเสมือน “ต้นทุนของสินทรัพย์” ที่แปรสภาพมาเป็นเงินตราสร้างความมั่งคั่งมาอย่างต่อเนื่อง สินค้าของป่า ไม้ซุง และสัตว์ป่าซึ่งเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ

ในที่นี้ จะได้จำแนกคุณค่าของป่าทางกายภาพ คุณค่าทางสังคม คุณค่าทางอารมณ์และคุณค่าทางปัญญา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑.๑ คุณค่าทางกายภาพ

เนื่องจากป่าไม้ สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชนได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม การทำลายป่าถือว่าการทำลายผลประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ป่าไม้เมื่อถูกทำลายลงแล้วยากที่จะฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้น เพื่อประโยชน์ของเราเองและต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม โปรดช่วยดูแลรักษาป่าเพื่อให้ป่านั้นๆ มีอยู่และเอื้ออำนวยประโยชน์ตลอดไป ดังพระราชดำริของพ่อหลวง ร.๙ ที่ว่า

“การที่จะมีต้นน้ำลำธารไปชั่วกาลนานนั้น สำคัญอยู่ที่การรักษาป่าและปลูกป่าบริเวณต้นน้ำ บนยอดเขาและเนินสูงชัน ต้องมีการปลูกป่าโดยไม้ยืนต้นและปลูกไม้พุ่ม ต้นไม้พุ่มนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้ จำต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ยืนต้นนั้นจะช่วยให้อากาศมีความชุ่มชื้นในชั้นตอนหนึ่งของระบบ...ทั้งยังช่วยยึดหน้าดินบนเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย ซึ่งถ้ารักษาสภาพป่าไม้ไว้ดีแล้ว ท้องถิ่นก็จะมีน้ำไว้ใช้ชั่วกาลนาน...”^๒

เหตุนี้ ในมุมมองของผู้ทรงความรู้ในวิสัยโลก ที่กำหนดเรียกว่าศาสตร์ มีสังคมศาสตร์ นิติศาสตร์ เป็นต้น ได้มองคุณค่าของป่าที่อำนวยผลประโยชน์ให้แก่สิ่งมีชีวิตในทางกายภาพ ดังนี้

๑) ป่าไม้เป็นส่วนที่สำคัญมากส่วนหนึ่งของวัฏจักร ที่สร้างพลังน้ำ ออกซิเจน คาร์บอนและไนโตรเจน ในระบบนิเวศทำให้เกิดความสมดุลแห่งระบบด้วยการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงแร่ธาตุและสารในระบบนิเวศ

^๒ พระราชดำริจัดการป่าไม้ยั่งยืน โดยพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๐ ที่อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี.

๒) ป่าช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เมื่อฝนตกน้ำฝนบางส่วนจะถูกต้นไม้ในป่าดูดซับไว้ แล้วค่อยๆ ปลดปล่อยให้ไหลลงสู่ผิวดิน อีกส่วนหนึ่งจะซึมลงสู่ดินชั้นล่าง สามารถลดการพังทลายของดินได้ ลดการกัดเซาะหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ ป้องกันการเกิดน้ำท่วมฉับพลันและสามารถลดความรุนแรงของการเกิดภาวะน้ำท่วม เนื่องจากต้นไม้ช่วยชะลอการไหลของน้ำบนผิวดิน และการมีป่าไม้ปกคลุมดินจะช่วยป้องกันการกัดเซาะได้ดีกว่าปลูกพืชชนิดอื่นๆ

๓) ช่วยปรับสภาพบรรยากาศ เนื่องจากป่าไม้ช่วยเก็บรักษาความชื้นในดินไว้ รมเงาของป่าช่วยป้องกันไม่ให้ความร้อนจากดวงอาทิตย์ตกกระทบผิวดินโดยตรง บริเวณป่าไม้จะมีน้ำที่เกิดจากการระเหยจากใบและลำต้น กลายเป็นไอน้ำในอากาศจำนวนมาก อากาศเหนือป่าไม้จึงมีความชื้นมาก เมื่ออุณหภูมิอากาศลดลง ไอน้ำจะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำเกิดเป็นเมฆจำนวนมาก สุดท้ายก่อให้เกิดฝนตกลงมาในป่าที่มีต้นไม้หนาแน่น และส่งผลให้พื้นที่ใกล้เคียงได้รับน้ำฝน และทำให้สภาพอากาศที่ชุ่มชื้นแม้กระทั่งในฤดูร้อน ดังนั้นพื้นที่ที่มีป่าไม้มาก เช่น เขาใหญ่ ดอยอินทนนท์ ภูกระดึง เขาหลวง จะเห็นว่าไม่มีเมฆปกคลุมอยู่บนภูเขาและจะมีฝนตกมากกว่าบริเวณข้างล่าง

๔) ป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ในบริเวณที่ป่าไม้มีความสมบูรณ์ต้นไม้มีรากลึกและขนานในดิน อินทรีย์วัตถุจากต้นไม้และสัตว์ป่า จะช่วยปรับโครงสร้างของดินให้มีรูพรุนที่สามารถเก็บกักน้ำได้ดี น้ำฝนที่ผ่านต้นไม้จะลงสู่ดินในแนวตั้งแล้วค่อยๆ ไหลซึมกระจายไปตามรากที่แตกแขนงออกไปตามอนุภาคดิน รูพรุนที่อยู่ในดินเฉพาะรูพรุนขนาดเล็กในเม็ดดินนั้นสามารถกักเก็บน้ำได้มากกว่า น้ำหนักของเม็ดดินแห้งถึง ๓ - ๑๐ เท่า และน้ำที่กักเก็บไว้นั้น จะค่อยๆ ปลดปล่อยสู่ชั้นน้ำใต้ดินเพื่อลงสู่แหล่งน้ำลำธาร ป่าจึงเปรียบได้กับฟองน้ำขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่ เป็นแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ ถ้าป่าเกิดในที่สูง น้ำที่กักเก็บไว้จะค่อยๆ ซึมลงมารวมกันตามหุบเขา เกิดธารน้ำเล็กๆ มากมาย และกำเนิดแม่น้ำลำธารที่สามารถมีน้ำใช้ได้ทุกฤดูกาล เป็นต้น

๕) ป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ ป่าไม้เป็นแหล่งผลิตปัจจัยพื้นฐานต่อการดำรงชีพของมนุษย์ ด้านเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม ที่สำคัญและหาสิ่งอื่นมาทดแทนมิได้ ป่าไม้มีความผูกพันต่อความเป็นอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ การนำไม้มาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย เป็นเครื่องตกแต่งบ้าน ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร ซึ่งในเรื่องอาหารมนุษย์ ได้รับจากป่าโดยตรง เช่น ได้ส่วนของผล เมล็ด ใบ ดอก ลำต้นเป็นอาหาร และได้รับน้ำผึ้ง หรือเนื้อสัตว์ป่าโดยทางอ้อม สมุนไพรหรือยาแผนโบราณที่ใช้รักษาโรค ส่วนใหญ่ได้มาจากผลิตภัณฑ์ของป่าไม้ ได้มีการนำสมุนไพรจากป่ามาดัดแปลง สกัดเอาส่วนที่สำคัญ จากเปลือก ดอก ผล เมล็ด ราก นำมาใช้ในการผลิตยารักษาโรคที่ออกมาในรูปของยาเม็ด ยาน้ำ หรือแคปซูล เช่น เปลือกต้นชิงโค่นำมาสกัดทำยาควินินเพื่อรักษาโรค มาลาเรีย

๖) เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้จัดว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและหลบภัยที่สำคัญที่สุดของสัตว์ป่า ซึ่งสัตว์เหล่านี้มีความสำคัญต่อมนุษย์ เช่น เป็นอาหาร ยารักษาโรค ช่วยขจัดแมลง และประดับป่าไม้ไม่ให้เกิดความงดงาม การทำลายพื้นที่ป่าจึงเสมือนทำลายสัตว์ป่าด้วย

๗) เป็นแนวป้องกันลมพายุ เมื่อลมพายุพัดมาปะทะพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็นสิ่งกีดขวาง ความเร็วและลมพายุจะลดลง ดังนั้นลมพายุที่พัดผ่านแนวป่าไม้จะมีความเร็วน้อยกว่าพัดผ่านที่โล่งแจ้ง ช่วยลดความเสียหายของสิ่งก่อสร้าง ป่าไม้จึงเป็นกำแพงธรรมชาติที่ช่วยป้องกันความรุนแรงของลมพายุได้

๘) ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ ธรรมชาติของป่าไม้จะเต็มไปด้วยสีเขียว ความเขียวข่มมรกตเย็น ก่อให้เกิดความสบายตาเมื่อพบเห็น ความสดสวยงดงามของดอกไม้ ความชุ่มชื้น น้ำในลำธารที่ใสสะอาด ความเงียบสงบจากเสียงรบกวนของชุมชน ความน่าชมและน่ารักของสัตว์ป่า ทำให้เขตป่าไม้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในช่วงวันหยุดต่างๆ จะพบเห็นประชาชนทั้งในท้องถิ่นและในเมืองจำนวนมากเดินทางไปเที่ยว หรือพักผ่อนหย่อนใจในเขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนป่า และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ป่าไม้จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอย่างหนึ่งไปด้วย

๙) ช่วยลดมลพิษทางอากาศ เนื่องจากป่าไม้เป็นตัวช่วยดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ เพื่อนำไปใช้ในการสังเคราะห์อาหาร แล้วปลดปล่อยก๊าซออกซิเจนมาให้กับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ บนโลก สมดุลระหว่างคาร์บอนไดออกไซด์และออกซิเจนในอากาศจึงเกิดขึ้น และเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าพืชในตระกูลสูงสามารถดูดกลืนก๊าซคาร์บอนมอนอกไซด์ แล้วเปลี่ยนแปลงให้เป็นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ปล่อยออกสู่บรรยากาศแล้วจึงดึงกลับมาใช้ในการสังเคราะห์อาหารในเวลากลางวัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ต้นไม้มีประโยชน์มากในการช่วยกำจัดคาร์บอนมอนอกไซด์และคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศ ในเมืองใหญ่ๆ ซึ่งมีแต่ป่าคอนกรีตและไม่ค่อยมีต้นไม้ อากาศในเมืองจึงมีปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์สูง การปลูกต้นไม้มากๆ จะช่วยลดปริมาณก๊าซทั้งสองชนิดนี้ลงได้

เหตุผลดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า ป่าไม้อย่อมมีอิทธิพลทางกายภาพของสิ่งมีชีวิตเป็นอย่างมาก จึงควรอย่างยิ่งในการรักษาประโยชน์จากป่าเอาไว้ เพื่อจะได้ใช้สอยประโยชน์จากป่านั้นอย่างยาวนาน

ส่วนพุทธศาสนา ได้มองคุณค่าของป่าทางกายภาพ เพื่อสนับสนุนให้ทุกชีวิตได้ดำเนินไปตามหลักเกณฑ์ของธรรมชาติ หรือเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลแก่แก่การดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต ดังนี้

๑) ส่วนภายนอก หรือด้านกายภาพสำหรับผู้อาศัยป่า ภายได้พักผ่อน ทำให้ใจดีขึ้น เพราะป่าเป็นที่ให้กายวิเวก คนอื่นที่จะไปรบกวนมีน้อย กายวิเวกช่วยค้าจุนให้จิตสงบที่เรียกว่า จิตวิเวกๆ ช่วยส่งไปให้ถึงชั้นอุปวิเวก หมตภิเลส ภายได้พักผ่อนอยู่ใกล้สิ่งธรรมชาติ ภายจะเป็นกัมมณีย์ คือควรแก่การงานเป็น

อุปการะตกแต่งจิตให้กล้าหาญ แจ่มใส ปลอดภัยโปร่ง เป็นกำลังแรงเพื่อปัญญาญาณ รู้แจ้งเห็นจริงสภาวะธรรม ทั้งมวลตามที่เป็นจริงต่อไป

๒) ส่วนภายในหรือจิตภาพ จิตใจเย็นสนิทได้ง่าย เพราะสภาพธรรมชาติมีอำนาจในตัวมันเอง คอยดึงจิตจิตใจคนให้มองเห็นชีวิตในด้านดี ภาพต้นไม้ ภูเขา ห้วยละหาน ธารน้ำไหล เป็นภาพที่สงบนิ่ง สวยงามตามธรรมชาติ ทำให้จักขุสัมผัสของผู้ทอดทัศนาเย็นตาและเย็นใจ จิตใจของผู้นักปฏิบัติธรรมเย็นสนิทแน่วแน่ได้เพียงชั่วขณะเวลาเป็นครั้งคราว ภาพธรรมชาติจะช่วยให้เย็นสนิทแน่วแน่ได้นานยิ่งไปกว่านั้น หรือเป็นนิมิตไป

เหตุผลดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนามองป่าเหมือนเป็นกัลยาณมิตร เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกสลับปะยาะแก่ผู้ปฏิบัติธรรม บุคคลผู้หวังจะยกจิตใจของตนให้พ้นอารมณ์หลอกลวงมายา ควรเข้าไปอยู่ป่า ผู้หวังจุดหมายปลายทางเร็วก็ต้องอยู่ป่า

สรุปความว่า มุมมองของผู้รู้ในทางวิชาการ ได้เห็นคุณค่าของป่าทางกายภาพว่าเป็นเพียงเพื่อให้สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้ ตามแนวของโลกวิทยีสัย ส่วนพุทธศาสนา ได้มองคุณค่าของป่าทางกายภาพว่าเป็นกัลยาณมิตรที่ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติธรรม ได้มีกายวิเวก จิตวิเวก และได้มีโอกาสบรรลุธรรมเร็วขึ้น

๓.๑.๒ คุณค่าทางสังคม

พืชพรรณไม้ และสมุนไพร ที่ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจ ได้แก่ ไม้ฝาง ไม้กฤษณา ไม้สัก ไม้แดง ไม้กระลาพัก ไม้จันทน์หอม ไม้พะยูน ไม้แสม ไม้ซุง ไม้สัก ยางไม้ เปลือกไม้ เปลือกโกงกาง เปลือกสีเสียด เปลือกสมุลแว้ง แก่นไม้มะเกลือ ไม้กระวานหอม ลูกกระวาน น้ำมันสน ยางสน แก่นกรักซี่ ยางรัก ยางขนุน หวาย เร่ว ครั่ง รง กำยาน การบูร กานพลู จันทน์ ชะมด เมล็ดลูกกระเบา เปลือกปะโลง หอระदान สมอ ประดู่ ติปาลี ยาดำ ใต้ แก่นคูน หมาก พริกไทย รัก รังนก น้ำมันมะพร้าว เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า “สินทรัพย์จากป่า” มีมากมายและมีความสำคัญมีคุณค่ามาตั้งแต่โบราณกาล มิใช่มีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์ในปัจจุบันเท่านั้น ในทางกลับกัน “ของป่า” ในปัจจุบันหายากยิ่งขึ้น หรือบางอย่างหลายชนิดที่ไม่มีในป่าอีกแล้ว หรือมีน้อย ก็ยิ่งเพิ่มคุณค่าและความสำคัญอีกทวีคูณ เพียงแต่ว่าปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์ซึ่งพัฒนาตามยุคสมัยมาทดแทนความต้องการตามความจำเป็น “ของป่า” หลายชนิดจึงไม่เป็นที่รู้จัก หรือบางคนบอกว่าไม่เคยได้ยินบางอย่างที่กล่าวมา

การค้าขายของป่า ที่เป็นสินค้าส่งออกตั้งแต่สมัยก่อนไม่ได้นำเพียงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังเกิดการแลกเปลี่ยนทางการเมือง ทางสังคมด้วย ตัวอย่างเช่น ราชสำนักจีนต้องการรังนก ฟันช้าง นอแรด เพื่อใช้ในการปรุงยาจีน แคมัวร์ต้องการไม้เนื้อหอม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ญี่ปุ่นต้องการหนังกวาง เพื่อใช้ทำดาบดาบ ถุงเท้าหนัง และนำเข้าไม้หอมจำพวก

ไม้กระลำพัก ซึ่งใช้ในการอบร่ำ และหายากมาก ส่วนตลาดยุโรปต้องการไม้ฝางสำหรับการย้อมสี และเป็นสินค้าถ่วงระวางเรือในเที่ยวกลับ เป็นต้น

ประโยชน์จากป่าที่จัดสรรให้กับสังคมโลกได้ใช้สอย เพื่อเติมเต็มความต้องการ สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑) ด้านเศรษฐกิจ สิ่งต่างๆ ที่ได้จากป่าไม้สามารถนำมาใช้ในการดำรงชีวิตหรือทำเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราได้ เช่น เนื้อไม้ นำมาแปรรูปใช้ในการก่อสร้าง ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ หรือทำเยื่อกระดาษ เป็นต้น

๒) ด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ ป่าไม้เปรียบเสมือนอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ช่วยดูดซับและกักเก็บน้ำ โดยเศษซากใบไม้และกิ่งไม้ตามพื้นป่าเปรียบเสมือนฟองน้ำช่วยซับน้ำเอาไว้ แล้วระบายลงไปเก็บไว้ในพื้นดิน ซึมลงไปเป็นน้ำใต้ดิน และค่อยๆ ระบายลงสู่ลำห้วยลำธารอย่างช้าๆ ทำให้มีน้ำไหลในลำธารตลอดทั้งปี

๓) เป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่า เป็นแหล่งอาหาร ที่สร้างรัง วางไข่ และหลบภัย

๔) เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรม โดยเป็นแหล่งที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิด แต่ละชนิดมีความแปรผันแตกต่างกันในด้านพันธุกรรม พืชและสัตว์หลายชนิด

๕) เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ คนที่มาเที่ยวป่าส่วนมากก็เพื่อมาพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากป่ามีทัศนียภาพที่สวยงาม มีน้ำตกให้เที่ยวเล่น และสามารถทำกิจกรรมที่ทิ้งให้ความเพลิดเพลินและความรู้ต่างๆ ได้อีก เช่น การดูนก ศึกษาพรรณไม้ ดูผีเสื้อ เดินป่าศึกษาธรรมชาติซึ่งป่าแต่ละแห่งก็มีจุดเด่นแตกต่างกันออกไป

๖) เป็นแหล่งป้องกันภัยธรรมชาติ ช่วยลดความรุนแรงจากอุทกภัยด้วยการชะลอการไหลของน้ำไหลบ่าหน้าดิน และช่วยลดกำลังของลมพายุได้เป็นอย่างดี

๗) ด้านวิชาการ เป็นห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ และแหล่งวิชาการด้านชีววิทยานิเวศวิทยา ธรรมชาติวิทยา ป่าไม้ เกษตร เภสัชกรรม และอื่นๆ ทุกวันนี้ป่ายังคงเป็นแหล่งข้อมูลให้มนุษย์เข้าไปศึกษาหาข้อมูลกันอย่างไม่รู้จบ จากเดิมที่เคยเรียนรู้ลักษณะของพืชว่ากินได้หรือไม่ได้ จนได้มีการจัดแยกเป็นกลุ่มทำการวิจัยมากมาย เพื่อค้นหาประโยชน์และโทษของพืชพรรณในป่าเกิดเป็นศาสตร์ เช่น พฤกษศาสตร์ สัตววิทยา นิเวศวิทยา เป็นต้น ชีววิทยาป่าไม้ การดำรงไว้ซึ่งความสมบูรณ์ของป่านอกจากจะช่วยรักษาระบบนิเวศแล้ว ยังถือว่าเป็นห้องสมุดธรรมชาติที่มากมายเรื่องราวให้ค้นหากันต่อไปอีกไม่รู้จบ

๘) ด้านการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และความสมดุลทางนิเวศวิทยา เป็นแหล่งรวมสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่อยู่อาศัยและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการถ่ายทอดหมุนเวียนพลังงานและสสารรวมกัน

เหตุผลดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า คุณค่าของป่าทางสังคมทั้งด้านความเป็นอยู่ในการใช้สอยปัจจัย ๔ เพื่อความอยู่รอด ด้านเศรษฐกิจเป็นแหล่งทำมาหาเลี้ยงชีวิต ด้านแหล่งเรียนรู้ และด้านอารมณ์ความรู้สึกเพื่อความผ่อนคลาย เป็นต้น

ส่วนพุทธศาสนา ได้มองคุณค่าของป่าทางสังคม คือ สิ่งที่สังคมจะได้รับจากป่า สามารถสรุปได้ ดังนี้

พระพุทธเจ้า ได้ตรัสกับสาวก ๖๐ รูป ในวันที่ส่งไปประกาศศาสนาเป็นครั้งแรก เพื่อให้ได้เห็นเจตนารมณ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นแล้วจากบ่วงเครื่องรัดทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้ท่านทั้งหลายก็เช่นกัน ท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปในชนบท เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก ต่างรูปต่างไปแต่ละทิศทาง อย่าไปรวมกัน ๒ รูปในทางเดียวกัน จงแสดงธรรมประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสบังปัญญาจุกลิ้นจี่น้อยมีอยู่ เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมจากคุณที่จะฟังได้ฟังถึง แล้วผู้ตรัสธรรมจักมีขึ้นตามโดยลำดับ แม้เราก็จักไปยังอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรมเช่นกัน”

พุทธประสงคนี้ เพื่อให้สาวกได้ทำหน้าที่ในการสงเคราะห์แก่มหาชน ด้วยการแสดงธรรมตามแนวคำสอนของพระพุทธองค์ แม้พระองค์เอง ก็จะได้เสด็จไปทำหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมเช่นกัน เหตุฉะนั้น การสงเคราะห์สังคมตามแนวพุทธะ จะเห็นได้ว่ามีจุดศูนย์กลางอยู่ที่วัด ซึ่งในครั้งพุทธกาลวัดส่วนมากจะเป็นวัดป่า ดังนั้น คุณค่าของป่าทางสังคมตามแนวพุทธมีดังนี้

๑) ป่าเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ พุทธศาสนาได้อาศัยป่าเป็นแหล่งพัฒนาจิตของตนและผู้อื่น อาศัยเหตุว่า ป่านั้นเงียบสงบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เหมาะแก่การกลัดกลายจิตใจ เช่น กำหนดป่าเป็นวัดบ้าง เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมบ้าง เพื่อให้สาวกก็นิ ผู้ใคร่ในการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็ดี ได้มีสถานที่ปฏิบัติส่งผลให้เห็นคุณค่าของป่าว่ามีอิทธิพลต่อจิตใจอย่างไร

๒) ป่าเป็นบุพการีของสิ่งมีชีวิต พุทธศาสนาสอนให้รู้จักแสดงความกตัญญูต่อป่า เพราะป่าได้ให้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่เรา ทุกคนควรตอบแทนป่าคืนด้วยการอนุรักษ์ป่าเอาไว้ให้ยั่งยืน รู้จักปลูกป่าทดแทน มิใช่ขอกตัญญูต่อป่า ผู้ไม่รู้คุณค่าของป่า ทำลายป่าด้วยความเห็นแก่ตัวข้างเดียว จนลูกหลานไม่มีไม้จะปลูกเรือนกันอีกต่อไป จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้ง เพราะป่าอันเป็นกำเนิดน้ำนั้นถูกทำลายหมด ไม่มีความชื้นของป่าจะคายน้ำออกมาเป็นลำธารและจะดึงดูดแม้นฝนให้มาตกเป็นฝน ถ้าโลกนี้ขาดความกตัญญูต่อป่าแล้ว สุดท้ายก็ต้องประสบกับความเดือดร้อนมากมาย

เหตุผลดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนา มองป่ามีคุณค่าทางสังคมทั้งทางร่างกายและจิตใจ ป่าได้ผลิตสิ่งอุปโภค บริโภคให้เราได้ใช้สอยเพื่อความดำรงอยู่ได้ของสิ่งมีชีวิต และป่าก็ยังเป็นจุดศูนย์รวมในการเรียนรู้ความจริงที่สังคมควรเรียนรู้ เพื่อรู้เท่าทันต่อสิ่งที่เกิดขึ้น

สรุปความว่า สิ้นทรัพย์จากธรรมชาติ จากป่า คือชีวิตของมนุษย์ที่ดำรงชีพเคียงคู่กัน คุณค่าประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับไม่สามารถบรรยายได้ เพราะมีมากมายเปรียบดั่งใบไม้ในป่ารวมกัน ยากจะประมาณได้ แต่สังคมก็ยังเอาเปรียบป่าโดยวิธีการต่างๆ มากมาย เพื่อกอบโกยผลประโยชน์มาเพื่อตน ส่วนพุทธศาสนานั้น สอนให้เห็นคุณค่าของป่าและให้รู้จักตอบแทนคุณต่อป่าอีกด้วย

๓.๑.๓ คุณค่าทางอารมณ์

คุณค่าของป่าตามวิสัยโลกในแง่อิทธิพลทางอารมณ์ มองป่าเพียงแค่ความบันเทิงทางอารมณ์ ผ่อนคลายความเครียด เช่น แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ที่ถือกำเนิดเกิดจากป่า ที่สามารถให้ความสำราญแก่นักท่องเที่ยวได้ ก็จะมีการพัฒนา สนับสนุนให้สถานที่นั้นมีความสวยงาม ร่มรื่น ผู้มาเยือนแล้วประทับใจ และส่งเสริมให้ระบบเศรษฐกิจดีขึ้นเป็นต้น ดังนั้น คุณค่าของป่าทางอารมณ์ในทางวิสัยโลก มองเพียงเพื่อความสุขอย่างเดียวเท่านั้น

หรืออีกนัยหนึ่ง ป่าไม้บางส่วนอยู่ได้ด้วยการศึกษาของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณที่อาศัยอยู่ในป่านั้นๆ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และความเชื่อของชาวบ้านที่ช่วยให้รักษาป่าไม้ไว้ได้ เช่น ความรับผิดชอบและดูแลรักษาป่าไม้ ความร่วมมือขององค์กรเอกชนและวัดร่วมมือกันรักษาป่าไม้ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ

เมื่อชาวบ้านเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะโกรธและสาบแช่ง ถ้าพวกเขาเข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ในป่าตอนปุตา ตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็กๆ ไว้ในป่าเพื่อให้เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดีๆ แก่พวกเขา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าประเภทนี้ ในรูปอาหารจำพวกเห็ด พืชผัก และผลไม้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว ชาวบ้านจะสร้างกฎ ระเบียบในการดูแลรักษาป่าขึ้นเอง เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อดังกล่าวข้างต้น

ดังนั้น คุณค่าของป่าที่เกิดทางอารมณ์หรือจิตใจ ในโลกวิสัยมองป่าเพื่อความบันเทิงที่ให้ความสุขแก่ตน หรือป่าเป็นศูนย์รวมของความเชื่อทางจิตวิญญาณของกลุ่มคนที่อาศัยป่าดำรงตน

ส่วนพุทธศาสนา ได้มองคุณค่าของป่าทางอารมณ์ คือ อิทธิพลของป่าที่เกิดขึ้นทางอารมณ์สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑) ป่าไม้ในฐานะเป็นสิ่งรื่นรมย์ พระพุทธองค์ มองธรรมชาติในฐานะที่เป็นสิ่งรื่นรมย์ใจ เบิกบานใจและเกื้อกูลต่อการบำเพ็ญภาวนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการแสวงหาโมกขธรรมของพระองค์ พระพุทธองค์ทรงอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเภทป่าไม้ ภูเขา สัตว์ป่า แม่น้ำเป็นต้น คอยเป็นปัจจัยเกื้อกูลที่สำคัญในการบรรลุโมกขธรรม โดยเฉพาะบริเวณป่าไม้ที่มีความสะอาด งดงามน่ารื่นรมย์ใจ

๒) ป่าไม้ในฐานะเป็นสิ่งที่น่าหวาดกลัว โดยสภาวะทั่วไป ในอาณาบริเวณของราวป่า อันสงัดและอยู่ห่างไกลสำหรับบุคคลทั่วไป หรือแม้แต่ผู้บวชใหม่ ที่ยังไม่ได้รับการอบรมพัฒนาจิตใจมา

ดีพอ ย่อมเกิดความสะดุ้งหวาดกลัว จนมิอาจทำจิตให้เป็นสมาธิได้ ดังมีข้อความระบุว่า “สารีบุตร เพราะราวป่าน่าสะพรึงกลัว น่าสยดสยอง จึงมีเรื่องดังนี้ คือ ภิกษุผู้ไม่ปราศจากราคะ เข้าไปราวป่า ส่วนมากเกิดความกลัวจนลูกขนพอง”^๓

๓) ป่าไม้ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนา มีพุทธพจน์เป็นจำนวนมาก ที่ตรัสเกี่ยวกับการเข้าไปอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในการเกื้อกูลการพัฒนาจิตวิญญาณให้เจริญยิ่งขึ้น ดังที่ปรากฏอยู่ในสามัมมผลสูตรว่า ภิกษุหนึ่งประกอบด้วยอริยสีลชั้น อริยอินทริยสังวร อริยสติสัมปชัญญะ และอริยสันโดษอย่างนี้แล้ว พักอยู่ ณ เสนาสนะเงียบสงบ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎู ที่แจ้ง ลอมฟาง เธอกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันอาหารเสร็จแล้วนั่งขัดสมาธิตั้งกายตรงดำรงสติเฉพาะหน้า^๔

เหตุผลดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนามองคุณค่าของป่าทางอารมณ์ โดยการพิจารณาป่าว่าเป็นเครื่องสร้างเสริมอารมณ์ให้น้อมไปในทางบรรลุนิพพานได้ง่าย และอีกส่วนหนึ่ง ได้ชี้ให้เห็นโทษของป่าว่าน่ากลัวอย่างไร

สรุปความว่า สังคมโลกมองเห็นคุณค่าของป่า เพราะป่าได้ให้สิ่งที่ตนต้องการ ทั้งความสุขสำราญที่ได้สัมผัสความสวยงามที่เกิดจากป่า แม้ความเชื่อ ความศรัทธาต่อป่าว่า ถ้าปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อป่า ป่าย่อมอำนวยสิ่งต่างๆ ให้ตามที่ปรารถนา ส่วนพุทธศาสนา เห็นคุณค่าทางอารมณ์ว่าป่านั้นสปีบายะแก่การบรรลุนิพพานของผู้แสวงหาโมกขธรรม

๓.๑.๔ คุณค่าทางปัญญา

สังคมโลก เสริมสร้างองค์ความรู้เพียงเพื่อพัฒนาทางด้านกายภาพ ด้านสังคม ด้านอารมณ์ และด้านปัญญาที่เป็นโลกียะ เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับป่า ว่าป่าได้ให้อะไรกับสิ่งมีชีวิต วัฏจักรของป่าเป็นอย่างไร เป็นป่าแบบไหน เอาวัตถุดิบที่เกิดจากป่ามาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิตได้อย่างไร เช่น ป่าผลิตอะไรที่สามารถนำมาเป็นอาหารเพื่อเป็นการยังชีพให้เป็นอยู่ได้ การเอาไม้มาสร้างเป็นที่อยู่อาศัย มาผลิตเป็นเครื่องนุ่งห่ม และการนำพืชมาเป็นยารักษาโรค เป็นต้น ซึ่งในสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัญญาที่เกิดจากการสังสมอบรมมาจากการฟัง เรียกว่า สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดค้น การตรikirตรองในสิ่งต่างๆ จนเข้าใจอย่างถ่องแท้ เรียกว่า จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด โดยการอบรมจิต การเจริญภาวนา การกระทำในสิ่งนั้นบ่อยๆ จนชำนาญ เรียกว่า ภวานามยปัญญา ซึ่งปัญญาทั้ง ๓ ประการนี้ ถ้าขาดศีลธรรมเข้ามาควบคุมแล้ว ย่อมเป็นปัญญาที่เป็นไปด้วยความโลภ ความเห็นแก่ตัว

^๓ วิมหา. (ไทย) ๑/๑๙/๑๒.

^๔ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๖/๗๓.

ดังนั้น องค์ความรู้ทางด้านปัญญาในวิสัยของโลกิยะนั้น ยังเป็นไปด้วยอำนาจของกิเลส ตัณหาอยู่ไม่ได้เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากวิภวัญญะ และบางครั้งอาศัยปัญญาที่ประกอบด้วยความเห็นแก่ตัว ได้กอบโกยผลประโยชน์จากป่า ตัดไม้ทำลายป่าในเชิงธุรกิจ ในเชิงพาณิชย์ จนเป็นเหตุไม่หมดไปจากป่า จนเป็นเหตุให้สัตว์ไร่ที่อยู่อาศัย ฤดูกาลผิดธรรมชาติ ดินขาดน้ำ ฝนตกผิดฤดูกาล เป็นต้น จนกระทั่งทำให้สังคมโลกต้องเดือดร้อน ในสิ่งเหล่านี้ อาศัยเหตุมาจากเครื่องทำลายล้างคือปัญญาของมนุษย์นั่นเอง

แต่มุมมองของพระพุทธศาสนา ในการแสดงออกถึงคุณค่าทางปัญญา มีมุมมองต่อป่าว่าเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม หมายความว่า ป่าเป็นสถานที่สงบ ปราศจากสิ่งรบกวนจิตใจ ทำจิตให้เป็นสมาธิได้เร็ว มีทั้งมุมมองในฐานะเป็นสิ่งที่น่ารื่นรมย์ หมายถึง ป่าให้ความสวยงามตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องอาศัยอะไรมาเติมแต่ง มีต้นไม้ขนาดใหญ่ มีสัตว์ป่าชนิดต่างๆ มีน้ำตก เป็นต้น เป็นสิ่งที่น่าหวาดกลัว หมายถึง ผู้ที่ไม่มีคุณธรรมเมื่อเข้าอาศัยป่า ย่อมได้รับอันตรายจากป่า เป็นไข้ไม่สบายบ้าง บางครั้งเสียชีวิตบ้าง เป็นต้น และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการพัฒนาตนเอง หมายถึง การพิจารณาป่าว่าตกอยู่ในกฎของสามัญลักษณ์ ย่อมมีเกิดดับ แล้วมาพิจารณากับชีวิตของตนเองว่าเราเองก็ต้องเป็นเช่นนี้เหมือนกัน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม มุมมองทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อป่าไม่ได้โดยส่วนมาก จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสวงหาสถานที่อันเงียบสงบเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรทางจิต เพื่อบรรลุโมกขธรรมทั้งสิ้น เพราะป่าไม่มีความสงบเงียบและร่มรื่นใจเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมของเหล่านักปฏิบัติ สถานที่เช่นนี้ย่อมกระตุ้นเตือนให้นักปฏิบัติมีธรรมเป็นเครื่องเตือนอยู่ทุกเมื่อ และเมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้อยู่เป็นนิตย์ หนทางแห่งการบรรลุธรรมย่อมปรากฏแก่ภิกษุผู้เป็นนักปฏิบัตินั้นได้เป็นอย่างดี ปัญญาเช่นนี้ เรียกว่า โลกุตตรปัญญา

เหตุผลดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนามองคุณค่าของป่าทางปัญญาว่าเป็นปัจจัยในการบรรลุธรรมของผู้ใคร่ในธรรม อาหารช่วยเหลือเลี้ยงให้อัตภาพนี้เป็นอยู่ได้ ที่อยู่อาศัยช่วยกำจัดลม แดด ฝน เครื่องนุ่งห่มช่วยปกปิดร่างกายและช่วยกำจัดความหนาว ยาช่วยกำจัดโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งประโยชน์จากป่าเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยในการบรรลุธรรมทั้งสิ้น

สรุปความว่า คุณค่าทางปัญญาที่เกิดจากป่า ในมุมมองของวิสัยโลก ความรู้ที่เกิดจากป่าเพียงเพื่อให้ตนได้ใช้สอยประโยชน์จากป่าให้มากที่สุด ทั้งประโยชน์โดยตรงและโดยอ้อม จนบางครั้งขาดการคำนึงถึงว่าควรใช้ทรัพยากรอย่างไรให้เกิดประโยชน์แก่สิ่งมีชีวิตให้มากที่สุด จนกลายมาเป็นปัญหา ทั้งปัญหาโลกร้อน น้ำท่วม เป็นต้น ที่จะต้องตามแก้ไขในปัจจุบันนี้

ส่วนพุทธศาสนานั้น ใช้ปัญญาในการอยู่ร่วมกับป่า รู้จักคุณค่าว่าควรใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไรให้เกิดประโยชน์มากที่สุด รู้จักเอาประโยชน์จากป่ามาเป็นอุปกรณ์ในการปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิต คือการบรรลุพระอรหัตผลซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา

๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่า

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่า เป็นศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมากที่สุด นับตั้งแต่การก่อตั้งพระพุทธศาสนาขององค์พระผู้มีพระภาคเจ้า การเผยแผ่หลักธรรมคำสอน การสร้างองค์กรสงฆ์ การสร้างศาสนสถาน การกำหนดรูปแบบพิธีกรรมทางศาสนา และวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่มีความใกล้ชิดและเกื้อกูลกับธรรมชาติทั้งที่เป็นมนุษย์ สัตว์ ดิน น้ำ ป่า และอากาศ หรือแม้แต่เรื่องกฎธรรมชาติ ดังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถามากมาย

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สธิตฺตฺ เตมจารีมหาเถระ) ได้แสดงปาฐกถาเรื่อง “วนกถา” กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่า สรุปความได้ว่า พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ หรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ล้วนแต่เกิดในป่าทั้งนั้น แล้วเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานก็นิพพานในป่าอีก คือนิพพานที่ภายใต้ต้นรัง ซึ่งเป็นสวนของเจ้ามัลลกะชัตตริย์ เป็นอันได้ความว่า พระพุทธเจ้าเกิดในป่า ตรัสรู้ในป่า แสดงธรรมในป่าแล้วนิพพานในป่าด้วย พระธรรมเทศนาถันท์แรกของพระองค์แสดงในป่า พระธรรมเทศนาถันท์สุดท้ายที่เรียกว่ามหาปริณิพพานสูตร ก็แสดงที่ป่า คือป่าร้างที่พระองค์ทรงนิพพานนั่นเอง^๕

การที่พระพุทธศาสนา มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ มีเหตุผลและวัตถุประสงค์สำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) การเข้าไปอาศัยอยู่ในป่าก็เพื่อประโยชน์แก่การบำเพ็ญเพียรภาวนาของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสงฆ์สาวก และ ๒) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกทั้งมวล ดังพุทธพจน์ที่ระบุไว้ว่า

“พรหมณ์ บางคราว ท่านอาจจะมีความคิดอย่างนี้ว่า ‘แม้วันนี้ พระโคตมยังไม่เป็นผู้ปราศจากราคะ โทสะ และโมหะ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงเข้าอาศัยเสนาสนะอันเงียบสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ’ ท่านไม่ควรเห็นอย่างนั้น เราเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือ ๑) การอยู่เป็นสุขในปัจจุบันของตน ๒) การอนุเคราะห์ชุมชนผู้เกิดในภายหลัง จึงเข้าอาศัยเสนาสนะอันเงียบสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ”^๖

โดยธรรมเนียมปฏิบัติของบรรดานักบวชตั้งแต่สมัยพุทธกาล หรือก่อนสมัยพุทธกาลเป็นต้นมา สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมากก็คือ การปฏิบัติขัดเกลากายตนเอง หรือบำเพ็ญตบะอยู่ในป่า ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิบัติขั้นสูงสุดในสมัยนั้น ดังที่พระพุทธเจ้า ตรัสตอบแก่นาลกดาบสถึงปฏิปทาสูงสุดของมุนีว่า “มุนีนั้นที่ยวรับบิณฑบาตแล้ว ควรเข้าไปชายป่าทันที ยืนหรือนั่งที่โคนต้นไม้

^๕ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สธิตฺตฺ เตมจารีมหาเถระ), วนกถา, (กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สธิตฺตฺ เตมจารีมหาเถระ), ๒๕๒๕), หน้า ๔๔.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕/๔๓.

ชายป่านั้น มุนีนั่นควรจะชวนชวายเป็นฉาน ทรงปัญญา ยินดีอยู่เฉพาะในชายป่า ควรเพ่งพินิจ ทำตนให้ยินดียิ่ง ณ โคนต้นไม้”^๗

จะเห็นได้ว่า สถานที่ปฏิบัติขัดเกลากิเลสของพระพุทธเจ้า และเหล่าสาวกมีพระภิกษุสงฆ์เป็นต้น จะอยู่ในป่า อยู่กับธรรมชาติ หรือบริเวณที่มีต้นไม้หนาแน่นทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของการสร้างวัดในพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในบริเวณป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดแรกในพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในป่า คือ เวฬุวนาราม ซึ่งแปลว่า วัดป่าไผ่ ซึ่งคำว่า เวฬุวนาราม มาจากคำว่า “เวฬุ + วน + อาราม” เวฬุ แปลว่า ไผ่ไผ่^๘, วน แปลว่า ป่า^๙ และอาราม แปลว่า ความยินดี ความพอใจ สวรรค์^{๑๐} รวมความแล้ว เวฬุวนาราม จึงแปลว่า สวรรค์ป่าไผ่ หรือวัดป่าไผ่ เวฬุวนาราม เป็นวนอุทยานของพระเจ้าพิมพิสารมหาราชแห่งแคว้นมคธ และพระองค์ได้ถวายสถานที่แห่งนี้ทั้งหมดให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา^{๑๑} คือ ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า และเป็นสถานที่พำนัก เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย และเป็นสถานที่สำหรับประชาชนทั้งหลาย จะได้มาฟังธรรม ณ สถานที่แห่งนี้ด้วย

วัดที่เกิดต่อมาจากเวฬุวนาราม ก็คือเชตวันาราม ซึ่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้ซื้อสวนป่าแห่งนี้จากเจ้าชายองค์หนึ่งในเมืองสาวัตถีชื่อว่าเจ้าเชต แล้วสร้างเป็นวัดชื่อว่า เชตวันาราม^{๑๒} ควรสังเกตว่าวัดในพระพุทธศาสนาที่ได้สร้างขึ้นต่อมามากมาย เช่น วัดบุพพาราม เป็นวัดที่นางวิสาขา มหาอุบาสิกาสร้างถวาย วัดนิโครธาราม ในป่ามหาวัน ใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ เป็นวัดที่เจ้าศากยะทั้งหลายได้สร้างถวายเหล่านี้เป็นต้น วัดเหล่านี้ล้วนแต่มีชื่ออารามต่อท้ายทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะวัดทุกแห่งในพระพุทธศาสนาจะต้องตั้งอยู่ในป่า ซึ่งอาจจะมีสภาพเป็นป่าใหญ่ ป่าดงดิบ หรือมีสภาพเป็นสวนป่าหรือเป็นป่าไม้ผล ดังเช่น อัมพวนาราม ซึ่งแปลว่า วัดสวนมะม่วง วัดแห่งนี้หมอชีวกโกมารภัจ ผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้ถวาย

นอกจากนี้ ต้นไม้ยังมีความสำคัญกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในแต่ละพระองค์อีกด้วย จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ล้วนตรัสรู้ภายใต้ต้นไม้ทั้งสิ้น แต่มีความแตกต่างกันออกไป ดังนี้ คือ

^๗ ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๑๔-๗๑๕/๖๖๙.

^๘ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ศ.พิเศษ ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม บาลี-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๔๒๗.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๒.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑.

^{๑๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๗/๑๑๗.

“พระวิปัสสีพุทธเจ้า ตรัสรู้ที่ควงต้นแคฝอย หมายถึง ภายใต้บริเวณร่มแคฝอย พระสิขีพุทธเจ้า ตรัสรู้ที่ควงต้นมะม่วง พระเวสสภูพุทธเจ้า ตรัสรู้ที่ควงต้นสาละ พระกกุสันธพุทธเจ้า ตรัสรู้ที่ควงต้นชίκ พระโกนาคมนพุทธเจ้า ตรัสรู้ที่ควงต้นมะเดื่อ พระกัสสปพุทธเจ้า ตรัสรู้ที่ควงต้นไทร บัดนี้เราผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสรู้ที่ควงต้นอัสสัถะ” ต้นอัสสัถะ หมายถึงต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เรียกว่าโพธิ์

จากเนื้อความข้างต้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า ต้นไม้หรือป่าไม้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ที่จะก่อให้เกิดความสงบ ร่มรื่น ร่มเย็น มีส่วนก่อให้เกิดสมาธิได้ไว และสามารถฝึกฝนตนเอง พัฒนาค้นคว้า รู้จักตนเองได้อย่างดี ยิ่ง แม้กระทั่งในกรณีของพระอานนท์ พุทธอนุชาและพุทธอุปัฏฐาก ก็มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่พันธุ์ไม้ไว้ในพระศาสนาด้วย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระอานนท์เป็นผู้จัดการนำเมล็ดต้นโพธิ์ จากต้นโพธิ์ที่พุทธคยาไปปลูกที่เชตวันวิหาร ตามคำขอร้องของท่านอนาถปิณฑิกะ เศรษฐี ในพิธีปลูกต้นโพธิ์นั้นได้กระทำท่ามกลางฝูงชนเป็นอันมาก รวมทั้งพระเจ้าปเสนทิโกศล และนางวิสาขา มหาอุบาสิกา นับแต่นั้นมาต้นโพธิ์นั้น ก็ได้รับการขนานนามว่า อานนท์โพธิ์^{๑๓} เป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับป่าไม้และธรรมชาติมาอย่างยาวนาน

ความสำคัญของป่าจากแง่มุมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ที่สามารถศึกษาได้จากส่วนต่างๆ ดังนี้

๑. พุทธประวัติหรือพุทธจริยวัตร ซึ่งเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ โดยเฉพาะในพระสูตรที่พบมากก็คือ เรื่องราวที่พระพุทธองค์ตรัสเทศนาแก่บุคคลที่เข้าเฝ้าในสถานที่ต่างๆ ซึ่งส่วนมากแล้วจะเป็นสวนป่าหรือโคนต้นไม้

๒. พระสงฆ์ผู้เป็นพระสาวกของพระพุทธองค์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และพระพุทธองค์ได้ตรัสยกย่องว่าเป็นภิกษุตัวอย่าง

๓. พระวินัย ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทให้เป็นศีล ห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้หรือพรากของเขียว (ภูตคาม) ทุกชนิด ในภูตคามวรรค^{๑๔} ซึ่งว่าด้วยพืช พันธุ์ไม้ มีเนื้อความว่า ภิกษุใดชุดเองก็ดี ให้ผู้อื่นชุดก็ดี ซึ่งแผ่นดิน เป็นอาบัติปาจิตตีย์

ดังนั้น จึงแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีความผูกพันกับป่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนได้มีความรักและรู้จักบุญคุณของป่า^{๑๕} ซึ่งหลักคำสอน

^{๑๓} ชุ.ชา.เอกาทสก.อ. (ไทย) ๖๐/๒๖๗.

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙ - ๙๓ / ๒๗๗ - ๒๘๐.

^{๑๕} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า, นิตยสารเสขิยธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๙ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕), หน้า ๑๘.

ดังกล่าวนั้น ปรากฏอยู่ในหลักโอวาทปาติโมกข์ที่ว่าด้วยการปฏิบัติตนของพระภิกษุผู้เป็นศาสนทายาทของพระพุทธศาสนาว่า จะต้องละชั่ว ให้ทำความดี ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว และทำยสุคกัทรงเน้นย้ำว่า จะต้องยินดีในเสนาสนะอันสงัด^{๑๖} คือพระองค์มีจุดมุ่งหมายให้พระเข้าไปสู่ป่าเพื่อบำเพ็ญสมณธรรม^{๑๗}

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ ได้กล่าวไว้ว่า “พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว และถ้าได้มีศึกษาความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติตนและคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนา เป็นไปในลักษณะที่เกื้อกูลกับป่าไม้มาโดยตลอด ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของพระพุทธศาสนาและป่าไม้นั้นเริ่มขึ้น ตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมารมาเลยทีเดียว”^{๑๘}

พระพุทธศาสนาได้มีความสัมพันธ์กับป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีแนวแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้เป็น ๒ ประการคือ การอนุรักษ์โดยตรงและการอนุรักษ์โดยอ้อม

๑. การอนุรักษ์โดยตรง คือ การไม่ทำลายพันธุ์ไม้ทุกชนิด เพื่อต้องการรักษาไว้ซึ่งความสมบูรณ์และความหลากหลายของพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้คงไว้ตามสภาพเดิม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดภัยพิบัติภัยทำลาย ผืนป่า ภูเขา หนองน้ำ พันธุ์ไม้ และสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนในท้องถิ่นหรือสร้างความเดือดร้อนแก่สรรพชีวิตในบริเวณที่อยู่อาศัยหรือสถานที่อื่นใด ทั้งป้องกันมิให้ถูกตัดไม้ในความเป็นสมณะ ผู้มีความประพฤติไม่เหมาะสมในการรักษาดูแลสิ่งแวดล้อม จึงมีการตั้งกฎกติกาควบคุมความประพฤติในหมู่พุทธสาวก มีการปรับโทษแก่ผู้ล่วงละเมิด ตามที่ศกษะนี้ทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทในด้านให้ความสำคัญของป่าไม้ พันธุ์ไม้ ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อม อันเป็นแนวทางแห่งการอนุรักษ์ป่าไม้โดยตรงอย่างแท้จริง รวมทั้งมีพุทธบัญญัติไว้ว่า ให้ภิกษุจุดไฟเพื่อเป็นแนวป้องกันไฟป่าได้ อันเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการรักษาที่อยู่อาศัย และผืนป่าในบริเวณนั้นให้ปลอดภัยจากไฟป่า

๒. การอนุรักษ์โดยอ้อม คือการที่ภิกษุอาศัยอยู่ในผืนป่าแบบพึ่งพาอาศัยกันโดยไม่เบียดเบียนกัน อันเป็นการช่วยเหลือรักษาผืนป่าให้คงไว้ตามเดิม ท่านเหล่านั้นผู้เห็นความสำคัญของกฎเกณฑ์ธรรมชาติเข้าใจวัฏจักรของสิ่งแวดล้อม ตามหลักแห่งปฏิจจสมุพบาท (ปฏิจจสมุพบาทเป็นชื่อพระธรรมหัวข้อหนึ่งในศาสนาพุทธ เรียกอีกอย่างว่า อิทัปปัจจยตา หรือ ปัจจยการ เป็นหลักธรรม

^{๑๖} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐ - ๕๑.

^{๑๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระกับป่ามีปัญหาอะไร, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๕-๗.

^{๑๘} พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๗ - ๒๕.

ที่อธิบายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น เช่น ทุกข์เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัย ๑๒ เรื่องเกิดขึ้นสืบๆ เนื่องกันมาตามลำดับดังนี้ คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมีเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรรณะจึงมี ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมี การเทศนาปฏิจจนสมุพบาท ดังแสดงไปแล้วข้างต้น เรียกว่า อนุโลม หากแสดงย้อนกลับจากปลายมาหาต้น จากผลไปหาเหตุปัจจัย เช่น ชรามรรณะเป็นต้น มีเพราะชาติเป็นปัจจัย ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย ฯลฯ สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ดังนี้ เรียกว่า ปฏิโลม)^{๑๙} สามารถเป็นแนวทางแห่งการนำไปสู่ความสุขอันสูงสุดทางศาสนา

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทและแนวทางให้คงไว้ซึ่งการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ที่มีปรากฏตลอดมาทุกยุคทุกสมัยตามหลักปฏิจจนสมุพบาท อันเป็นวัฏจักรตามธรรมชาติ ได้เป็นอย่างดี ที่แสดงออกมาในด้านพฤติกรรม วิธีชีวิต ทั้งการสร้างกฎกติกาควบคุมความประพฤติของหมู่คณะ เพื่อความคงอยู่ของป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ มีจิตสำนึกรักความสงบ มีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสิ่งแวดล้อมของประชาชนในท้องถิ่น ด้านปัญญา ความเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่มีป่าไม้เป็นองค์ประกอบใหญ่ อันเป็นเหตุและผลที่ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติแวดล้อม อันเป็นหนทางนำมาซึ่งสันติสุขแก่สรรพชีวิต ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งการเสริมสร้างปัญญาอย่างแท้จริงอีกทางหนึ่ง

สรุปความว่า แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น คือการรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างชาญฉลาด ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดต่อมวลมนุษยชาติ โดยการอนุรักษ์นี้ มิได้หมายเอาการเก็บรักษาทรัพยากรป่าไม้อย่างเข้มงวดโดยมิได้นำออกไปใช้ให้เกิดประโยชน์ หากแต่ความหมายที่แท้จริงของการอนุรักษ์นั้นอยู่ที่การใช้ประโยชน์จากป่าอย่างถูกต้องเหมาะสม โดยให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และรู้จักการปลูกป่าทดแทนป่าไม้ที่เสียหายเพื่อทำให้ป่าไม้มีความสมบูรณ์และเจริญงอกงามขึ้นมาดังเดิม

๓.๒.๑ พระพุทธเจ้ากับป่า

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา มีพระประวัติเกี่ยวข้องกับป่าตั้งแต่วาระแรกจนถึงวาระสุดท้าย ทั้งๆ ที่พระชนก พระชนนี เป็นกษัตริย์อยู่ในพระราชวังอันมโหฬาร มีสิ่ง

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๒๕๒ - ๒๕๓.

อำนวยความสะดวกพร้อมสรรพ แต่เหตุการณ์ก็ชักนำไปประสูติพระโพธิสัตว์ในป่าจนได้ พระพุทธองค์จึงเสด็จอุบัติขึ้นมา เพื่อให้เกียรติแก่ป่าโดยตรง ป่าลุมพินีเลยกลายเป็นปูชนียสถานอันสำคัญยิ่งของชาวพุทธ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อว่า “คนไทยกับป่า” สรุปใจความได้ว่า ในพุทธประวัตินั้นก็เต็มไปด้วยเรื่องของต้นไม้ พระพุทธเจ้าเองก็ประสูติใต้ต้นไม้ คือใต้ต้นสาละ ซึ่งถือเป็นต้นไม้ที่สำคัญในพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าประสูติใต้ต้นสาละ แล้วก็ปรินิพพานใต้ต้นสาละ ทั้งประสูติและปรินิพพานใต้ต้นสาละ คือต้นไม้ซึ่งเป็นที่เริ่มต้นและสิ้นสุดแห่งพระชนมชีพของพระพุทธเจ้า นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ซึ่งก็เป็นต้นไม้อีกเช่นกัน และการแสดงปฐมเทศนา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในพุทธประวัติก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งเริ่มต้นด้วยต้นไม้ แม้แต่ยามปกติในพระชนมชีพของพระองค์ พระพุทธเจ้าก็เสด็จจาริกไปในท้องถื่นตามหัวเมืองต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และในการจาริกนั้นพระองค์ก็ต้องทรงเดินทางผ่านป่าเป็นประจำ แล้วก็ชอบปลีกพระองค์ไปประทับอยู่ในป่าเป็นระยะๆ ชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่ามากที่สุด เพราะฉะนั้น ชื่อของป่าต่างๆ จึงมีมากในพุทธประวัติ เช่น ป่ามหาวัน ป่าอัญชนวัน ป่าอัมพพวัน ป่ารักชิตวัน เป็นต้น และวัดต่างๆ ก็มีชื่อลงท้ายด้วย “วัน” ซึ่งแปลว่า ป่า เช่น วัดเชตวัน วัดเวฬุวัน วัดป่าวาริภัมพวัน วัดอัมพวัน เป็นต้น แสดงว่า วัดเหล่านั้นเป็น “ป่า” ทั้งนั้น จึงถือได้ว่าป่ามีส่วนสำคัญในชีวิตของพระพุทธเจ้าเอง และในประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา^{๒๐}

ในคัมภีร์มโนปุรณิ ได้แสดงสถานที่และปี ที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าใน ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้านั้น เกือบครึ่งหนึ่งเป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ที่ป่าหรืออารามป่า ซึ่งมีปรากฏ ดังนี้

- พรรษาที่ ๑. ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี
- พรรษาที่ ๒ - ๔ ที่วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ
- พรรษาที่ ๕. ที่กุฎาคารศาลา (เรือนยอด) ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี แคว้นกาฬิ
- พรรษาที่ ๖. ที่ภูเขามกุลละ
- พรรษาที่ ๗. ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- พรรษาที่ ๘. ที่ป่าเกสกลา (ป่าไม้สีเสียด) สูงสูมารคิระนคร แคว้นภัคคะ
- พรรษาที่ ๙. ที่กรุงโกสัมพี แคว้นโกศล
- พรรษาที่ ๑๐. ที่ป่าปารีเลยยกะ ใกล้กรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ
- พรรษาที่ ๑๑. ที่ชนบทชื่อทักขิณาคิริ เอกนาพา แคว้นมคธ

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑.

พรรษาที่ ๑๒. ที่กรุงวรัญชา
 พรรษาที่ ๑๓. ที่ภูเขาจาเลียะ
 พรรษาที่ ๑๔. ที่เขตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถิ แคว้นโกศล
 พรรษาที่ ๑๕. ที่กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ
 พรรษาที่ ๑๖. ที่กรุงอาฬวี แคว้นอาฬวี
 พรรษาที่ ๑๗. ที่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ
 พรรษาที่ ๑๘ – ๑๙. ที่ภูเขาจาเลียะ
 พรรษาที่ ๒๐. กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ
 พรรษาที่ ๒๑ – ๔๕ ที่กรุงสาวัตถิ แคว้นโกศล (ที่พระเชตวันมหาวิหารบ้าง ที่บุพพารามบ้าง)

จะเห็นว่าพรรษาที่ ๑, ๒ – ๔, ๖, ๘, ๑๐, ๑๑, ๑๓, ๑๕, ๑๗, ๑๘ – ๑๙ และ ๒๐ เป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ป่าไม้หรือสวนป่า

แม้แต่ยามปกติ ในพระชนมชีพของพระพุทธองค์ ก็เสด็จจาริกไปในท้องถิ่นตามหัวเมืองต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และในการจาริกนั้นพระองค์ก็ต้องทรงเดินทางผ่านป่าเป็นประจำ แล้วก็ชอบปลีกพระองค์ไปประทับอยู่ในป่าเป็นระยะๆ ชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่ามากที่สุด เพราะฉะนั้น ชื่อป่าต่างๆ มีมากในพุทธประวัติ เช่น ป่ามหาวัน ป่าอัญชนวัน ป่าอัมพพาลวัน ป่ารักขิตวัน เป็นต้น ชื่อวัดต่างๆ ก็มีชื่อลงท้ายด้วยคำว่า “วัน” ซึ่งแปลว่า “ป่า” เช่น วัดเขตวัน วัดเวฬุวัน วัดปาวาริกันพวัน วัดอัมพวัน เป็นต้น แสดงว่าวัดเหล่านั้นเป็น “ป่า” ทั้งนี้ เราจึงถือว่า ป่ามีส่วนสำคัญในชีวิตของพระพุทธเจ้าเอง และในประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา^{๒๑}

สมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนมชีพ ชีวิตของพระองค์จะมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับป่ามาโดยตลอด นับแต่ประสูติ พระองค์ใช้ป่าบำเพ็ญเพียรมาตั้งแต่ครั้งที่ยังมิได้ตรัสรู้ เมื่อตรัสรู้แล้วก็ทรงใช้ป่าเป็นที่พำนัก เป็นที่อบรมสั่งสอนพระสาวก ทำให้ชาวพุทธทั่วไปเกิดความรู้สึกที่ดีต่อป่าเขาตลอดมาว่า ต้นไม้ให้ร่มเงาให้ความชุ่มชื้นแก่แผ่นดินอันเป็นเหตุให้เกิดต้นน้ำลำธาร ที่สำคัญเป็นโรงงานผลิตอาหารและยารักษาโรคขนาดใหญ่ ให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก

เรื่องการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเกี่ยวข้องกับป่า ก็จะได้เห็นว่า หากเราจะศึกษาถึงประวัติของพระพุทธเจ้าทั้งหลายตั้งแต่อดีตมา ทุกพระองค์ล้วนตรัสรู้ภายใต้ต้นไม้ อันเป็นป่าทั้งสิ้น เช่น พระวิปัสสิพุทธเจ้า ตรัสรู้ ณ โคนต้นแคฝอย พระสิขิพุทธเจ้า ตรัสรู้ ณ โคนต้นบุญทรึก พระเวสสะภูพุทธเจ้า ตรัสรู้ ณ โคนต้นสาละ และพระกุกสันธะพุทธเจ้า ตรัสรู้ ณ โคนไม้ซึก เป็นต้น

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

เรื่องพระพุทธเจ้ากับป่าไม้ ถ้าหากเราจะกล่าวให้เห็นอย่างชัดเจน ก็คงจะต้องพิจารณาจากสังเวชนียสถาน ๔ ซึ่งสามารถนำมาเป็นหลักฐานได้เป็นอย่างดีว่า พระพุทธเจ้า พระองค์นั้นทรงมีพระชนมชีพที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติคือป่าจริงๆ อันได้แก่

๑. ประสูติ ณ ป่าลุมพินีวัน ระหว่างพรมแดนกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ
๒. ตรัสรู้ ณ ภายใต้ต้นโพธิ์ นครราชคฤห์
๓. ทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน นครพาราณสี แคว้นกาสิ
๔. เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ โคนไม้สาละ แคว้นมัลละ

แม้วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ก็เป็นวัดที่อยู่ในป่าที่พระเจ้าพิมพิสารถวายเป็นสวนไม้ชื่อว่าวัดเวฬุวัน ในส่วนของความกตัญญูต่อป่า ในพระพุทธศาสนา เราจะได้ศึกษาได้อย่างชัดเจนจากพระประวัติของพระพุทธเจ้า คือ หลังจากพระองค์ได้ตรัสรู้พระโพธิญาณภายใต้นโพธิ์แล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จไปที่อื่นโดยทันที พระองค์ได้เสร็จประทับยืนเพ่งต้นโพธิ์เพื่อรำลึกถึงบุญคุณและความสำคัญของต้นโพธิ์ ตลอดระยะเวลา ๗ วัน แม้เมื่อครั้งปฐมกาลแห่งพระพุทธศาสนาที่ยังไม่มีใครถวายที่เพื่อสร้างเป็นวัด ขณะที่พระองค์เสด็จเที่ยวจาริกไปโปรดเวไนยสัตว์ออกประกาศพระศาสนาก็ได้อาศัยป่าเป็นที่ประทับตลอดเวลา

พระพุทธเจ้านอกจากจะใช้ป่าเป็นที่พำนักอาศัยแล้ว พระองค์ยังได้ใช้ป่าเป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรมแก่สาวกของพระองค์ด้วย เพราะว่าพระองค์ทราบว่า การยกเอาธรรมชาติของป่าเท่านั้นมาเป็นตัวอย่างในการสอนธรรมจะทำให้การสอนได้ผลเป็นอย่างดี เพราะธรรมชาติเป็นสิ่งที่จริง แสดงออกมาให้ปรากฏอย่างไม่มีมายา จึงทำให้สาวกของพระองค์เข้าใจได้ง่ายและเห็นสังขธรรมได้อย่างรวดเร็ว เช่น เรื่องใบไม้กำมือเดียว เปรียบเทียบกับใบไม้ทั้งป่า อันหมายถึงธรรมที่พระองค์นำมาสอนเหล่าสาวก เพื่อให้บรรลุสังขธรรม พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับธรรมะที่พระองค์ทรงตรัสรู้ ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายนั้น มีเพียงกำมือเดียวเท่านั้นที่นำมาสอน

แม้บางครั้ง เพื่อให้สาวกของพระองค์มองเห็นอานิสงส์ของการอยู่ป่า ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการฝึกฝนอบรมจิตใจ และพัฒนาตนเองได้อย่างไร เพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดี มีความรื่นรมย์ ชื่นชมความงามของธรรมชาติ การมีความสุขใจและน้อมนำจิตเข้าสู่สมาธิ พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสเล่าเรื่อง เมื่อคราวที่พระองค์เสด็จออกแสวงหาโพธิญาณ ตามในพุทธประวัติอันแสดงถึงความมั่งคั่งของธรรมชาติว่า^{๒๒}

“ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธชนบทโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลริน ไม่ขาดสาย มีทำนน้ำสะอาดดี

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๙/๓๐๓-๓๐๔.

นารีนรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ จึงคิดว่า "ภูมิประเทศเป็นที่นารีนรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดตาดี นารีนรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตร ผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร" เราจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่าที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียร”

ตามพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์เมื่อยังแสวงหาโพธิญาณอยู่นั้น ก็ทรงแสวงหาสถานที่อันสงบ มีธรรมชาติแวดล้อมที่นารีนรมย์ เพื่อช่วยในการฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตของพระองค์ให้เข้ากับธรรมชาติได้ง่ายขึ้น เพราะการอยู่ในสถานที่อันสงบก็เปรียบเหมือนมีกัลยาณมิตรที่ดีเพื่อช่วยให้บรรลุพระโพธิญาณได้รวดเร็วขึ้นนั่นเอง และก็เป็นเช่นนั้น เมื่อพระองค์บำเพ็ญเพียรอยู่ในสถานที่เช่นนั้นไม่นานก็ได้สำเร็จโพธิญาณตามพระประสงค์

ดังนั้น แนวคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับป่าไม้อย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่อดีตกาล นับตั้งแต่เหตุการณ์ในสมัยพระโพธิสัตว์ถึงสมัยประสูติ กล่าวคือ พระนางมหามายาเทวีพระมารดาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ ณ ใต้ต้นไม้สาละแห่งลุมพินีวัน เหตุการณ์ตรัสรู้ พระพุทธองค์ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ใต้ต้นโพธิ์ (อัสสัตถพฤกษ์) ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เหตุการณ์แสดงปฐมเทศนา พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน การสร้างวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา คือ วัดป่าไผ่หรือเวฬุวนาราม ที่พระเจ้าพิมพิสารสร้างถวาย การประชุมสังฆนิบาตประกาศหลักการสำคัญของศาสนา (จาตุรคสันนิบาต) เมื่อวันเพ็ญเดือนมาฆะนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการสำคัญหรือหัวใจของพระพุทธศาสนา (โอวาทปาติโมกข์) ณ วัดเวฬุวัน

นอกจากนี้ ตลอดระยะเวลาแห่งการเผยแผ่พระศาสนาจนถึงวาระจะปรินิพพานนั้น พระองค์ทรงจาริกไปตามป่าและทรงแสดงธรรมได้ร่มไม้หลายแห่ง ดังปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระสูตรและพระวินัยทั่วไป แม้แต่การเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์ก็ทรงเลือกปรินิพพาน ณ ใต้ร่มไม้สาละคู่หนึ่ง แห่งวนอุทยานป่าสาละวัน หรือสาละวันอุทยาน เมืองกุสินารา

๓.๒.๒ พระสงฆ์กับป่า

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับป่ามีมาตั้งแต่ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล นับตั้งแต่มีการถือกำเนิดของพระสงฆ์รูปแรกในพระพุทธศาสนา ก็เริ่มจากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นอย่างสมบูรณ์ ในความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนากับป่า และบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ ที่อาศัยป่าเป็นกิจวัตร ย่อมพิจารณาเห็นแนวทางในการอยู่ร่วมกับป่าได้เป็นอย่างดี

พระครูใบฎีกาถาวร สุรพลโณ (เสนสอน) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาเมื่อ ๒๕๕๔ กว่าปีล่วงแล้ว สมัยนั้นธรรมชาติแวดล้อมบริบูรณ์บริสุทธิ์สะอาด พื้นที่ป่า พันธุ์ไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดินฟ้าอากาศ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ยังไม่ถูกรบกวนมากนัก

พระพุทธรองค์และเหล่าพุทธสาวก มีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแนบแน่น ไม่ปรากฏว่ามีการส่งเสริม ในการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสนองความต้องการทางวัตถุแก่ตนเองและศาสนาแต่อย่างใด กลับส่งเสริมการดูแลรักษาคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติแก่พุทธบริษัท พระพุทธรองค์มีวิถีชีวิตตามแบบอภัยธรรมชาตอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานอันเป็นวาระสุดท้าย แห่งพระชนมชีพ ด้วยเหตุนี้ป่าไม้จึงมีความใกล้ชิดกับพระพุทธรศาสนาตั้งแต่พุทธกาลจนถึงปัจจุบัน^{๒๓}

มานพ นักการเขียน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา” สรุปใจความได้ว่า ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างขึ้นเพื่อการอนุรักษ์ การดูแลป้องกันและการบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เช่น พิธีบวชต้นไม้ พิธีนี้มาจากการอุปสมบท โดยพระสงฆ์จะนำจีวรมาพันรอบต้นไม้ในแต่ละต้นที่มีการบวช เพื่อมิให้ประชาชนเข้ามาทำลาย จากพิธีดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกทางหนึ่ง พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีทอดผ้าป่า โดยประชาชนจะนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด พระสงฆ์จะทำพิธีทอดผ้าป่าแล้วนำประชาชน ไปปลูกต้นไม้ร่วมกันในบริเวณวัดและที่สาธารณประโยชน์ พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีทำบุญต่างๆ เนื่องจากจากปลูกต้นไม้มากจะได้ร่มเงาในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชนรอบๆ วัดมาร่วมทำบุญดังกล่าว เพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่น และพิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีนี้มาจากพิธีสะเดาะเคราะห์โดยประชาชน เชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำต้องมีการสะเดาะเคราะห์ โดยพระสงฆ์โน้มน้าวให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูก จึงได้ทั้งการสะเดาะเคราะห์ของตนเอง และเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้ประเทศด้วย^{๒๔}

พระพุทธเจ้าทรงสอนพระสาวกกลุ่มแรก ให้ออกไปโปรดสัตว์ในแคว้นต่างๆ เพื่อยังประโยชน์สุขแก่ประชาชน ดังที่ทราบ ว่า กลุ่มชาวพุทธกลุ่มแรก ที่พระพุทธองค์ทรงก่อตั้งขึ้นนั้นเป็นผู้ อยู่ป่า พระสงฆ์ในสมัยแรกอาศัยตามโคนไม้ ตามป่า ตามถ้ำ เมื่อเศรษฐกิจแห่งเมืองราชคฤห์ถวายน เสนาสนะ พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์จำพรรษาในกุฏิเหล่านั้นได้ กุฏิที่สร้างขึ้นครั้งแรกนั้น ไม่น่าจะเป็นอาคารถวายน เพราะสร้างกุฏิเหล่านั้น ๖๐ หลัง เสร็จภายในเวลาวันเดียว

^{๒๓} พระครูใบฎีกาถาวร สุรพลโย (เสนสอน), “การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของพระนิภากรโสภณ (ไกร ฐานิสฺสโร) วัดหนองกลับ อำเภอหนองกลับ จังหวัด นครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓.

^{๒๔} มานพ นักการเขียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

ต่อมาที่พักอาศัยของพระภิกษุ ก็พัฒนาขึ้นอย่างมาก แต่ก็เป็นที่ไปตามพระวินัยบัญญัติ หลังจากออกพรรษาแล้ว ก็จะจาริกไปยังหมู่บ้านต่างๆ เพื่อประกาศพระธรรมแก่ฝูงชน พระพุทธองค์ ได้ทรงให้สิทธิพิเศษแก่พระผู้อยู่ป่า เพื่อเป็นแบบอย่างอันดี ที่ชนภายหลังจะได้ถือปฏิบัติตาม (ทิฏฐานุกตติ) และเพื่ออนุเคราะห์ชุมชนที่จะเกิดตามมาภายหลัง (ปัจฉิมาชนตานุกัมปา) การที่ให้สิทธิพิเศษเช่นนี้ ย่อมแสดงถึงความชื่นชมของพระพุทธองค์ ที่มีต่อพระภิกษุผู้อยู่ป่า ทรงเห็นใจว่า พระภิกษุเหล่านั้น มีความเป็นอยู่ที่ยากลำบากกว่าพระภิกษุฝ่ายคามวาสีที่อยู่ในเมือง^{๒๕}

การอยู่ป่าในอุดมคติ ตามที่ระบุไว้ในพระวินัยนั้น ควรจะเป็นป่าที่ไม่ใกล้ไม่ไกลจากเมือง นัก ผู้ที่ต้องการไปเยี่ยมก็สามารถกระทำได้โดยไม่ลำบากนัก ไม่แออัดเกินไปในเวลากลางวัน สงบเงียบ ในเวลากลางคืน ไม่มีเสียงรบกวน เหมาะแก่ผู้ที่แสวงหาความสันโดษ แต่ภิกษุที่อยู่ป่าก็ไม่ใช่ว่าจะเป็น ผู้ที่พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงสรรเสริญเพียงฝ่ายเดียวก็หาไม่ เพราะบางรูปอาจจะมีเจตนาอย่างอื่น แอบแฝงอยู่ด้วยก็มี ซึ่งนั่นเป็นสิ่งที่พระองค์ให้พิจารณา ทั้งตัวของภิกษุที่อยู่ป่าเป็นวัตรเองว่า มีเจตนา เช่นใด จะได้ปรับปรุงตัวเองให้ดำเนินชีวิตในการอยู่ป่าอย่างถูกต้อง และผู้ที่เข้าไปอุปถัมภ์บำรุงก็จะได้ ไม่หลงมกมาย ซึ่งภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรนี้ ในสมัยพุทธกาลมีการกล่าวถึงและแยกประเภทผู้อยู่ป่าไว้ ๕ ประเภท คือ^{๒๖}

๑. ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเพราะโง่เขลาหลงมก
๒. ภิกษุผู้มีความปรารถนาชั่ว ถูกความปรารถนาครอบงำ จึงอยู่ป่าเป็นวัตร (หมายถึง มีความปรารถนาว่า เมื่อเราอยู่ป่า คนทั้งหลายก็จักสักการะเราเป็นปัจจัย ๔ ด้วยคิดว่า ภิกษุนี้อยู่ป่า เป็นวัตร ทั้งจักยกย่องเราว่า ภิกษุนี้เป็นลัทธิ ภิกษุนี้ชอบสงัด จงอยู่ป่า)
๓. ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเพราะเป็นบ้า เพราะมีจิตฟุ้งซ่าน
๔. ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเพราะเข้าใจเพียงว่า พระพุทธองค์และพระสาวกสรรเสริญการอยู่ ป่า
๕. ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเพราะแสวงหาสันโดษ และขจัดกิเลสให้เบาบางลง ด้วยเห็น ประโยชน์ของการอยู่ป่า

พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงสรรเสริญภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรตามข้อที่ ๕ ว่าเป็นผู้ประเสริฐ ที่สุด ในการอยู่ป่าวัตรนี้ ภิกษุที่อยู่ก็พึงมีคุณธรรมที่ต้องปฏิบัติตามด้วยเช่นกัน เพื่อจะได้ไม่เป็นที่ ต่ำหนิ ตีเตียน ทั้งของเพื่อนภิกษุด้วยกันเองและวิญญูชนทั้งหลาย นั่นคือจะต้องมีคุณธรรมของภิกษุผู้ อยู่ป่าเป็นวัตรมาใช้สำหรับเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติ

^{๒๕} ประเวศ อินทองปาน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐๓.

^{๒๖} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๘๑/๑๐๙.

อย่างไรก็ตาม การที่พระพุทธเจ้าสรรเสริญการอยู่ป่าของพระสงฆ์ ก็เพราะมีจุดมุ่งหมายว่า ป่าเป็นสถานที่ที่มีบรรยากาศเป็นวิเวก ชวนให้เกิดความสงบสงัดซึ่งเริ่มด้วยกายวิเวกก่อน เมื่อเรามีความสงบทางกาย กายห่างจากเสียงอึงคะนึง เอิกเกริก และสิ่งที่จะล่อเร้าชักจูงต่างๆ แล้ว ก็โน้มน้อมชักจูงใจให้สุขสงบไปด้วย เมื่อจิตใจสงบแล้ว ก็เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียรเพื่อกำจัดกิเลสได้ เมื่อใจปราศจากกิเลสเป็นความวิเวกหรือเป็นความสงบอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นขั้นสูงสุด

สรุปความว่า การอยู่ป่าของพระสงฆ์นั้น อยู่เพื่อต้องการจะปฏิบัติธรรมให้บรรลุผล เพราะป่าเป็นสถานที่สัปปายะแก่ผู้ต้องการความสงบ หรือแสวงหาโมกขธรรม มิใช่อยู่ป่าเพื่อแสวงหาลาภ พอกพูนกิเลส หรือหลอกลวงผู้มีความศรัทธาเพื่อความอยู่รอดของตน

๓.๒.๓ คุณธรรมของภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร

ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร จะต้องเป็นผู้ที่เพียบพร้อมเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมทั้ง ๑๘ ประการ เหล่านี้ด้วย คือ^{๒๗}

๑. ควรเป็นผู้มีความยาเกรงใจเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย
๒. ควรเข้าใจลำดับแห่งอาสนะ (ไม่นั่งเบียดพระเถระ ไม่นั่งกันอาสนะพระนวกะ)
๓. ควรรู้อภิสมาจาริกรรม (หมายถึงอภิสมาจาริศีล คือ ศีลที่บัญญัติว่าด้วยเรื่องวัตรอันเป็นระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมชั้นสูง ได้แก่ ชั้นธวัตร ๘๒ มหาวัตร ๑๔ เช่น เจตียังคณวัตร ระเบียบปฏิบัติที่ลานพระเจดีย์ โพธิยังคณวัตร ระเบียบปฏิบัติที่ลานต้นโพธิ์ อุปัชฌายวัตร ระเบียบปฏิบัติที่สหวิหาริกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ อาจารย์วัตร ระเบียบปฏิบัติที่อันตเวทสิกพึงปฏิบัติต่อพระอาจารย์ ชันดาฆรววัตร ระเบียบปฏิบัติที่เรือนไฟ อุโปสถาคารวัตร ระเบียบปฏิบัติที่โรงอุโบสถ)
๔. ไม่ควรเข้าบ้านเช่านัก ไม่ควรกลับมาสายนัก
๕. ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลาย ในเวลาก่อนฉันภัตตาหาร ในเวลาหลังภัตตาหาร
๖. ไม่ควรเป็นผู้คะนองกาย คะนองวาจา
๗. ไม่ควรเป็นผู้มีปากกล้า ไม่ควรเป็นผู้มีวาจาจัดจ้าน
๘. ควรเป็นผู้ว่าง่าย เป็นกัลยาณมิตร
๙. ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย
๑๐. ควรเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร
๑๑. ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๙๕ - ๒๐๐.

๑๒. ควรเป็นผู้ปรารถนาความเพียร (หมายถึง มีความเพียรที่บริบูรณ์ และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอ ไม่ห่อนั่น ไม่ตึงนัก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่าความเพียร ในที่นี้ หมายถึงเอาทั้งความเพียรทางกาย เช่น เพียรพยายามทางกายตลอดคืนและวัน ดุจในประโยคที่ว่า "ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่กั้นจิต ไม่ให้บรรลुकความดี ด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน" และความเพียรทางจิต เช่น ความเพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนดสถานที่ เป็นต้น ดุจในประโยคที่ว่า "เราจะไม่ออกจากถ้ำนี้ จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะไม่ถือน้ำมันด้วยอุปาทาน")

๑๓. ควรเป็นผู้มีสติตั้งมั่น สติไม่พินเพื่อน

๑๔. ควรเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น

๑๕. ควรเป็นผู้มีปัญหา

๑๖. ควรทำความเพียรในอธิธรรมและอธิวินัย เพราะเมื่อมีผู้ถามปัญหาในอธิธรรม และในอธิวินัยกับภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถ้าตอบไม่ได้ จะถูกติเตียน

๑๗. ควรทำความเพียรในสันตวิโมกข์ (ในที่นี้หมายถึง อรูปฌานที่พ้นได้อย่างสิ้นเชิง เพราะพ้นจากธรรมที่เป็นห้าศีลของนิวรรณ์ ๕ ประการ และเพราะไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์เป็นต้น) ซึ่งไม่มีรูปเพราะล่องรูปฌาน เพราะเมื่อมีผู้ถามปัญหาในสันตวิโมกข์ ซึ่งไม่มีรูปเพราะล่องรูปฌาน หากตอบไม่ได้ จะถูกเขาติเตียน

๑๘. ควรทำความเพียรในอุตตริมนุสสธรรม หมายถึง ฌาน วิปัสสนา มรรคและผล มหัคคตโลกตตรปัญญา ที่สามารถกำจัดกิเลสได้ เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ กล่าวคือกุศลกรรมบถ ๑ ประการ ในที่นี้หมายถึง โลกุตตรธรรม เพราะเมื่อมีผู้ถามในอุตตริมนุสสธรรม หากตอบไม่ได้ จะถูกติเตียนได้

สรุปความว่า ภิกษุผู้อยู่ป่านั้น จะต้องมีความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้อยู่ป่า ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ รู้จักคุณค่าของป่า รู้จักโทษของการทำลายป่า ยินดีในความสันโดษ มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ และมีความเพียรที่มั่นคงตามหลักสัมมัปปธาน คือ เพียรเพื่อป้องกันอกุศล เพียรเพื่อขจัดอกุศล เพียรเพื่อพัฒนาความดี และเพียรเพื่ออนุรักษ์ความดี การอยู่ป่าของพระสงฆ์ เช่นนี้ ย่อมนำมาซึ่งความศรัทธาแก่ผู้พบเห็น และสามารถทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่นได้

๓.๒.๔ ข้อควรปฏิบัติในการอยู่ป่าของพระสงฆ์

พระภิกษุ เป็นผู้ดำเนินการใช้ทรัพยากรทางระบบนิเวศวิทยาที่ประหยัด และใช้อย่างเห็นคุณค่ามากที่สุด เพราะในสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติขึ้น เพื่อให้สาวกของพระองค์ปฏิบัติ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับระบบนิเวศวิทยาทางธรรมชาติ จะเน้นให้ภิกษุใช้อย่างรู้คุณค่า ยิ่งทรัพยากรป่าไม้

เป็นสิ่งที่จะต้องรักษาไว้อย่างทะนุถนอม เพราะป่าเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของชีวิตในบรรพชาเพศที่สำคัญอย่างยิ่ง

ดังจะเห็นได้จากเรื่องที่ว่าด้วยนิสสัย ๔ (ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ อย่าง) เมื่อมีผู้บวชเข้ามาเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้อุปัชฌาย์ต้องบอกให้แก่ศิษย์ของตน ให้ได้รับทราบไว้ว่า ต่อจากนี้ไปจะเป็นอยู่หาเลี้ยงชีวิตของตนเองอย่างไรในสมณเพศกิจอย่างไรควรทำและอย่างไรไม่ควรทำ ซึ่งในเรื่องนี้เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับระบบนิเวศโดยเฉพาะป่าไม้อะไร ใน การอยู่ป่าของพระสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าทรงให้แนวปฏิบัติไว้ชัดเจนว่าจะปฏิบัติกับป่าอย่างไรบ้าง เช่น

๑. นิสสัย ๔ คำสอนของพระอุปัชฌาย์ ซึ่งพรา้สอนแก่ผู้บวชในวันแรกว่า จงเที่ยวบิณฑบาต นุ่งห่มผ้าบังสุกุล อยู่ตามโคนไม้ ฉันทายตงด้วยน้ำมูตรเนา^{๒๘}

จะเห็นว่าโคนต้นไม้ (รุกขมูล) เป็นเสนาสนะที่จำเป็นของพระชนิตหนึ่ง ในองค์ประกอบทั้ง ๔ ของคำสอนจากข้างต้น สามารถสะท้อนให้เห็นว่าสังคมสมัยก่อนเต็มไปด้วยป่าธรรมชาติ เมื่อบุคคลสละครอบครัวออกบวชและได้รับคำสอนจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์แล้ว จะออกแสวงหาที่สงบในป่าหรือเรือนว่างเพื่อบำเพ็ญเพียร โดยมีที่พักเพื่อป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด ตามอัตภาพ

เรื่องทรงอนุญาตให้บอกนิสสัย ๔ ในขณะนั้น และพึงวัดเงาแดด บอกประมาณแห่งฤดู บอกส่วนแห่งวัน บอกสังคีติ บอกนิสสัยว่า^{๒๙}

๑) บรรพชาอาศัยโภชนะคือ คำข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะในโภชนะคือคำข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้งจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ สังฆภัต อุทเทศภัต นิมนตณภัต สลากภัต ปักชิกภัต อุโบสถิกภัต ปาฏิปติกภัต

๒) บรรพชาอาศัยผ้าบังสุกุล เธอพึงทำอุตสาหะในผ้าบังสุกุลนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน ผ้าเจือกัน

๓) บรรพชาอาศัยเสนาสนะคือโคนไม้ เธอพึงทำอุตสาหะในเสนาสนะคือคางไม้^{๓๐} ตลอดชีวิตอติเรกลาภ คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ

๔) บรรพชาอาศัยยา คือ น้ำมูตรเนา เธอพึงทำอุตสาหะในยา คือน้ำมูตรเนานั้น จนตลอดชีวิตอติเรกลาภ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย

จากข้อความในพระไตรปิฎก ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า เมื่ออุปัชฌาย์อุปสมบทให้พระภิกษุผู้เป็นศิษย์แล้ว จะต้องบอกวัน บอกเวลา บอกจำนวนพระที่ลงอันดับแล้ว จะต้องบอกนิสสัย

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๒๕.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๘/๑๙๗.

๔ อย่าง เพื่อให้ศิษย์ถือปฏิบัติไปจนตลอดชีวิต ซึ่งทุกข้อเน้นเรื่องการค้าเนินชีวิตที่เรียบง่าย และเป็นอยู่อย่างพอเพียง รู้จักประมาณในการใช้ปัจจัย ๔ เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปได้ซึ่งจะเป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่การปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะข้อที่ ๓ เป็นการชี้ชัดให้เห็นความสำคัญของป่าไม้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างสำคัญ เพราะพระพุทธเจ้าทรงให้อุปัชฌาย์บอกศิษย์ให้ทราบว่าการบวชนี้ ตลอดชีวิตหากไม่มีดิเรกกลาก คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น และถ้าเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว ภิภุชก็พึงอยู่โคนไม้ ซึ่งเท่ากับว่าป่าไม้และโคนไม้เป็นส่วนหนึ่งของการบวชเป็นพระภิกษุเลยทีเดียว

๒. ฎคกัฎค ๑๓ คือ วัตรปฏิบัติอันงดงามอย่างหนึ่งของพระ ๑๓ ประการ มีอยู่ข้อที่ระบุ ว่าอาศัยป่า โคนไม้ ปฏิบัติดุจคค เรียกว่า อารัญญิกังคะ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร และรุกขมุคิกังคะ ถือการอยู่ตามโคนไม้เป็นวัตร

ดังนั้น ป่าตามพระวินัยยังหมายถึง สถานที่สังกัดไกลจากบ้านเรือนประมาณ ๒๕ เล่นหรือ ชั่ว ๕๐๐ ธนุขึ้นไป^{๓๐} ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

๓. ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ประเภท เพราะเศรษฐกิจชาวกรุงราชคฤห์ ที่ล้อมใสหุมุภิภุช ฃน เวฬุณาราม ใครจะสร้างวิหาถวาย พุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ประเภทคือ

- ๑) ผู้ใดปรารถนาจะอยู่ป่าก็จงอยู่
- ๒) ผู้ใดปรารถนาจะเที่ยวบิณฑบาตก็จงเที่ยวไป
- ๓) ผู้ใดปรารถนาจะรับนิมนต์ก็จงรับนิมนต์ได้
- ๔) ผู้ใดปรารถนาจะรับผ้าบังสุกุลก็จงรับ
- ๕) เราอนุญาตที่นั้ง ที่นอน ฃ โคนไม้ ตลอดเวลาออกฤดูฝน ๘ เดือน

จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ จะทรงสรรเสริญการอยู่ป่าของพระ แต่พระองค์ ก็ไม่ทรงเห็น ด้วยที่จะให้มีการบังคับตามที่พระเทวทัตเสนอ ทรงเห็นว่า การอยู่ป่าต้องเป็นไปตามความสมัครใจของ แต่ละท่าน

๔. อยู่ป่าห้ามเผาป่า พระพุทธเจ้าทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ภิภุชเผาป่า ยกเว้นกรณีที่มีไฟ ป่าไหม้ลามมา ทรงอนุญาตให้จุดไฟกั้นการลุกลามได้

๕. กำหนดโทษรุนแรง แก่ภิภุชที่นำไม้หวงห้ามไปใช้สอยไว้ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ที่กล่าวถึง พระธนิยะและภิภุชอีกหลายรูปทำกุฎิหญาอยู่ จำพรรษาใกล้เขาอิสสิคิลิ พอออกพรรษาแล้ว รื้อกุฎิเก็บหญ้าเก็บไม้ แล้วจาริกไปในที่อื่น แต่พระธนิยะคงอยู่ที่เดิมต่อไปตลอดฤดู วันหนึ่งขณะที่ท่าน เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ก็ถูกคนเก็บหญ้าขโมยหญ้าและไม้จากกุฎิท่านถึง ๓ ครั้ง ท่านจึงได้สร้าง

^{๓๐} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๖๕๔/๑๗๔.

กฐินเผาผีแดงสวยงาม พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงรับสั่งให้ทุบทำลายและทรงบัญญัติอาบัติทุกกฏ ห้ามทำกฐินด้วยดินเผาเพราะการขุดดินออก อาจทำสัตว์ตายได้

สรุปความว่า การอยู่ป่าถึงแม้จะวัตรปฏิบัติที่ตึงงาม นำมาซึ่งความเลื่อมใสของเหล่ามหาชน แต่เชื่อว่า ภิกษุทุกรูปจะอยู่ป่าได้ทั้งหมด เพราะบางครั้ง การอยู่ป่าอาจจะไม่เหมาะสม หรือไม่ถูกกับ จริตนิสัยของภิกษุรูปนั้น การอยู่ป่าก็ย่อมไม่มีประโยชน์อันใด เพราะการอยู่ป่านั้น ต้องอยู่อย่าง สันโดษ ยินดีปัจจัยตามมีตามได้ และที่สำคัญที่สุด ต้องรู้จักธรรมเนียมในการอยู่ป่าอย่างแท้จริง

๓.๒.๕ บทบาทการอยู่ป่าของพระสงฆ์

ในบทบาทการอยู่ป่าของพระสงฆ์นั้น พระมหาจรรยา สุทธิญาณ ได้กล่าวถึงบทบาทของ พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สามารถแบ่งได้เป็น ๗ ประการ ไว้ว่า^{๓๑}

๑) ศาสนบุคคลอันประกอบด้วยภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา พระภิกษุสามเณร ได้รับการยอมรับจากอุบาสกอุบาสิกาให้เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และเป็นแบบอย่างแห่งการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามหลักพุทธธรรม พระภิกษุจะต้องศึกษาทำความเข้าใจ ถึงจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า และพระอริยบุคคลร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ แล้วสรรมา ประยุกต์ปฏิบัติให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน

๒) พระภิกษุพึงอยู่เสนาสนะป่าในฐานะเสนาสนะอันสงบ เพื่อปฏิบัติตนให้รอดพ้น เป็นอิสรภาพจากอำนาจของกิเลสตัณหาโดยเด็ดขาดเป็นเป้าหมาย เมื่อตนเองได้ประสบสุขอย่าง แท้จริงอันเกิดจากความสงบทั้งกายวิเวก จิตวิเวก อุปวิเวกแล้ว ก็นำเอาสันติมรรคนี้ไปออกอนุเคราะห์ แก่พุทธศาสนิกหรือเพื่อนมนุษย์ผู้ใฝ่ธรรมทั้งหลาย แล้วเมื่อบุคคลเหล่านั้น ได้ยิน ได้ฟัง ได้ปฏิบัติตาม หลักธรรมแล้ว ได้ลืมนรพิษธรรม ก็จะเกิดศรัทธาเลื่อมใสในธรรมะว่า เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติก็เท่ากับเป็นการดูแลรักษาธรรมะ

เมื่อประชาชนเกิดจิตสำนึก ระลึกถึงคุณค่าของธรรมชาติที่มีต่อชีวิตของตนแล้ว พวกเขาจะมีเจตนาร่วมอันตึงาม ช่วยกันบำรุงรักษาด้วยกายวาจาใจ เราจึงพบว่าพระภิกษุที่สร้างวัด ป่าเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมมักจะรักษาป่าบริเวณนั้นเอาไว้ได้อย่างสมบูรณ์ ป่าก็รอดพ้นจากการทำลาย จิตใจของผู้ป่วยก็รอดพ้นจากการครอบงำของกิเลสตัณหาดำรงชีพอย่างมีความสุข

๓) วัดใกล้หมู่บ้านทั้งหลาย ควรสร้างวัดให้เป็นอาราม คือสถานที่อันร่มรื่น สะอาด สะอาด ภายในบริเวณวัดควรวางแผนผังเสนาสนะที่พักที่อาศัยให้เป็นระเบียบหมวดหมู่ ในการสร้าง เสนาสนะควรปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าบัญญัติว่าด้วยเรื่องเสนาสนะเป็นหลัก ไม่ควรทำตามอำนาจ กิเลสตัณหาของพระภิกษุเอง หรือของประชาชนผู้เลื่อมใสศรัทธา ต้องตระหนักไว้เสมอว่ากุฎิพระจะอยู่

^{๓๑} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๗๐ - ๗๓.

กับธรรมชาติทุกชนิดได้อย่างผสมผสานกลมกลืน ไม่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติใดๆ ภายในบริเวณวัด หากมีที่ดินว่างเปล่าก็ควรสร้างสวนป่ากลางวัดขึ้น หรือสร้างสถานที่ฟังธรรมตามธรรมชาติหรืออาจจะปลูกลงต้นไม้กระจายไปทั่ววัดเป็นการสร้างป่ากลางเมือง

๔) พระภิกษุผู้ทุ่มเทชีวิตเพื่อการอนุรักษ์ป่า โดยพยายามขัดขวางผู้ทำลายป่าทุกรูปแบบควรหันหน้าเข้าหากัน แล้วทบทวนว่าวิธีการดังกล่าวปฏิบัติแล้วได้ผลคุ้มค่าหรือไม่ เพียงใด ควรจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในรูปแบบใดเพื่อความเหมาะสม เพื่อความอยู่รอดของสมณะเพศและป่า

๕) ศาสนพิธี แม้จะไม่ใช่เป็นแก่นของพุทธศาสนา แต่เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ชาวพุทธแต่ละท้องถิ่นคิดขึ้นมา เพื่อส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติธรรมระดับแก่นให้การศึกษาติดตามยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่ผู้เริ่มสนใจศาสนา เพิ่มพูนขวัญและกำลังใจแก่ผู้ที่ยังมีจิตใจไม่เข้มแข็งพอ

ศาสนาพิธี ที่ประชาชนมักจะนำมาประยุกต์ในการรักษาป่าก็คือการบวชต้นไม้ มองให้ซึ้งคือการทำเครื่องหมายห้ามเตือนว่าอย่าตัดต้นไม้ขึ้นนะ เพราะมีสัญลักษณ์คือผ้าเหลืองพันอยู่ ชาวพุทธที่เคยชินอยู่กับแนวคิดที่ว่าบวชต้นไม้แล้ว ก็สามารถเชื่อมโยงความคิดนี้มาสู่การอนุรักษ์ต้นไม้ว่าเมื่อต้นไม้บวชแล้วก็ไม่ควรไปตัดหรือทำลายจะเป็นบาป เป้าหมายผลของการบวชต้นไม้คือต้นไม้จะไม่ถูกทำลาย

๖) วัดควรทำหน้าที่เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารของชุมชนที่ตั้งอยู่รอบๆ วัด ข้อมูลข่าวสารเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่างๆ ควรจัดทำมาไว้ให้มากที่สุดตามเหตุปัจจัยและสติกำลังที่จะเอื้ออำนวย เพราะตามธรรมชาติของสังคมไทย วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารวิชาการเผยแพร่ความรู้ในด้านต่างๆ กับใครๆ และประชาชนส่วนใหญ่ให้การสนับสนุน เช่น โครงสร้างป่าชุมชน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางเก็บกล้าไม้และเป็นแม่แบบแห่งการสร้างความร่วมมือกันโดยการปลูกลงต้นไม้ชนิดต่างๆ ให้มากที่สุดเท่าที่สถานที่บริเวณวัดจะเอื้ออำนวย ในวันสำคัญต่างๆ ของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะช่วงที่อยู่ในฤดูฝนเช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ควรเน้นกิจกรรมปลูกลงต้นไม้เพิ่มเติมและซ่อมแซมส่วนที่ขาดเป็นหลัก

๗) ปลุกฝังจิตสำนึกแห่งความรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชน ทุกครั้งที่มีการแสดงธรรม ไม่ว่าจะปาฐกถา เทศนาธรรม เสวนาธรรม หรือวิธีอื่นๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมและเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง เนื้อหาธรรมะที่จะต้องเน้นเป็นพิเศษและเผยแพร่ให้มากที่สุดก็คือ ชีวิตประวัติของพระพุทธเจ้าและอริยสาวก ที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันบริสุทธิ์ตลอดชีวิต ชี้ให้เห็นโทษของความเห็นแก่ตัว อันเป็นพลังผลักดันให้มนุษย์สร้างความหายนะให้แก่ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างขาดความยั้งคิด โดยย้ำแล้วย้ำอีกว่า ป่าที่หมดไป ดินที่เสื่อมสภาพความอุดมสมบูรณ์และพังทลาย น้ำในแม่น้ำสายใหญ่ที่กำลังจะเหือดแห้งไปและเน่าสนิมมลพิษทางอากาศ และอุณหภูมิต่ำที่มีความทวีรุนแรงมากขึ้นทุกวัน ล้วนมีสาเหตุสำคัญมาจากความเห็น

แก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ส่วนกลุ่ม ส่วนพรรคพวกของตัวเอง มนุษย์เช่นนี้เป็นมนุษย์สกปรก ดั่งพุทธภาษิตที่ว่า อตตัตถะปัญญา อะสุจี มะนุสสา ผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นมนุษย์สกปรก

ส่วนภัทรพร สิริกาญจน^{๓๒} ได้กล่าวถึง คำพูดของพระคำเขียน สุวณโณ พระนักปฏิบัติ ที่ได้พูดถึงอานิสงส์ของป่า ให้กับผู้ประพาศธรรมและบุคคลทั่วไปอย่างน่าสนใจไว้ว่า

ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ช่วยเราได้มากที่สุด โดยเฉพาะป่านั้น เป็นธรรมชาติที่เป็นมิตรที่ดีที่สุดของเรา เป็นสถานที่ตอบปัญหาชีวิตของเราได้จริงๆ การได้ไปนั่งฟังต้นไม้ในป่า เดินชมใบไม้ในป่า เห็นธรรมชาติ ของเขา ที่เขามีความสามัคคีปรองดองกัน ก็เห็นอะไรต่างๆ เหมือนราวกับว่าจะพูดกันรู้เรื่อง เช่น ตอนกลางคืน สมัยก่อนหลวงพ่อก็ไม่เคยใช้นาฬิกา จะรู้เวลาก็ได้อาศัยรหัสจากธรรมชาติ เช่น อาศัยเสียงลมพัดบ้าง เสียงใบตองหล่นตอนเช้าบ้าง ในตอนเช้ามีดก็อาศัย สังเกตสีแสงของต้นไม้ คือ พอดี ๔ ใบไม้จะเป็นมันพอมเรามองจากหน้าต่าง ลงไปในป่า จะเห็นใบไม้เป็นมัน แพรวพราก็แสดงว่าได้เวลาลูกพอดี

๓.๒.๖ ตัวอย่างพระสงฆ์ผู้อยู่ป่า

ในครั้งพุทธกาล สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้รับวิธีการ หรือแนวทางปฏิบัติ จากพระอุปัชฌาย์ อาจารย์แล้ว ย่อมเข้าป่าเพื่อฝึกหัดกาย วาจา ใจ ให้มุ่งตรงต่อการบรรลุธรรม คือ พระอรหัตผล ซึ่งเป็นประโยชน์อันสูงสุดทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น ในที่นี้ จะยกตัวอย่างสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อเป็นทีฆฐานุคติหรือแบบอย่างของคนรุ่นหลัง ๒ รูป คือ พระมหากัสสปะ และพระขทัยวนิยเรวตะ ดังนี้

๑. ประวัติพระมหากัสสปะเถระ

พระมหากัสสปะ เดิมเป็นบุตรของกบิลพราหมณ์ กัสสปโคตร ในบ้านมหาตตละ ในแคว้นมคธ มีชื่อว่า ปิปลิ เรียกตามโคตรว่ากัสสปะ พออายุครบ ๒๐ ปี ได้ทำการอวาหมงคล (แต่งงาน) กับนางภัททกาปิลานี อายุ ๑๖ ปี^{๓๓}

พราหมณ์ผู้เป็นบิดาพร้อมกับนางพราหมณ์ผู้มารดา ก็ปรึกษากันเพื่อหาภรรยาให้แก่บุตรของตน จึงมอบสิ่งของมีเงินและทองเป็นต้นให้แก่พราหมณ์ ๘ คน แล้วส่งไปเพื่อให้แสวงหาหญิงที่มีลักษณะดีงาม มีฐานะเสมอกันกับสกุลของตน พราหมณ์ทั้ง ๘ คน รับสิ่งของทองหมั้นแล้วก็เที่ยวแสวงหาไปจนกระทั่งถึงเมืองสาครละ

^{๓๒} ภัทรพร สิริกาญจน, หน้าเรื่องของพระสงฆ์ ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๖.

^{๓๓} สมบัติ พิมพ์สอน, คู่มือการศึกษานักธรรมชั้นโท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๒ - ๑๗๕.

ในพระนครนั้น มีธิดาของพราหมณ์โกสิยโคตรคนหนึ่ง ชื่อว่า ภัททกาปิลานี อายุ ๑๖ ปี รูปร่างสะสวยงดงามสมกับเป็นผู้มีบุญ พราหมณ์เหล่านั้นครั้งได้เห็นแล้ว จึงเข้าไปสู่ขอกับบิดามารดาของนาง เมื่อตกลงกันแล้วจึงมอบสิ่งของทองหมั้น กำหนดวันอาวาหมงคล จึงส่งข่าวให้กบิลพราหมณ์ได้รับทราบ

ส่วนปีปผลิมาณพเมื่อได้ทราบดังนั้น ไม่ได้มีความประสงค์ที่จะแต่งงานเลย จึงเข้าไปในห้อง เขียนจดหมายบอกความประสงค์ของตนให้นางทราบ "นางผู้เจริญ จงได้สามีที่มีชาติและโคตร โภคสมบัติเสมอกับนาง อยู่ครอบครองเรือน เป็นสุขเถิด ฉันทจักออกบวช ต่อไปภายหลังกนางจะได้ไม่ต้องเดือดร้อน" ครั้นเขียนเสร็จแล้ว มอบให้คนใช้นำไปส่ง

แม่นางภัททกาปิลานี ก็มีคุณสมบัติเช่นเดียวกัน จึงได้เขียนจดหมายเช่นนั้นให้คนใช้นำมา คนถือจดหมายทั้งสอง มาพบกันระหว่างทาง ต่างไต่ถามความ ประสงค์ของกันและกันแล้วจึงฉีกจดหมายออกอ่าน แล้วทิ้งจดหมายฉบับนั้นเสียในป่า เขียนจดหมายมีเนื้อความ แสดงความรักซึ่งกันและกันขึ้นมาใหม่แล้วนำไปให้คนทั้งสอง

ครั้นกาลต่อมา การอาวาหมงคลเป็นการสำเร็จเรียบร้อย โดยคนทั้งสองไม่ได้มีความประสงค์ สักแต่ว่าอยู่ร่วมกันเท่านั้น ไม่ได้ถูกต้องกันเลย แม้จะขึ้นสู่เตียงนอนก็ไม่ได้ขึ้นทางเดียวกัน ปีปผลิมาณพขึ้นข้างขวา นางภัททกาปิลานีขึ้นข้างซ้าย เมื่อเวลานอนตั้งพวงดอกไม้สองพวงไว้กลางที่นอน เพราะกลัวร่างกายจะถูกต้องกัน ถึงกลางคืนก็ไม่ได้มีการหัวเราะยิ้มหัวต่อกันเลย เพราะฉะนั้นจึงไม่มีบุตรหรือธิดาด้วยกัน สกุลของสามีภรรยาคู่นี้มีมั่งมีมาก มีกิจการงานเป็นบ่อเกิดแห่งทรัพย์มาก มีคณงานและพาหนะสำหรับใช้งานก็มาก

ครั้นต่อมาบิดามารดาเสียชีวิต ปีปผลิมาณพได้ครองสมบัติ ดูแลการงาน สืบทอดจากบิดามารดา สามีและภรรยาต่างก็มีความเห็นร่วมกันว่า ผู้อยู่ครองเรือนต้องคอยนั่งรับบาปเพราะการงานที่ผู้อื่นทำไม่ดี จึงมีใจเบื่อหน่าย พร้อมใจกันจะออกบวช ได้แสวงหาผ้ากาสาเยะ ถือเพศเป็นบรรพชิต ออกบวชมุ่งหมายเป็นพระอรหันต์ในโลก สะพายบาตรลงจากปราสาทหลีกหนีไป ปีปผลิมาณพเดินทาง นางภัททกาปิลานีเดินทาง พอลถึงทางแยกแห่งหนึ่งจึงแยกจากกัน โดยปีปผลิมาณพเดินทาง ส่วนนางภัททกาปิลานีเดินทางไปทางซ้าย จนบรรลุถึงสำนักของนางภิกษุณี ภายหลังได้บวชเป็นนางภิกษุณี และได้บรรลุพระอรหันต์ตผล ส่วนปีปผลิมาณพเดินทางไปพบสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งประทับอยู่ที่ใต้ร่มไทรซึ่งเรียกว่า พุทฺตนิโครธ ในระหว่างกรุงราชคฤห์และเมืองนาลันทาท่อกัน มีความเลื่อมใสเปล่งวาจาประกาศว่า พระศาสดาเป็นครูของตน ตนเป็นสาวกของพระศาสดา พระศาสดาทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ด้วยการประทานโอวาท ๓ ข้อว่า

๑. กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละอายและความเกรงใจ ไว้ในภิกษุที่เป็นผู้เฒ่าและปานกลางอย่างดีที่สุด

๒. เราจักฟังธรรมซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักตั้งใจฟังธรรมนั้นแล้วพิจารณาเนื้อความ

๓. เราจักไม่ละสติ ที่เป็นไปในกาย คือพิจารณาเอาร่างกายเป็นอารมณ์

ครั้นประทานโอวาทแก่พระมหากัสสปะอย่างนี้แล้วเสด็จหลีกหนีไป พระมหากัสสปะได้ฟังพุทธโอวาทแล้ว ก็เริ่มบำเพ็ญเพียร ในวันที่ ๘ นับจากวันที่อุปสมบทมา ก็ได้สำเร็จพระอรหัตตผล

ตามปกติท่านพระมหากัสสปะนั้นถืออุตงค์ ๓ ข้อ คือ ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และถืออยู่ป่าเป็นวัตร ด้วยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องว่า "เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงอุตงค์"

อานิสงส์แห่งการถืออุตงค์ของท่านมีปรากฏดังนี้ คือ สมัยหนึ่ง พระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน ทรงรับสั่งให้ท่านเลิกการอุตงค์ ท่านไม่ยอมเลิกแล้วแสดงคุณแห่งการถืออุตงค์ ๒ ประการ คือ

๑. เป็นการอยู่เป็นสุขในบัดนี้

๒. เพื่ออนุเคราะห์ประชุมชนในภายหลัง จักได้ถือเป็นที่ฐานุคติ คือ ปฏิบัติตาม

พระบรมศาสดา ก็ประทานสาธุการว่า ดีละ ดีละ เธอปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนส่วนมาก เธอจงทรงผ้าบังสุกุลจีวร เธอจงเที่ยวบิณฑบาต เธอจงอยู่ในป่าเถิด ทรงสรรเสริญว่าเป็นผู้มักน้อยสันโดษ ภิกษุทั้งหลายเรียกท่านว่า พระมหากัสสปะ นอกจากนี้ท่านยังมีคุณความดีมีพระบรมศาสดาทรงยกย่องหลายสถาน เช่น

๑. ทรงรับผ้าสังฆาฏิของท่านไปทรง (ห่ม) ประทานผ้าสังฆาฏิของพระองค์ให้แก่ท่าน ตรัสว่ามีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยพระองค์ และทรงสรรเสริญว่า เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ถือเป็นตัวอย่าง

๒. กัสสปะเข้าไปในตระกูล ชักกายและใจห่าง ประพฤติตนเหมือนเป็นคนใหม่ ไม่คุ่นเคย ไม่คะนองกาย วาจา ใจในตระกูล เป็นนิตย จิตไม่ข้องอยู่ในตระกูลเหล่านั้น เพิกเฉยแล้วตั้งจิตเป็นกลางว่า ผู้ใคร่ลาภก็จงได้ลาภ ผู้ใคร่บุญก็จงได้บุญ ตนได้ลาภแล้วมีใจฉันท ผู้อื่นก็มีใจฉันทนั้น

๓. กัสสปะมีจิตประกอบไปด้วยเมตตากรุณา ในเวลาแสดงธรรมแก่ผู้อื่น

๔. ทรงสั่งสอนภิกษุให้ประพฤติชอบ โดยยกเอาท่านพระมหากัสสปะเป็นตัวอย่าง

ท่านพระมหากัสสปะนั้นดีแต่ในการปฏิบัติ หากพอใจในการสั่งสอนภิกษุสัทธรรมิกไม่ ธรรมเทศนาอันเป็นอนุสาสนีของท่านจึงไม่มีคงมีแต่ธรรมภาชิตเนื่องมาจากอัมมสากัจฉา (การสนทนากันในเรื่องธรรมะ) กับเพื่อนสาวกบ้าง กล่าวทบทวนพระพุทธดำรัสบ้าง

ในขณะที่พระบรมศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ ดูท่านจะไม่เด่นนัก เป็นเพียงพระสาวกผู้ใหญ่รูปหนึ่งเท่านั้น มาปรากฏเป็นพระสาวกสำคัญเมื่อพระบรมศาสดาทรงปรินิพพานแล้ว คือ ในเวลานั้นท่านเป็นพระสังฆเถระ พอลงวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วได้ ๗ วัน ท่านประชุมสงฆ์เล่าถึงการที่ภิกษุชื่อว่า สุภัททะ ผู้บวชเมื่อแก่ กล่าวคำมิตีมีขอต่อพระธรรมวินัยในคราวเมื่อเดินทางจากปาวา

นคร ปรีกษาหาหรือในทางที่จะทำสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยตั้งไว้เป็นแบบฉบับ พระสงฆ์ก็ยินยอมเห็นพร้อมด้วย ท่านจึงเลือกภิกษุผู้ทำสังคายนาได้ ๕๐๐ องค์

การทำสังคายนาในครั้งนั้น ทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา แห่งเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ พระมหากัสสปะเป็นประธาน ได้พระอุบาลี และพระอานนท์เป็นกำลังสำคัญในการวิชันนาพระวินัยพระธรรม (พระสูตร และพระอภิธรรม) ตามลำดับ ได้พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก ทำอยู่ ๘ เดือนจึงสำเร็จ เรียกว่า ปฐมสังคายนา เมื่อท่านทำสังคายนาเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้อยู่ที่เวฬุวนาราม ในกรุงราชคฤห์ ไม่ประมาท ปฏิบัติธรรมเป็นนิตย์ ดำรงขณมายุสังขาร ประมาณได้ ๑๒๐ ปี ท่านก็ปรินิพพาน ณ ระหว่างกลางกุกกุสัมปตบรรพตทั้ง ๓ ลูก ในกรุงราชคฤห์

๒. ประวัติพระขทิวรณิยเรวตเถระ

พระเรวตเถระ เป็นบุตรของวังคันตพราหมณ์ และนางสารีพราหมณี ในตำบลบ้านชื่อว่า นาลันทะ เป็นบุตรคนสุดท้อง น้องชายของพระสารีบุตร เดิมชื่อว่า เรวตมาณพ เมื่อบวชแล้ว ท่านได้พำนักอาศัยอยู่ในป่าไม้ตะเคียน เหตุนั้น ท่านจึงยึดเอาชื่อของป่านั้นนำหน้าชื่อตนว่า ขทิวรณิยเรวต (ใช้ตามหลังชื่อก็มี เช่น เรวตขทิวรณิยเถระ) ในตำนานกล่าวไว้ว่า เมื่อเรวตมาณพเติบโตแล้วมีอายุได้ ๘ ขวบ มารดาบิดาจึงปรึกษากันว่า บุตรของเราบวชหมดทุกคนแล้ว เหลือแต่เรวตคนเดียว ถ้าเขาจะบวชเสียก็ไม่มีใครสืบวงศ์ตระกูล เราควรผูกพันเรวตบุตรเราไว้ด้วยการให้มีเหย้าเรือนเสียแต่ยังเด็ก ยังหนุ่มอยู่ อย่าให้สมณะศากยบุตรมาพาไปบวชอีก ครั้นปรึกษากันอย่างนั้นแล้ว จึงพาไปขอหมั้นนาง กุมาริกาผู้มีชาติตระกูลเสมอกัน และได้กำหนดวันอวาหมงคลด้วย^{๓๔}

ครั้นถึงวันกำหนด จึงประดับประดาเรวตมาณพ พาไปเรือนของนางกุมาริกาพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก ในขณะที่ทำการมงคล เรวตมาณพเกิดเบื่อหน่ายในการอยู่ครองเรือน เมื่อเสร็จการมงคลแล้วก็จัดแจงกลับบ้าน เรวตมาณพกับนางกุมาริกานั่งมาในรถคันเดียวกัน ในระหว่างทางเรวตมาณพ หาอุบายหลีกหนีไปเสีย เข้าไปหาภิกษุผู้อยู่ในป่าประมาณ ๓๐ รูป ณ ประเทศนั้นแล้วขอบรรพชา ภิกษุเหล่านั้นทราบว่าเป็นน้องชายของพระสารีบุตรเถระ จึงให้บรรพชาโดยไม่ต้องได้รับอนุญาตจากมารดาบิดา เพราะท่านพระสารีบุตรได้สั่งแถมบังคับภิกษุทั้งหลายไว้ว่า ถ้าเรวตน้องชายของผมเข้ามาขอบวชในสำนักของพวกท่าน ท่านทั้งหลาย จงบวชให้เธอด้วย โดยไม่ต้องได้รับอนุญาตจากมารดาบิดา เพราะมารดาบิดาของผมเป็นมิจฉาทิฎฐิ

ครั้นภิกษุเหล่านั้นให้เรวตบวชเป็นสามเณร แล้วก็ส่งข่าวไปให้พระสารีบุตรทราบ พระเถระมีความประสงค์จะมาเยี่ยมเยียน จึงได้ทูลลาพระบรมศาสดาถึงสองครั้ง พระองค์ตรัสห้ามถึง

^{๓๔} สมบัติ พิมพ์สอน, คู่มือการศึกษานักธรรมชั้นโท, หน้า ๑๙๒ - ๑๙๓.

สองครั้ง จึงได้ย้ายยังอยู่ (เรวตสามเณร เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ ก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา)

พระเรวตะนั้น เมื่อบวชแล้วคิดว่า ถ้าเราจักอยู่ที่นี้ พวกญาติก็จักติดตามมาพบ จึงเรียนกรรมฐานในสำนักของภิกษุเหล่านั้น แล้วถือบาตรและจีวรเที่ยวจาริกไปยังป่าไม้ตะเคียนไกลประมาณ ๓๐ โยชน์ ได้พักอาศัยอยู่ ณ ที่นั้น ทำความเพียรเจริญวิปัสสนากรรมฐานในสำนักของภิกษุเหล่านั้น ต่อไม่นานก็ได้สำเร็จพระอรหัตผลภายในพรรษานั้น เมื่อออกพรรษาพิจารณาแล้วท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลลาพระบรมศาสดา เพื่อจะไปเยี่ยมพระเรวตะ พระบรมศาสดารับสั่งให้รอก่อน เพราะพระองค์จะเสด็จไปด้วย และรับสั่งให้บอกภิกษุผู้จะตามเสด็จตระเตรียมตัว ได้เสด็จไปพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ เป็นบริวาร

ท่านพระเรวตะทำการต้อนรับอย่างดี ในตำนานกล่าวไว้ว่า ท่านพระเรวตะได้เนรมิตพระคันธกุฎี เพื่อเป็นที่ประทับของพระบรมศาสดา เนรมิตเรือนยอด ๕๐๐ เป็นที่พักของภิกษุบริวาร เนรมิตที่จงกรม ๕๐๐ และที่พักกลางคืนและกลางวันอย่างละ ๕๐๐ พระบรมศาสดาเสด็จประทับค้างแรมอยู่ ณ ที่นั้นถึงหนึ่งเดือนแล้วจึงเสด็จกลับ ส่วนท่านพระเรวตะชอบพำนักอาศัยอยู่ในป่าไม้ตะเคียน เพราะเหตุนั้น พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องท่านว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่า พระเรวตะนั้น ดำรงชีพอยู่โดยสมควรแก่กาลสมัยแล้วจึงได้ดับขันธปรินิพพาน

สรุปความว่า พระสงฆ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีบทบาทที่เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติต่อป่าเป็นอย่างมาก ทั้งประโยชน์ที่ตนพึงจะได้รับ คือ การปฏิบัติธรรมจนบรรลุผล ทั้งในส่วนการอนุรักษ์พื้นที่ของป่า การรักษาความสมดุลของธรรมชาติ และยังเป็นผู้นำของชุมชนต่างๆ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่อุภคตสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย จนสังคมยอมรับว่าองค์กรสงฆ์เป็นองค์หนึ่งที่มีความสำคัญกับธรรมชาติอย่างแท้จริง

๓.๓ สิกขาบทที่เกี่ยวข้องด้วยป่า

สิกขาบทหรือข้อห้ามในพระปาติโมกข์ ที่เกี่ยวกับป่าไม้ ต้นไม้ นั้น เนื่องจากพระพุทธเจ้าเป็นนักอนุรักษ์ระบบนิเวศที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก พระองค์รู้ซึ่งถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งเป็นอย่างดี คงจะไม่มีสิ่งใดจะสามารถอยู่ได้โดยลำพังตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งอื่น ด้วยเหตุนี้ จะเห็นข้อห้ามในพระปาติโมกข์ (วินัยของพระภิกษุ) ที่มีทั้งหมด ๒๒๗ ข้อ ที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อให้สาวกปฏิบัติ ซึ่งวินัยเหล่านี้มีหลายข้อ ที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในระบบนิเวศให้คงอยู่ในสภาพเดิม หรือหากจะมีการสูญเสียบ้าง ก็ให้เสียน้อยที่สุด เพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ในการแสวงหาปัจจัย ๔ มาใช้ในการดำรงชีวิตสืบต่อไป สามารถแบ่งความสำคัญของพระวินัย ที่สามารถอนุรักษ์ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมได้

เรวัตร์ โพธิ์พันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ป่าไม้มีความสำคัญกับมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะป่าไม้ถือเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔” ผลการวิจัยพบว่า พระวินัยบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ในป่า แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์มีทั้งหมด ๙ สิกขาบท และสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ (อภิสมจาริกวัตร) ระบุถึงสิ่งที่พระสงฆ์ควรทำและไม่ควรทำเกี่ยวกับการอยู่ในป่า มี ๔ ด้าน หากพระภิกษุสงฆ์ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติที่ได้กำหนดไว้ ย่อมได้รับอาบัติหนักเบาแตกต่างกัน นอกจากประเด็นนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ต้นไม้และป่าไม้เป็นตัวอุปมาอุปไมย เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์เข้าใจหลักธรรมได้โดยง่าย ตัวอย่าง เช่น อุปมาอุปไมยถึงใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ ที่อยู่ในพระหัตถ์ เปรียบเหมือนกับสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วตรัสบอกแก่เหล่าภิกษุให้ปฏิบัติตาม สิ่งที่ทรงบอกมีเฉพาะสิ่งที่จำเป็นต่อการบรรลุธรรมและเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้นเท่านั้น เป็นต้น^{๓๔}

พระพุทธองค์ยังทรงห้าม มิให้ภิกษุผู้อาศัยอยู่ป่าทำการเบียดเบียนหรือทำลายธรรมชาติ โดยประการทั้งปวง พระพุทธศาสนามีหลักการและแนวทางปฏิบัติที่ไม่อนุญาตให้มีการเบียดเบียนหรือทำลายธรรมชาติ ดังมีข้อความระบุว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ อคคาฬเจดีย์ เขตเมืองอาฬวี ครั้งนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้าง ตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้ ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย” ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟัง ยังขึ้นตัด ได้ฟันถูกแขนลูกของเทวดา ที่นั่น เทวดาได้มีความคิดว่า “เราเหล่าภิกษุนี้ในที่นี้จะดีไหม” แต่แล้วได้มีความคิดว่า “การที่เราจะฆ่าภิกษุในที่นี้ไม่สมควร ทางที่ดี เราควรนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค” จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ

พระผู้มีพระภาคประธานสาธุการว่า “เทวดา ดีแล้ว ดินกหนาที่ท่านไม่ฆ่าภิกษุ ถ้าท่านฆ่าภิกษุในวันนี้ ท่านจะประสบบาปมาก เทวดา ไปเถิด ท่านจงไปอยู่ที่ต้นไม้ว่างในที่นั้น” พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “ไฉน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว” พวกภิกษุได้ยินชาวบ้านตำหนิ ประณาม โพนทะนา บรรดาภิกษุผู้มกน้อย ฯลฯ จึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “ไฉนพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า” ครั้นภิกษุเหล่านั้นตำหนิพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีโดยประการต่างๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ^{๓๕}

จากการกระทำข้างต้นนี้ของพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวี จึงเป็นสาเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทว่าด้วยการพรากภูตคามหรือของเชี้ยวสำหรับภิกษุ ในที่นี้ความหมายของภูตคาม

^{๓๔} เรวัตร์ โพธิ์พันธ์, “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาพระสงฆ์ ในโครงการพุทธอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่น้ำภาชี จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

^{๓๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙-๙๐/๒๗๗-๒๗๘.

คือ ของเขียวหรือพืชพรรณอันอยู่กับที่ มี ๕ ชนิด ได้แก่ ๑) พืชเกิดจากเหง้า คือ ใช้เหง้าเพาะ เช่น ขมิ้น ๒) พืชเกิดจากต้น คือ ตอนออกได้จากไม้ต้นทั้งหลาย เช่น ต้นโพธิ์ ๓) พืชเกิดจากข้อ คือ ใช้ข้อปลูก ได้แก่ ไม้ลำ เช่น อ้อย ไม้ไผ่ ๔) พืชเกิดจากยอด คือ ใช้ยอดปักก็เป็น ได้แก่ ผักต่างๆ มีผักชีล้อม ผักบุ้ง เป็นต้น ๕) พืชเกิดจากเมล็ด คือ ใช้เมล็ดเพาะ ได้แก่ ถั่ว งา ข้าง^{๓๓๗}

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำตามธรรมชาติด้วย ดังนั้น จึงมีข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาที่ระบุถึงการห้ามถ่ายของเสียลงบนของเขียวสดหรือในน้ำ ที่ระบุไว้ชัดเจนว่า ไม่ควรทิ้งของเสียใดๆ ลงในน้ำหรือของเขียวสดใดๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นการทำลายคุณภาพของน้ำแล้ว ยังทำลายจุลชีพอื่นอีกสุดคณานับ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติวินัยห้ามภิกษุไว้ว่า “ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ไม่เป็นไข้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๓๘}

สิกขาบทเป็นข้อห้ามเพื่อรักษาระบบนิเวศวิทยา ซึ่งระบบนิเวศเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์และสัตว์ เพื่อรักษาสมดุลทั้งทางกายภาพและชีวภาพ เมื่อทราบแล้วจะได้ช่วยกันอนุรักษ์และรักษาไว้ให้มีอยู่ในโลกได้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยให้พระภิกษุเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชน ข้อห้ามที่พระองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย ที่เป็นศีลของพระภิกษุจำนวน ๒๒๗ ข้อ ข้อที่เห็นว่ามีส่วนในการรักษาป่าไม้มี ดังนี้

๓.๓.๑ ข้อห้ามในปาราชิกกัณฑ์

ในกัณฑ์นี้ ที่ช่วยรักษาป่าไม้และต้นไม้ ข้อห้ามในอาบัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เป็นข้อที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรักษาป่าไม้และต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามตัดและห้ามทำลาย โดยแบ่งเป็น

- ๑) ทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน
- ๒) ทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ
- ๓) ทรัพย์ที่อยู่ในที่แจ้ง
- ๔) ทรัพย์ที่อยู่ในสวน
- ๕) ทรัพย์ที่อยู่ในป่า

พระบัญญัติ ในปาราชิกกัณฑ์ คือ ก็ ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่ เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิต คิดจะลักมีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทิ้งหลายจับโจรแล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า "เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย" ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่

^{๓๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๑.

^{๓๓๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๔/๗๓๔.

เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้ เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้^{๓๙} เช่น กรณีพระธนิยะถือเอาไม้หลวงไปสร้างกุฏิ ความว่า

พระธนิยะต้องการหาไม้เพื่อจะสร้างกุฏิ ได้เข้าไปหาคนเฝ้าโรงเก็บไม้หลวงและออกปากขอไม้หลวง แต่ถูกปฏิเสธว่ามีแต่ไม้ของพระราชชาติที่เก็บไว้ซ่อมพระนคร พระธนิยะชี้แจงว่าพระราชชาติทรงอนุญาตแล้ว คนเฝ้าโรงไม้เชื่อในคำพูดของท่านจึงอนุญาต พระธนิยะได้นำไม้ท่อนเล็กน้อยใส่เกวียน เพื่อทำกุฏิไม้ เมื่ออำมาตย์ผู้ใหญ่มาตรวจพบว่าไม้หายไป จึงได้นำความถวายทูลพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์รับสั่งให้นำตัวคนเฝ้าโรงไม้เข้าเฝ้า พระธนิยะได้ตามไปด้วย

พระเจ้าพิมพิสาร ถวายนมัสการแล้วตรัสถามว่า พระองค์ได้ถวายไม้ไปจริงหรือเปล่า ? พระธนิยะ ตอบว่า จริง พร้อมชี้แจงรายละเอียดว่า ในวันเสวยราชย์นั้นทรงมีพระราชดำรัสว่า หน้ไม้และน้ำเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าถวายแด่สมณพราหมณ์ทั้งหลายขอจงใช้สอยเถิด พระองค์ตรัสตอบว่า หมายเอาสมณพราหมณ์ผู้มีความละเอียดใจ รังเกียจความชั่ว ใครต่อการศึกษา ผู้มีความเพียร และสิ่งของที่ถวาย หมายถึง สิ่งของที่ไม่มีใครหวงแหน

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่อง จึงทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามรุนแรงว่า "มิให้ภิกษุถือเอาสิ่งของมิได้ให้ ผู้ใดละเมิดให้ปรับโทษรุนแรงถึงขั้นปาราชิก ยกเว้น"

๑. ถือเอาโดยเข้าใจว่าเป็นเจ้าของ
๒. ถือเอาโดยเข้าใจว่าคั่นเคยกัน
๓. ถือเอาโดยเป็นของยืม
๔. ถือเอาของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วแต่ยังหวงแหน
๕. ถือเอาโดยการบังสุกุล
๖. ผู้ถือเป็นภิกษุบ้า
๗. ผู้ถือเป็นต้นบัญญัติ

พระพุทธองค์ ได้ตรัสเพื่อจำแนกลักษณะของอทินนาทาน เพื่อความเข้าใจในการปฏิบัติตามพระวินัยไว้ ดังนี้

๑. ทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน พระบัญญัติที่เกี่ยวกับทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน คือ ที่ชื่อว่าทรัพย์อยู่ในแผ่นดิน ได้แก่ทรัพย์ที่ฝังกลบไว้ในแผ่นดิน ภิกษุผู้มีโดยจิตคิดจะลักทรัพย์อยู่ในแผ่นดิน เทียวแสวงหาเพื่อนก็ตาม แสวงหาจอบหรือตะกร้าก็ตาม ต้องอาบัติทุกกฏ ตัดไม้หรือเถาวัลย์ ซึ่งเกิดอยู่ในที่นั้นต้องอาบัติทุกกฏ ขุดก็ตาม ค้ำยก็ตาม โภยขึ้นก็ตามซึ่งดินร่วน ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้องหม้อ ต้องอาบัติทุกกฏ ทำหม้อให้เหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำหม้อให้เคลื่อนจากฐาน ต้องอาบัติปาราชิก

^{๓๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๙/๗๘.

ภิกษุมิถิโยจิต หย่อนภาชนะของตนลงไป ถูกต้องทรัพย์ควรแก่ค่า ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหวต้องอาบัติถุลลัจจัย กระทำให้ทรัพย์อยู่ในภาชนะของตนก็ตาม ตัดขาดด้วยกำมือก็ตาม ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุมิถิโยจิต จับต้องทรัพย์ที่เขาร้อยด้วยด้ายก็ดี สังกวาล์ก็ ดี สร้อยคอก็ดี เข็มขัดก็ดี ผ้าสาฎกก็ดี ผ้าโพกก็ดี ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหวต้องอาบัติถุลลัจจัย จับ ที่สุดยกขึ้น ต้องอาบัติถุลลัจจัย ดึงครูดออกไป ต้องอาบัติถุลลัจจัย ให้พันปากหม้อโดยที่สุดแม้ชั่วเส้น ผม ต้องอาบัติปาราชิก

ภิกษุมิถิโยจิต ตีมนเยใสก็ดี น้ำมันก็ดี น้ำผึ้งก็ดี น้ำอ้อยก็ดี ควรแก่ค่า ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก ประโยคอันเดียว ต้องอาบัติปาราชิก ทำลายเสียก็ดี ทำให้หกหล่นก็ดี เผาเสียก็ดี ทำให้ บริโภคไม่ได้ก็ดี ในที่นั่นเอง ต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๐}

จากข้อความข้างต้นนี้ เป็นการห้ามไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่า เพราะการขุดหรือตัดไม้ เถาวัลย์ เป็นการทำลายธรรมชาติที่เป็นป่าโดยตรง

๒. ทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ ชื่อว่าทรัพย์ลอยอยู่ในอากาศ ได้แก่ทรัพย์ที่ไปในอากาศ คือนกยูง นกคัมแค นกกระหา นกกระจาบ ผ้าสาฎก ผ้าโพก หรือเงินทองที่ขาดหลุดตกลง

ภิกษุมิถิโยจิต คิดจะลักทรัพย์ที่ลอยอยู่ในอากาศ เที่ยวแสวงหาเพื่อนก็ดี เดินไปก็ดี ต้องอาบัติทุกกฏ หยุดอยู่ต้องอาบัติทุกกฏ ลูบค่า ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ให้เคลื่อนจากฐาน ต้องอาบัติปาราชิก^{๔๑}

ห้ามไม่ให้ทำลายระบบนิเวศของป่า เช่น นก หรือสัตว์ที่มีปีก และแมลงเป็นต้น ที่เป็นตัวช่วยในการขยายป่าไม้ โดยการควบคุมแมลงและขยายพันธุ์พืชต่างๆ

จากข้อนี้ เห็นได้ว่าพระพุทธเจ้า ทรงรอบรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศเป็นอย่างดี เพราะแม้แต่สิ่งที่บินไปได้ในอากาศ พระองค์ก็นับเอาเป็นส่วนหนึ่งของสมบัติที่ต้องห้ามด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการช่วยรักษาอนุรักษ์ธรรมชาติ คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่าสัตว์ต่างๆ บรรดาที่มีปีกทั้งหลายนั้น มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยขยายพันธุ์ของพืชต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และขยายไปได้ อย่างกว้างขวางแม้ในที่ๆ สัตว์อื่นไม่สามารถไปได้

๓. ทรัพย์ที่อยู่ในที่แจ้ง ที่ชื่อว่า ทรัพย์ตั้งอยู่ในที่แจ้ง ได้แก่ทรัพย์ที่แขวนไว้ในที่แจ้ง เช่น ทรัพย์ที่คล้องไว้บนเตียงหรือตั่ง ที่ห้อยไว้บนราวจิ้วร สายระเดียง ที่เดือยฝา ที่เครื่องแขวนรูปงา หรือที่ต้นไม้ โดยที่สุด แม้นบนเชิงรองบาตร ภิกษุมิถิโยจิต คิดจะลักทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในที่แจ้ง หาเพื่อนไป

^{๔๐} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๙๔/๘๓.

^{๔๑} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๙๖/๘๓.

ด้วย หรือไปแต่ผู้เดียว ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก^{๔๒}

จากข้อความนี้ จะเห็นได้ว่า แม้ทรัพย์ที่อยู่ตามต้นไม้ อันเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศในป่า เช่น ต้นกาฝาก กล้วยไม้หรือพืชชนิดต่างๆ ที่อาศัยเกาะอยู่ตามต้นไม้ ย่อมเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ทั้งสิ้น เพราะบางชนิด นอกจากจะใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์แล้ว ยังประดับป่าให้มีความสวยงามด้วย หรือสามารถนำมาทำเป็นยารักษาโรคได้ด้วย

๔. ทรัพย์ที่อยู่ในสวน ที่ชื่อว่า สวน ได้แก่สวนไม้ดอก สวนไม้ผล ที่ชื่อว่า ทรัพย์อยู่ในสวน ได้แก่ ทรัพย์ที่เขาเก็บไว้ในสวนโดยฐานะ ๔ ฝังอยู่ในแผ่นดิน ตั้งอยู่บนพื้นดิน ลอยอยู่ในอากาศ แขนงอยู่ในที่แจ้ง ภิกษุผู้มีโดยจิต คิดจะลักทรัพย์ที่อยู่ในสวน หาเพื่อนไปด้วยหรือไปแต่ผู้เดียว ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก

๕. ทรัพย์ที่อยู่ในป่า ที่ชื่อว่า "ป่า" ได้แก่ป่าที่มนุษย์ครอบครอง ที่ชื่อว่า ทรัพย์ที่อยู่ในป่า ได้แก่ ทรัพย์ที่เขาเก็บไว้ในป่า โดยฐานะ ๔ คือ ฝังอยู่ในดิน ตั้งอยู่บนพื้นดิน ลอยอยู่ในอากาศ แขนงอยู่ในที่แจ้ง ภิกษุผู้มีโดยจิต คิดจะลักทรัพย์ที่อยู่ในป่า หาเพื่อนไปด้วยหรือไปแต่ผู้เดียว ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก

ภิกษุผู้มีโดยจิต จับต้องไม้ เถาวัลย์ หย้าที่เกิดในป่านั้น ได้ราคา ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนจากฐาน ต้องอาบัติปาราชิก^{๔๓}

สรุปความว่า ภิกษุผู้อยู่ป่า เมื่อมีจิตไม่สำรวมระวาง ไม่ยินดีในปัจจัยตามมีตามได้ มีจิตคิดจะถือเอาทรัพย์ที่ไม่ใช่ของตน ไม่ว่าทรัพย์นั้นจะตั้งอยู่ที่ใด ย่อมมิโทษตามวัตถุและเจตนา ส่งผลให้ขาดจากความเป็นพระภิกษุได้ เหตุนั้น ภิกษุผู้อยู่ป่า ควรสันโดษในปัจจัย ๔ เพื่อความบริสุทธิ์แห่งศีล และเป็นปฏิปทาในการเจริญสมณธรรม

๓.๓.๒ ข้อห้ามในสังฆาติเสสกัณฑ์

ในกัณฑ์นี้มีอยู่ ๑๓ สิกขาบท มีสิกขาบทที่พระพุทธรองค์ได้ตรัสไว้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ในสิกขาบทที่ ๗ ความว่า ก็ ภิกษุที่จะสร้างกุฏิที่ไม่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของส่วนตัว ด้วยการขอเอาเอง พึงสร้างให้ได้ขนาด ขนาดการสร้างนั้น ดังนี้: ยาว ๑๒ คืบ กว้าง ๗ คืบ โดยคืบพระสุคต ต้องพาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ภิกษุเหล่านั้น พึงแสดงพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุสร้างกุฏิด้วยการขอเอาเอง ในพื้นที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ ไม่พาภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงพื้นที่ให้ หรือสร้างให้เกินขนาด เป็นสังฆาติเสส^{๔๔}

^{๔๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๙๗/๘๔.

^{๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๐๗/๘๘.

^{๔๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๔๘/๓๘๓.

จากสิกขาบทที่ ๗ ว่าด้วยอาบัติสังฆาติเสส ห้ามสร้างวิหารใหญ่ โดยสงฆ์ไม่ได้กำหนดที่ ให้ สาเหตุเนื่องจากคฤหบดีที่อุปฐากพระฉันนะ มีจิตศรัทธาจะสร้างวิหารถวาย จึงให้คนปราบพื้นที่ ตัดต้นไม้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะต้นไม้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ ถูกตำหนิติเตียนจากชาวบ้าน

๓.๓.๓ ข้อห้ามในปาจิตติยกัณฑ์

พระพุทธเจ้ามีความใกล้ชิดกับป่าไม้ แล้วยังทรงสั่งสอนไม่ให้ทำลายและรบกวนพันธุ์ไม้ รวมทั้งให้พุทธบริษัทมีความกตัญญูต่อต้นไม้ที่มีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่นเรื่องภิกษุชาวเมืองอาฬวี คราวหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับที่อศคาวเจดีย์ ใกล้เมืองอาฬวี พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีกำลังทำการก่อสร้าง จึงตัดต้นไม้เองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง ภิกษุรูปหนึ่งไปตัดต้นไม้ที่มีเทวดาสีงสถิตอยู่ เทวดาจะขอร้องอย่างไรก็ไม่ยอม ซ้ำยังไปฟันเอาแขนทารกของเทวดา เทวดาโกรธมากเกือบจะฆ่า ภิกษุรูปนั้นอยู่แล้วแต่เกรงใจพระพุทธเจ้า จึงตัดสินใจเล่าเรื่องนั้นถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรง ชมเชยที่เทวดาไม่ฆ่าภิกษุ แล้วทรงชี้ต้นไม้ต้นหนึ่งที่วางลงให้เทวดาเข้าอาศัย พระพุทธองค์ได้เรียก ประชุมสงฆ์แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่าเป็นปาจิตติย เพราะพรากรกฏคาม ที่ชื่อว่า ฤตคามได้แก่ พืช ๕ ชนิด คือพืชเกิดจากเหง้า พืชเกิดจากต้น พืชเกิดจากยอด พืชเกิดจากเมล็ด พืชเกิดจากข้อ ว่าด้วย เงื่อนไขปลิกย่อยในการต้องอาบัติปาจิตติยและทุกกฎ ไม่เป็นอาบัติ ในกรณีดังนี้

๑. ภิกษุไม่บอกโดยตรงแต่บอกโดยอ้อม เช่นทำพืชนี้ให้เป็นกับปियะ
๒. ภิกษุไม่มีเจตนาพรากร
๓. ทำไปเพราะไม่มีสติ
๔. ทำเพราะไม่รู้
๕. ภิกษุวิกลจริต
๖. ภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ

ในที่นี้ ขออธิบายคำว่า"ฤตคาม" ซึ่งมีความหมายกว้างครอบคลุมถึงพืชชนิดต่างๆ ถึง ๕ ชนิด ดังนี้

๑) พืชพันธุ์ที่เกิดจากเหง้า (หัว) คือ พืชที่ใช้เหง้าขยายพันธุ์ได้แก่ ขมิ้น ขิง ข้าว
แฝก เป็นต้น

๒) พืชพันธุ์ที่เกิดจากลำต้น คือ พืชที่ขยายพันธุ์ได้ด้วยวิธีการตอน ได้แก่ต้นโพธิ์
ต้นไทร เป็นต้น

๓) พืชพันธุ์ที่เกิดจากข้อ (ปล้อง) คือ พืชที่ใช้ข้อปลุกได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ
 เป็นต้น

๔) พืชพันธุ์ที่เกิดจากยอด คือ พืชที่ใช้ยอดปักกิ่งงอกได้ ได้แก่ ผักบุ้งล้อม
แมงลัก เถาหย่านาง เป็นต้น

๕) พืชพันธุ์ที่เกิดจากเมล็ด คือ พืชที่ใช้เมล็ดเพาะ ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา เป็นต้น

สรุปความว่า ทุกสิกขาบทที่เกี่ยวข้องด้วยป่าและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นปาราชิก
สังฆาติเสส ปาจิตตีย์ ทุกกฎ หรืออุลลัจจัย ที่พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติขึ้น เมื่อพระภิกษุสงฆ์ได้กระทำ
ผิด มีการสอบถามและผู้กระทำก็ยอมรับความผิดนั้น จึงได้บัญญัติเป็นสิกขาบทต่างๆ และได้วางโทษ
ในการกระทำผิดตามวัตถุประสงค์และเจตนา หนักบ้าง เบาบ้าง เพื่อให้พระภิกษุได้ระมัดระวังในสิ่งเหล่านั้น
และเพื่อให้พระภิกษุได้เห็นถึงคุณค่าของป่าและสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น ว่ามีคุณกับสิ่งมีชีวิตอย่างไร

๓.๔ ป่าเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔

ป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือ
สัตว์อื่นๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่
อาศัยและยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูก
ทำลายลงไปมากๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่นๆ มากมาย เช่น สัตว์ป่า
ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น เมื่อป่าไม้ถูกทำลาย จะส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถาง
ป่าไปแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุม เมื่อฝนตกลงมาก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของ
ดินไป นอกจากนี้เมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้ น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือน และที่ลุ่มในฤดูน้ำหลาก
พอลงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำซึมใต้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธารทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อย ส่งผลกระทบต่อมาถึง
ระบบเศรษฐกิจและสังคม เช่น การขาดแคลนน้ำในการชลประทานทำให้ทำนาไม่ได้ผล ขาดน้ำมา
ผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น

ป่าไม้ คือแหล่งสมุนไพรตามนัยแห่งเภสัชขันธ์กะและสัปพายะ ที่สนับสนุนการปฏิบัติ
ธรรม สมุนไพร นับว่าเป็นสิ่งที่มีค่าอย่างมหาศาล เพราะเป็นแหล่งยาทางธรรมชาติ ที่มนุษย์และสัตว์
จะนำไปใช้เพื่อรักษาพยาบาลยามอาพาธ แม้ในยามปกติ ก็นับว่าเป็นยาป้องกันและยาบำรุงเพื่อให้
ร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ความรู้เรื่องการนำเอาสมุนไพรต่างๆ มาประกอบเป็นยา
รักษาโรค นับว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่บอกต่อๆ กันมา และก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ความรู้ตำรับยา
ส่วนหนึ่ง ได้ความรู้มาจากคำสอนทางศาสนา ซึ่งได้ถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ตามนัยแห่งเภสัช
ขันธ์กะ^{๔๕} ดังนั้น พระไตรปิฎกจึงถือว่าเป็นคลังแห่งความรู้ทางตำรับยาชั้นยอดของผู้ที่นับถือ

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๓-๖๙.

พระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นสูตรตำรับยาที่พระพุทธเจ้าได้ประทานไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชนและคนทั้งโลก

และป่าไม้ คือแหล่งสมุนไพรตามนัยแห่งเภสัชชขันธกะ ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๕ พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตเภสัช เพื่อให้ภิกษุสาวกของพระองค์ได้ใช้เป็นยารักษาโรค ซึ่งยาสำหรับรักษาโรคเหล่านี้จะแสวงหาได้จากป่าไม้เป็นส่วนใหญ่

เรื่องมีอยู่ว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวก ประทับอยู่ที่พระเชตวันกรุงสาวัตถี สมัยนั้น มีพระภิกษุหลายรูปอาพาธในฤดูสารท (ฤดูใบไม้ร่วง เพราะในฤดูนี้ พระภิกษุทั้งหลายจะเปียกน้ำฝน เดินย่ำโคลนบ้าง ถูกแสงแดดร้อนจัดบ้าง ทำให้น้ำดีของภิกษุทั้งหลายไม่ระบายขังอยู่แต่ในถุงน้ำดี) ด้วยเหตุนี้ เมื่อภิกษุเกิดอาพาธขึ้นแล้วด้วยสาเหตุนี้ จะฉันท่วม หรือฉันท่วมข้าวสวย ก็มักจะอาเจียน มีลำตัวชubbom หมองคล้ำ ตัวเหลือง มีเส้นเอ็นปรากฏขึ้นตามตัวเต็มไปหมด พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้น สอบถามถึงสาเหตุจากพระอานนท์ เมื่อทรงทราบสาเหตุแล้ว พระองค์จึงอนุญาตเภสัช เพื่อใช้ในการรักษาโรคต่างๆ เพื่อให้พระสงฆ์มีเครื่องยาเพื่อบรรเทาโรค โดยแบ่งเป็นเครื่องยาประเภทต่างๆ ดังนี้

ทรงอนุญาตเภสัช ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เพื่อแก้โรคผอมเหลือง^{๔๖}

ทรงอนุญาตน้ำมันเหลวที่เป็นยา มีมันเหลวมณี มันเหลวปลา มันเหลวปลาฉลาม มันเหลวมูม มันเหลวลา ที่รับประเคนในกาล เจียวในกาล กรองในกาลอย่างน้ำมัน^{๔๗}

ทรงอนุญาตเครื่องยาสมุนไพรที่ใช้เป็นยา สมุนไพรที่ใช้เป็นยารักษาโรค ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุใช้เพื่อรักษาอาพาธที่เกิดขึ้นในเภสัชชขันธกะ ตอนว่าด้วยสมุนไพรมี ๒๕ หัวข้อ ดังนี้

๑. รากไม้ชนิดต่างๆ คือ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปาะ อุตพิต ข้า แฝก หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉันท่ม ทรงอนุญาตให้ฉันท่มแก้ไข้ รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพ

๒. น้ำฝาดต่างๆ คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่

๓. ใบไม้ชนิดต่างๆ คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่

๔. ผลไม้ชนิดต่างๆ คือ ลูกพลิงคะ ดิบลิ พริก สมอไทย สมามีเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๓-๔๔.

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๒/๔๕-๔๖.

๕. ยางไม้ชนิดต่างๆ คือ หิงคุ ยางเคียวจากหิงคุ ยางเคียวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอดต้นตะกะ ยางจากใบต้นตะกะ ยางเคียวจากก้านต้นตะกะ ก่ายาน หรือยางที่เป็นยางชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่

๖. เปลือชนิดต่างๆ คือ เปลือสมุทรี เปลือดำ เปลือสินเธาว์ เปลือดินโป่ง เปลือหุง หรือเปลือที่เป็นยางชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่

๗. มูลโค ดินเหนียว กากน้ำย้อม เพื่อดับกลิ่นตัว ทรงอนุญาตให้ทาแก้หิด ตุ่มพุพอง ฝีดาษ ดับกลิ่นตัวสำหรับภิกษุผู้มีกลิ่นตัวแรง

๘. ผงยาชนิดต่างๆ ทรงอนุญาตให้ใช้ทาแก้ฝีดาษ หิด ตุ่มพุพอง

๙. เนื้อดิบและเลือดสด ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่ถูกผีเข้าสิ่งฉันได้

๑๐. ยาหยอดตา ทรงอนุญาตยาหยอดตาหรือยาทาตา ที่ประกอบด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง ยาป้ายตาที่ทำด้วยเครื่องปรุงต่างๆ ยาทาตาที่เกิดในกระแส น้ำ หรดาล กลีบทอง เขม่าไฟ ทรงอนุญาตให้ทาป้ายตาแก้โรคตา

๑๑. ไม้จันทน์ กฤษณา กลัมพัก ใบเฉียง หัวหมู ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นเครื่องยา บดผสมยาหยอดตา

๑๒. น้ำมัน ทรงอนุญาตให้ใช้ทาแก้โรคปวดศีรษะ

๑๓. ยานัตถุ ทรงอนุญาตให้ยัตถุยาแก้โรคปวดศีรษะ หลังจากที่ทายาที่เป็นน้ำมัน แล้วไม่หาย

๑๔. การสูดควัน ทรงอนุญาตให้ทาแก้โรคปวดศีรษะ หลังจากที่พินัตถุยาแล้วไม่หาย

๑๕. น้ำมันหุงเจือน้ำเมาเล็กน้อย ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคลม

๑๖. น้ำมันหุงเจือน้ำเมาเกินขนาด ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยาทา ไม่อนุญาตให้ใช้ดื่ม หากจะดื่มน้ำมันเจือด้วยน้ำเมาจะต้องเป็นชนิดที่ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส น้ำเมา

๑๗. น้ำแป้งเมล็ดผักกาด ทรงอนุญาตให้ใช้ชะล้างแผล เพื่อแก้คัน

๑๘. คูถ มูตร ถ้ำ ดิน ทรงอนุญาตให้เจือน้ำ ฉันแก้พิษงู

๑๙. คูถ ทรงอนุญาตให้เจือน้ำ ฉันแก้ยาพิษ

๒๐. น้ำละลายจากดินรอยไถติดผาลไถ ทรงอนุญาตให้ฉัน แก้โรคนอนหยาแฝด

๒๑. น้ำต่างดิบ ทรงอนุญาตให้ฉัน แก้โรคท้องผูก

๒๒. น้ำสมอแดงมูตรโค ทรงอนุญาตให้ฉัน แก้โรคผอมเหลือง หรือดีซ่าน

๒๓. เหง้าบัวและรากบัว ฉันแก้โรคร้อนใน

๒๔. ลูบไล้ด้วยของหอม แก้โรคผิวหนัง

๒๕. ยาถ่าย แก้โรคผดผื่นขึ้นตามตา

เครื่องยาเหล่านี้ รับประเคนแล้วเก็บไว้ใช้ได้ตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น คือเป็นไข้ สามารถหยิบฉันได้โดยไม่ต้องรับประเคนใหม่ ถ้าภิกษุฉันโดยไม่มีเหตุจำเป็น คือไม่ได้เป็นไข้ ต้องอาบัติทุกกฏ

สรุปความว่า ป่าเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกในเรื่องปัจจัย ๔ หรือเป็นแหล่งผลิตปัจจัย ๔ ให้แก่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ได้ใช้สอย ได้บริโภค ไม่ว่าจะเป็นเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พุทธศาสนา พระพุทธองค์ ได้ทอดพระเนตรเห็นคุณค่าของป่าเหล่านี้ จึงอนุญาตให้พระภิกษุได้ใช้สอยประโยชน์จากป่านั้นได้ และให้ใช้สอยอย่างระมัดระวัง พอดีแก่การบริโภค ให้เหมาะสมกับสมณสาธูป ควรแก่เหตุและปัจจัย ไม่ฟุ่มเฟือยเกินไป และไม่อดคัดจนเกินไป

ป่าไม้จึงมีความสำคัญกับมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะป่าไม้ถือเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔ ที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แม้กระทั่งในหมู่พระภิกษุสงฆ์เอง ยังต้องคำนึงถึงปัจจัยเครื่องอาศัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ นั่นคือ นิสสัย ๔ อันประกอบไปด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย และยารักษาโรค ดังนั้น หากไม่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ปล่องให้ป่าไม้ถูกตัดทำลายไปอย่างไม่รู้คุณค่า ย่อมจะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตมนุษย์อย่างแน่นอน พระสงฆ์จึงเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการทำให้ผืนป่ากลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอีกทางหนึ่ง เพราะการทำลายป่านั้น ถือว่าเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ให้ลดจำนวนลง และเป็นการทำลายที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ดังนั้น จึงควรที่จะร่วมกันทำระบบนิเวศและธรรมชาติให้กลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอีกครั้ง เพื่อเป็นความระลึกนึกถึงคุณค่าอันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ

๓.๕ อุปมาโวหารที่เกี่ยวข้องกับป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำสอนเรื่องป่าที่มีปรากฏในพระสูตร มีคำสอนเกี่ยวกับป่าของพระในแง่มุมต่างๆ มากมาย ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสอุปมาเอาไว้ เพื่อเอามาเปรียบเทียบให้สาวกผู้ฟังได้เข้าใจแบบง่ายๆ เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่การปฏิบัติ ขอนำมาพิจารณา เช่น ในโอวาทปาติโมกข์ การประกาศหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนา เมื่อวันมาฆบูชา นั้น นอกจากจะทรงสอนว่า ไม่ทำชั่ว ทำดี และทำใจให้ผ่องใส" แล้ว ในตอนท้ายยังตรัสต่อไปอีกว่า ให้ยินดีในเสนาสนะอันสงบ คือ มุ่งให้พระอยู่ในคือมุ่งให้พระอยู่ในเสนาสนะอันสงบ คือป่า เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม

นายเรวัตร์ โพธิ์พันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ป่าไม้มีความสำคัญกับมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะป่าไม้ถือเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔” ผลการวิจัยพบว่า ที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์และพระภิกษุสงฆ์ ป่าไม้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานจากสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ป่าไม้กับพระพุทธศาสนาจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จากการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาพบว่า ได้นำเอาต้นไม้มาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบกับหลักธรรมโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสอนให้ผู้คนเข้าใจในธรรมะได้ง่ายขึ้น แนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีต่อป่าไม้มีหลายรูปแบบ

มีทั้งมุมมองในฐานะเป็นสิ่งที่น่ารื่นรมย์ เป็นสิ่งที่น่าหวาดกลัว และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการพัฒนาตนเอง^{๔๘}

ในอานาปานสติสูตร ในการฝึกสติที่ได้ผลดีเยี่ยม นั้น ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมสำคัญอย่างหนึ่งคือป่า โดยทรงสอนว่า นั่นป่า โคนไม้ เรือนว่าง ภิกษุจงเจริญสติในที่แห่งนั้น ผลสำเร็จยิ่งใหญ่จะมีทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด คือวิมุตติ อย่างไม่ต้องสงสัย

ในวินโรปสูตร พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามต่อเทวดาผู้มาถามว่า สร้างอะไรจึงได้บุญตลอดกาล พระพุทธองค์ตรัสว่า ทางได้บุญตลอดกาลคือการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา^{๔๙} ดังความว่า เทวดาตนหนึ่ง ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า จะมีวิธีการให้ได้บุญตลอดกาลได้อย่างไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบและทรงสรรเสริญว่า การกระทำที่เป็นกุศลเนื่องในนิตย มี ๖ ประการ ได้แก่

“ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน”^{๕๐}

ในพระสูตรนี้ แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของชาวพุทธว่า ควรปฏิบัติตัวอย่างไรกับทรัพยากรป่าไม้หรือธรรมชาติ เพราะเมื่อปฏิบัติตามแนวทางที่สมควรแล้วจะได้กุศลผลบุญตลอดกาลอย่างไม่มีกำหนด トラบเท่าที่สิ่งที่สร้างขึ้นมานั้น ยังอำนวยประโยชน์ให้กับมนุษย์และสัตว์อยู่เป็นนิตย

แม้ในกรณีกิจ คือ กิจที่พระภิกษุสงฆ์ ผู้เข้ามาบวชในพระธรรมวินัยนี้ ไม่ควรทำ ๔ ประการ ที่พระอุปัชฌาย์ได้บอกแก่สิทธิวิหาริก เมื่อทำการอุปสมบทเสร็จ เนื้อความเหล่านั้น ในข้อที่ ๒ กับข้อที่ ๔ พระพุทธองค์ ก็ทรงเอาต้นไม้ หรือส่วนของต้นไม้มาเปรียบเทียบไว้ ดังนี้

๑. สิกขาบทเกี่ยวกับการประพฤติดินในกาม ความว่า “ภิกษุผู้อุปสมบทแล้ว ไม่พึงเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์เดรัจฉานตัวเมีย ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศาสดาบุตร เปรียบเหมือนคนถูกตัดศีรษะ ไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ โดยการต่อศีรษะเข้ากับร่างกายนั้น การเสพเมถุนธรรมนั้น อันเธอไม่พึงกระทำจนตลอดชีวิต”

๒. สิกขาบทเกี่ยวกับถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ความว่า “ภิกษุผู้อุปสมบทแล้ว ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก ภิกษุใดถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก ๑ บาทบ้าง ควรแก่ ๑ บาทบ้าง เกินกว่า ๑ บาทบ้าง ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อ

^{๔๘} เรวัตร์ โพธิ์พันธ์, “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาพระสงฆ์ ในโครงการพุทธอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่น้ำภาชี จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

สายพระศากยบุตร เปรียบเหมือนใบไม้ที่เหี่ยวเหลืองหลุดจากขั้วแล้ว ไม่อาจเป็นของเขียวสดต่อไปได้ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้นั้น อันเธอไม่พึงกระทำจนตลอดชีวิต”

๓. สิกขาบทเกี่ยวกับการจงใจพรากสัตว์เสียจากชีวิต ความว่า “ภิกษุผู้อุปสมบทแล้ว ไม่พึงจงใจพรากสัตว์เสียจากชีวิต โดยที่สุดกระทั่งมัดตามคแดง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต โดยที่สุดกระทั่งยังครรรณีให้ตกไป ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสาย พระศากยบุตร เปรียบเหมือนแผ่นศิลาหนาแตกออกเป็น ๒ เสี่ยง จะประสานให้สนิทเป็นแผ่นเดียวกันอีกไม่ได้ การจงใจพรากกายมนุษย์เสียจากชีวิต อันเธอไม่พึงกระทำจนตลอดชีวิต”

๔. สิกขาบทเกี่ยวกับการพูดเท็จ, ส่อเสียด, หยาบ, เพ้อเจ้อ ความว่า “ภิกษุผู้อุปสมบทแล้ว ไม่พึงกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมโดยที่สุดพูดว่าข้าพเจ้ายินดีในเรื่องว่าง ภิกษุใดมีความปรารถนาชั่วถูกความอยากครอบงำ กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีอยู่ ไม่เป็นจริงก็ดี ย่อมไม่เป็นสมณะไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร เปรียบเหมือนต้นตาลยอดด้วนที่ไม่อาจงอกได้ต่อไป การกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมนั้น อันเธอไม่พึงกระทำจนตลอดชีวิต”^{๕๑}

ดังนั้น การที่พระพุทธองค์ ทรงเอาหลักธรรมมาอุปมาเปรียบเทียบกับป่าบ้าง ต้นไม้บ้าง หรือส่วนต่างๆ ของต้นไม้เพื่อให้สาวกฟัง เพื่อได้นำไปพิจารณาถึงแก่นแท้ของชีวิตนั้น พระพุทธองค์ได้เปรียบเทียบไว้หลายประการ เช่น การเปรียบเทียบคนกับต้นไม้ การเปรียบเทียบญาติกับต้นไม้ การเปรียบเทียบกิเลสกับป่า การเปรียบเทียบความหลุดพ้นเหมือนแก่นไม้ เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ เปรียบเทียบคนกับต้นไม้

พระพุทธองค์ ได้มีวิธีการสอนสาวกทั้งหลายด้วยวิธีการมากมาย แต่ในที่นี้ จะอ้างเพียงวิธีการสอนแบบอุปมาเปรียบเทียบ เพื่อให้ภิกษุผู้อยู่ป่าได้เข้าใจ เพราะเป็นวิธีการสอนแบบเอาธรรมชาติที่มีอยู่รอบกายมาเป็นเครื่องมือในการสอน เช่น

ก. บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวก

๑) ต้นไม้กะพี้ มีไม้กะพี้เป็นบริวาร เช่นเดียวกับคนบาป ทุศีล แม้บริวารของเขาก็เป็นคนบาป ทุศีล

๒) ต้นไม้แก่นพี้ มีไม้แก่นเป็นบริวาร เช่นเดียวกับคนบาป ทุศีล บริวารของเขามีศีล มีกัลยาณธรรม

๓) ต้นไม้แก่น มีไม้กะพี้เป็นบริวาร เช่นเดียวกับผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม บริวารของเขาเป็นคนบาป ทุศีล

^{๕๑} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๒๙/๑๙๘ - ๑๙๙.

๔) ต้นไม้แก่น มีไม้แก่นเป็นบริวาร เช่นเดียวกับผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม บริวารของ เขามีศีล มีกัลยาณธรรม

อุปมาเปรียบเทียบนี้ หมายถึงว่า การเป็นอยู่ของหมู่มนุษย์นั้น ย่อมมีการเป็นอยู่ที่ คลุกเคล้ากันไป เช่น คนไม่ดี มีคนไม่ดีเป็นมิตรสหาย คนไม่ดี แต่มีคนดีเป็นมิตรสหาย เป็นคนดี แต่มี คนไม่ดีเป็นมิตรสหาย หรือเป็นคนดี และมีคนดีเป็นมิตรสหาย เป็นต้น เพื่อให้สาวกทั้งหลาย ได้พิจารณาถึงสังคมาว่า ทุกสังคมาย่อมเป็นเช่นนี้ และได้มองเห็นสังคมนั้นๆ อย่างถูกต้อง เข้าใจสังคมได้ อย่างลึกซึ้ง

ข. ญาติมากเปรียบด้วยต้นไม้หลายต้น

พระพุทธองค์ ได้ตรัสอุปมาเปรียบเทียบถึงญาติกับต้นไม้ไว้ว่า มีญาติมากเป็นการดี แม้ต้นไม้ที่เกิดขึ้นในป่าหลายต้นรวมกันเป็นหมู่ไม้เป็นการดี ต้นไม้ ที่ขึ้นอยู่โดดเดี่ยว ถึงจะเป็นต้นไม้ งอกงามใหญ่โตเท่าใด ลมก็ย่อมพัดให้โคนล้มลงได้

ข้อนี้อธิบายได้ว่า การมีญาติมาก ย่อมมีการช่วยเหลือเผื่อแผ่กัน มีน้ำใจไมตรีให้แก่กันและ กัน ย่อมช่วยเหลือในทางศาสนาดูแลอยู่กันอย่างสุจริตเรียบร้อยได้ เหมือนต้นไม้ที่มีจำนวนมาก ย่อมช่วยเหลือกันในการต่อต้านภัยที่เกิดจากลมเป็นต้น ไม่ให้โคนล้มลง เพราะไม้เหล่านั้นได้พึ่งพา อาศัยกัน หรือญาติที่มีเจริญทั้งฐานะ ตำแหน่ง มีความเป็นอยู่ที่สบาย แต่ไม่สมาคมกับญาติคนหนึ่งคน ใดเลย ถึงจะมีความมั่งคั่งสักปานใด สุดท้ายย่อมเป็นอยู่ไม่ได้ เหมือนต้นไม้ที่เจริญเติบโตเพียงลำพัง ย่อมหักโค่น ล้มลงได้ง่ายเพราะแรงลม

ค. เปรียบเทียบหลักธรรมกับส่วนของต้นไม้

ในจุฬสารโปรปฐสูตร ได้มีการกล่าวถึงต้นไม้ โดยการเปรียบเทียบกับลาภสักการะและ หลักธรรมว่า เมื่อพระพุทธองค์ ประทับอยู่ ณ เขตวัน กรุงสาวัตถี พระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาโปรด แก่ปิงคลโกจฉะ ตรัสเปรียบเทียบลาภสักการะ ชื่อเสียงเหมือนกับกิ่งไม้ ใบไม้ ความสมบูรณ์ด้วยศีล เหมือนกับสะเก็ดไม้ ญาติที่สนนาคือปัญญาเหมือนกับกะพี้ไม้ ความหลุดพ้นแห่งจิต คือเจโตวิมุตติ เหมือนกับแก่นไม้^{๕๒}

แม้ในขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา มรรควรรค พระพุทธองค์ ก็ได้ตรัสเปรียบเทียบเกี่ยวกับ คนที่มีอายุมาก เปรียบเหมือนกับใบไม้แก่ ที่ปรากฏอยู่ไว้ว่า

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑๓-๓๒๔/๓๕๐-๓๕๖.

“ปณฺฑุปลาโส ว ทานิสฺสิ ยมปุริสาปิ จ ตํ อุปฏฺฐิตา”^{๕๓}

“บัดนี้ ท่านเป็นเหมือนใบไม้เหลือง อนึ่งบุรุษของท้าวพระยายม ปรากฏแก่ท่านแล้ว” พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้บุตรของคนฆ่าโคเลี้ยงชีวิตว่า บัดนี้ท่านแก่มากแล้วควรจะหาที่พึ่งที่พึ่งอาศัย จะได้ถึงอริยภูมิคือพระนิพพานกับเขาบ้าง

การยกเอาส่วนต่างๆ ของต้นไม้มาสอน เพื่อให้สาวกผู้เชื่อฟัง ผู้ปฏิบัติตาม ได้พิจารณานั้น จุดมุ่งหมายของพระองค์ เพื่อให้สาวกได้มีแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง และเข้าใจถึงชีวิตนี้ ว่าเป็นเช่นเดียวกับส่วนต่างๆ ของต้นไม้เอง

๓.๕.๒ เปรียบเทียบกิเลสกับป่า

ในขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา มรรควรรค พระองค์ได้ตรัสเปรียบเทียบกิเลสกับป่าไม้อาไว้ดังความที่มีปรากฏว่า

“วนํ ฉินฺทถ มา รุกฺขํ วนโต ชายเต ภยํ
 เจตวา วนํ วนภูตฺถนจ นิพพนา โทถ ภิกฺขโว
 ยาวณฺหิ วนภูตฺถน จิซฺชติ อณฺุมตฺโตปิ นรฺสฺส นาริสฺสุ
 ปฏิพทฺธมโน ว ตาว โส วจฺโจ ชีรฺบโกว มตฺริ”

“จงพากันตัดป่า แต่อย่าตัดต้นไม้ ภัยย่อมเกิดจากป่า ภิกษุทั้งหลาย จงตัดป่าและหมู่ไม้ที่ตั้งอยู่ในป่าเสีย จงเป็นผู้ไม่มีป่า เพราะว่า หมู่ไม้ที่ตั้งอยู่ในป่า ถึงจะมีจำนวนน้อยของนรชนยังไม่ขาดเพียงใด เขาย่อมเป็นผู้มีใจปฏิบัติอยู่ในนารีทั้งหลาย เหมือนกับลูกวัวตัวที่ยังไม่ยอมนม มีใจจดจ่อในแม่วัวฉะนั้น”^{๕๔}

ซึ่งมีความหมายว่า ให้ภิกษุตัดกิเลส เพราะถ้ายังมีกิเลสอยู่ ภัยก็ยังมิอยู่ บุรุษที่ยังมีกิเลส ย่อมหลงไหลสตรี เหมือนกับลูกวัวตัวน้อยติดแม่วัวอยู่รำไป ไม่ได้ให้ตัดต้นไม้ทำลายป่าแต่อย่างใด

ในขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา ตณฺหารวรรค ตรัสเปรียบเทียบต้นหนามุสสัยเหมือนกับรากไม้ ถ้าตัดยังไม่หมดสามารถงอกขึ้นมาได้อีกไว้ว่า

“ยถาปิ มฺมุเล อนฺุพทฺทเว ทพฺเห ฉินฺโนปิ รุกฺโข ปฺนเรว รุกฺหติ
 เอวมปิ ตณฺหานุสฺเสย อนฺุหเต นิพพตฺตตี ทฺกฺขมิตฺถิ ปฺนปฺปฺนุ”^{๕๕}

“ต้นไม้ ถึงจะถูกตัดไปแล้ว แต่รากไม้มีอันตรายยังมั่นคงอยู่ ก็สามารถงอกขึ้นได้อีก แม้ฉับใด เมื่อต้นหนามุสสัยที่ยังขจัดไม่ได้ ทุกข์นี้ก็สามารถเกิดขึ้นอยู่รำไปแม้ฉับนั้น”

^{๕๓} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๘/๔๖.

^{๕๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐/๕๒.

^{๕๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๔/๖๐.

ซึ่งมีความหมายว่า ความทุกข์ย่อมสามารถเกิดขึ้นตลอดเวลาถ้าคนยังมีกิเลสอยู่ เหมือนกับต้นไม้แม้จะถูกตัดไปแล้ว ก็สามารถงอกได้อีกถ้ารากยังอยู่ไม่เน่าไม่เปื่อย นี่เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ที่พระพุทธองค์ทรงใช้เปรียบเทียบในการประกาศศาสนา หรือเทศนาธรรมสั่งสอนพุทธบริษัท แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของพระพุทธองค์ที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการเรียนการสอนได้อย่างลึกซึ้งนอกจากตรัสถึงความสำคัญของป่าไม้ในด้านต่างๆ แล้วยังตรัสถึงการปลูกป่า การรักษาดินน้ำลำธาร การทำสวนป่า ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างบุญกุศลอีกวิธีหนึ่งตามที่ปรากฏในวินัยปิฎกว่า

“อารามโรปา วนโรปา เย ชนา เสตุการกา
 ปปญจ อุปานญจ เย ททนต์ติ อุปสสย
 เตสํ ทิวา จ รตโต จ สทา ปุญญํ ปวพตติ
 ธมมภูฐา สีลสมปนนา เต ชนา สคคคามิโน”

“ผู้ที่สร้างสวนป่า ปลูกป่า สร้างสะพาน สร้างอ่างเก็บน้ำ ขุดบ่อน้ำ สำหรับผู้สัญจรไปมา ซึ่งจะได้บุญตลอดเวลาทั้งกลางวันทั้งกลางคืน ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล (เมื่อสิ้นชีวิตไป) สามารถไปเกิดในโลกสวรรค์ได้”^{๕๖}

จากข้อความที่ปรากฏในพระสูตรนี้ ทำให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นในการส่งเสริม ทั้งการปลูกป่าไม้และการสร้างสาธารณประโยชน์อื่น พระสงฆ์สามารถนำความรู้เหล่านี้ ไปเผยแพร่แก่ประชาชนเพื่อปลูกฝังค่านิยมจิตสำนึกในการดูแลรักษา หรือสร้างป่าไม้รวมทั้งแหล่งน้ำอื่นๆ โดยอาศัยพิธีกรรมเป็นแนวทางนำพา การกระทำเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์อันไพศาลต่อมวลมนุษยชาติไม่ได้เลือก ชั้น วรรณะ เพศ ศาสนา หรือชาติกำเนิดแต่อย่างใด ใครปรารถนาจะใช้ประโยชน์ก็ได้แต่ต้องไม่สร้างความเสียหายต่อสถานที่นั้นๆ นับว่าเป็นแนวทางในการสร้างสาธารณประโยชน์สาธารณสถานต่อชนรุ่นหลัง

๓.๕.๓ เปรียบเทียบความหลุดพ้นเหมือนแก่นไม้

ในมหาสารโปรหมสูตร กล่าวถึง แก่นพระพุทธศาสนา ดังนี้^{๕๗} แก่นของพระพุทธศาสนาที่ทรงหมายถึงในที่นี้ คือ วิมุตติ ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ส่วนศีล สมาธิ และปัญญานั้น เป็นเพียงสะเก็ดและกระพี้ของพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดโดยย่อดังนี้

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับ ณ ภูเขาชิลมกุฏ เมืองราชคฤห์ พระองค์ได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า

บางคนมีศรัทธา ออกบวช เมื่อบวชแล้วก็ได้ลาภสักการะเป็นอันมาก พอใจหลงใหลในลาภสักการะนั้น ยกตนข่มผู้อื่นเพราะลาภสักการะนั้น เต็มความปรารถนา (เห็นไปว่าการได้ลาภ

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๖/๔๖.

^{๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๗ - ๓๑๑/๓๔๐ - ๓๔๘.

สักการะและความนับถือ นั้น เป็นผลสูงสุดของการบวช จึงไม่ชวนชวายเป็นให้มีคุณธรรมยิ่งขึ้นไป) เขาอยู่อย่างประมาท เมื่อประมาทก็อยู่เป็นทุกข์ เปรียบเหมือนคนต้องการแก่นไม้ เที้ยวแสวงหาแก่นไม้ในป่า แต่เนื่องจากไม่รู้จักแก่นไม้ ได้กิ่งและใบสำคัญหมายว่าเป็นแก่น เขาย่อมไม่สำเร็จประโยชน์ ในกิจที่จะต้องทำด้วยแก่นไม้

บางคนไม่เต็มความปรารถนาอยู่เพียงลาภสักการะ และชื่อเสียง จึงทำศีลให้สมบูรณ์ แล้วพอใจเต็มความปรารถนาอยู่ เพียงแค่ศีลนั้น (ศีลเปรียบเหมือนสะเก็ดไม้)

บางคนไม่เต็มปรารถนาเพียงแค่ศีล จึงไม่ประมาท ทำสมาธิให้บริบูรณ์แล้วพอใจอยู่เพียงสมาธินั้น เปรียบเหมือนแสวงหาแก่นไม้ ได้เปลือกไม้แล้วพอใจ เข้าใจว่าเป็นแก่น

บางคนไม่เต็มความปรารถนาเพียงสมาธิ จึงไม่ประมาททำปัญญาให้เกิดขึ้นแล้วพอใจในปัญญานั้น เต็มความปรารถนาเหมือนคนแสวงหาแก่นไม้ ได้กระพี้แล้วพอใจ เข้าใจว่าเป็นแก่น

บางคนไม่เต็มความปรารถนาเพียงแค่ลาภสักการะ ชื่อเสียง ศีล สมาธิและปัญญา เขาทำจิตให้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เรียกว่า ได้ถึงแก่นของพระพุทธศาสนา รวมความว่าถ้าเปรียบ พรหมจรรย์หรือพุทธศาสนาเหมือนต้นไม้ทั้งต้น ส่วนอื่นๆ เปรียบได้ดังนี้

- ๑) ลาภสักการะชื่อเสียง เปรียบเหมือนใบและกิ่ง
- ๒) ศีล เปรียบเหมือนสะเก็ด
- ๓) สมาธิ เปรียบเหมือนเปลือก
- ๔) ปัญญา เปรียบเหมือนกระพี้
- ๕) วิมุตติ เปรียบเหมือนแก่น

พระพุทธองค์ทรงสรุปว่า ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังกล่าวมานี้ จึงประมวลลงได้ว่า เราประพติพรหมจรรย์นี้ มิใช่เพื่อลาภสักการะและชื่อเสียง มิใช่เพื่อศีล สมาธิ ปัญญา (ญาณทัสสนะ) แต่เราประพติพรหมจรรย์นี้ เพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตอันไม่กำเริบ ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์ เป็นแก่นสารที่แท้จริง

ภิกษุทั้งหลายฟังแล้ว ชื่นชมยินดีต่อภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า คติธรรมสำหรับพระสูตรนี้ ได้มีการขยายความไว้ดังนี้

ปัญญาในพระสูตรนี้ ทรงใช้คำว่า ญาณทัสสนะแทน ซึ่งหมายถึงความรู้เห็นตามเป็นจริง มิใช่รู้ตามที่ปรากฏ เพราะสิ่งที่ปรากฏอาจหลอกเราได้ เช่น สีเขียว เมื่ออยู่ภายใต้ไฟสีเหลือง จะเห็นเป็นสีน้ำตาล อุณหภูมิซึ่งไม่ร้อนไม่เย็น แต่ถ้าเราออกมาจากห้องเย็นจะรู้สึกว่าร้อน หรือปรากฏแก่เราว่าร้อน นี้เกี่ยวกับเรื่องทางกายใน เรื่องทางจิตก็เหมือนกัน ถ้าจิตเราถูกกิเลสครอบงำ ก็จะไปอย่างหนึ่ง พอดีเป็นอิสระไม่ถูกกิเลสครอบงำ ก็จะไปอย่างหนึ่ง พุทธศาสนาต้องให้เห็นอะไรต่างๆ ด้วยปัญญาชอบ (สัมมาปัญญา) มิใช่เห็นตามอำนาจของกิเลส

เกี่ยวกับความหลุดพ้นนั้น (วิมุตติ) มีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ ความหลุดพ้นที่ยังกำเริบ หมายถึง หลุดพ้นชั่วคราว (ตถังควิมุตติ) และความหลุดพ้นเพราะข่มกิเลสไว้ด้วยกำลังฌาน (วิขัมภณวิมุตติ) อีกอย่างหนึ่ง ความหลุดพ้นที่ไม่กำเริบอีกคือ ความหลุดพ้นอย่างเด็ดขาด (สมุจเฉทวิมุตติ) กิเลสใดที่ละได้แล้วก็เป็นอันละได้ขาด ไม่กลับเกิดขึ้นอีก เช่น ความหลุดพ้นของพระอรหันต์ตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป

สรุปความว่า พระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายให้สาวกทั้งหลายได้เข้าใจถึงแก่นแท้ของชีวิตว่าอะไรคือแก่นแท้ อะไรไม่ใช่แก่นแท้ เพื่อสนับสนุนให้สาวกได้เดินทางไปถึงจุดมุ่งหมาย คือพระนิพพานได้ จึงได้มีอุปมาเปรียบเทียบในรูปแบบต่างๆ ขึ้นมา เพื่อให้เข้ากับอุปนิสัยของสาวกเหล่านั้น และส่งผลให้สาวกได้บรรลุธรรมขั้นสูงมากมาย

๓.๖ บทสรุป

ป่าไม้ คือของขวัญล้ำค่าที่ได้จากธรรมชาติ เป็นแหล่งที่มาของปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์โลก จึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญยิ่งต่อการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตได้อย่างครบถ้วน ตั้งแต่อดีตกาลมา ป่าไม้เป็นเสมือน “ต้นทุนของสินทรัพย์” ที่แปรสภาพมาเป็นเงินตราสร้างความมั่งคั่งให้แก่ผู้คน สังคม หรือประเทศชาติ

พระพุทธศาสนา ได้เห็นคุณค่าของป่าอย่างแท้จริง ว่ามีคุณูปการต่อสิ่งมีชีวิตทั้งทางกายภาพ ให้อาหาร ให้ที่อยู่ ให้เครื่องนุ่งห่ม ให้ยารักษาโรค เพื่ออำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ ทางสังคม สร้างงาน ให้คนมีงานทำ สร้างระบบเศรษฐกิจ ทางอารมณ์ เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งปฏิบัติธรรม และปัญญา เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม อันไม่มีจบสิ้น พุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับป่าทั้งโดยหลักธรรม และการปฏิบัติของพระพุทธเจ้า และพุทธสาวก ตลอดพระชนมชีพของพระพุทธองค์นั้นมีความเกี่ยวข้องกับป่าตลอด ถึงการปฏิบัติและเผยแผ่ธรรม ทรงอาศัยอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ และเป็นแบบอย่างในการสร้างคุณค่าให้แก่สังคมได้เป็นอย่างดี

แม้แต่พระสงฆ์ผู้อยู่ป่า ปฏิบัติธรรมในป่า โดยไม่ทำลายป่าและอนุรักษ์ป่าในขณะเดียวกันด้วย จึงเป็นแนวทางการปฏิบัติธรรมอื่นๆ ของพระผู้อยู่ป่า เช่น การอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์สัตว์ การอนุรักษ์น้ำ เป็นต้น แม้ในส่วนของพระวินัยที่มีความเกี่ยวข้องกับป่าหรือสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบของนิเวศ ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสห้ามเอาไว้ ถึงแม้จะไม่ได้ตรัสห้ามโดยตรง แต่ก็เป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อป่าหรือสิ่งแวดล้อมในทางที่ถูกต้องตามสมณสาธูป ไม่ทำลายหรือเบียดเบียนป่าหรือสิ่งแวดล้อม ภิกษุผู้อยู่ป่านั้นจะต้องมีความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้อยู่ป่า ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ รู้จักคุณค่าของป่า รู้จักโทษของการทำลายป่า ยินดีในความสันโดษ มีสติสัมปชัญญะ สมบูรณ์ และมีความเพียรที่มั่นคงตามหลักสัมมัปปธาน คือเพียรเพื่อป้องกันอกุศล เพียรเพื่อขจัดอกุศล เพียรเพื่อพัฒนาความดี และเพียรเพื่ออนุรักษ์ความดี การอยู่ป่าของพระสงฆ์เช่นนี้ ย่อมนำมา

ซึ่งความศรัทธาแก่ผู้พบเห็น และสามารถทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่นได้ ดังนั้นพุทธศาสนาจึงเป็นแบบอย่างที่ดีในการอยู่ร่วมกับป่า เพราะมีแนวทางในการปฏิบัติต่อป่าอย่างมีกฎเกณฑ์ มีความเคารพต่อป่า มองเห็นคุณค่าของป่า จึงเป็นเหตุให้องค์กรอื่นๆ ทั่วโลกนำไปปฏิบัติต่อป่าเพื่อความมั่นคงของป่าในถิ่นนั้นๆ

ป่าไม้จึงมีความสำคัญกับมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะป่าไม้ถือเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔ ที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แม้กระทั่งในหมู่พระภิกษุสงฆ์เอง ยังต้องคำนึงถึงปัจจัยเครื่องอาศัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ นั่นคือ นิสสัย ๔ หากไม่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ปล่อยให้ป่าไม้ถูกตัดทำลายไปอย่างไม่รู้คุณค่า ย่อมจะมีผลกระทบต่อตารางชีวิตมนุษย์อย่างแน่นอน พระสงฆ์จึงเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการทำให้ผืนป่ากลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอีกทางหนึ่ง เพราะการทำลายป่านั้น ถือว่าเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ให้ลดจำนวนลง และเป็นการทำลายที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ดังนั้น จึงควรที่จะร่วมกันทำระบบนิเวศและธรรมชาติให้กลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอีกครั้ง เพื่อเป็นความระลึกนึกถึงคุณค่าอันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนากับป่าไม้เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนานั้น ถือได้ว่าเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นมาในท่ามกลางธรรมชาติและป่าไม้ ดังนั้นป่าไม้จึงเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และหากพิจารณาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจะพบว่า มีหลักคำสอนหลายเรื่องที่เน้นย้ำในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ลำธาร ภูเขา และสิ่งแวดล้อมต่างๆ และได้นำหลักธรรมชาตินี้มาเป็นสื่อประยุกต์ใช้ในการสอน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้ผู้ฟังหรือสาวกได้เข้าใจในหลักคำสอน ซึ่งโดยมากเราจะพบการนำเอาต้นไม้มาสอนบ้างนั้น จะปรากฏอยู่ในรูปของการอยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง นำต้นไม้มาเปรียบเทียบกับหลักธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสอนให้ผู้คนเข้าใจในเรื่องที่จะสอนนั้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่าพระพุทธศาสนาได้เสนอหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ลำธาร ภูเขา เป็นต้น เพื่อให้สาวกทั้งหลายได้รู้จักคุณค่าของธรรมชาติเหล่านั้น

ในบทนี้ จะได้กล่าวถึง การวิเคราะห์คุณค่าของป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางกายภาพ ป่าในฐานะทรัพยากรทางสังคม ป่าในฐานะทรัพยากรทางอารมณ์ และป่าในฐานะทรัพยากรทางปัญญา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางกายภาพ

ความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้ ทั้งมนุษย์และสัตว์ ได้อาศัยป่าเป็นปัจจัยหลัก เพราะป่าได้ให้อะไรๆ ที่มนุษย์ต้องการ ป่าไม้เป็นระบบนิเวศน์ที่บอบบาง ที่ต้องมีความสมดุลของสภาพแวดล้อม ที่ถูกต้องตามระบบของตัวเอง จึงจะดำรงสภาพป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์เอาไว้ได้ คือต้องมีต้นไม้หลากหลายชนิด ต้องมีพื้นที่กว้างมาก และต้องมีสัตว์ป่ามากชนิดเพียงพอ โดยต้นไม้ที่มากนั้นก็ช่วยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และความชุ่มชื้นมากจนมีฝนตกชุกตามฤดูกาลอย่างเพียงพอ ส่วนการมีสัตว์ป่านั้นจะช่วยให้เกิดการแพร่พันธุ์ของพืชชนิดต่างๆ ไปทั่วพื้นที่ของป่า ซึ่งสัตว์ป่านั้นก็จะมีการควบคุมกันเองอยู่แล้วในตัว เพื่อไม่ให้มีสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งมากเกินไปจนเกินไป อันจะทำให้ป่าเกิดความเสียหายสมดุล

มนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิตที่ต้องอาศัยอากาศบริสุทธิ์หายใจ ต้องดื่มน้ำบริสุทธิ์ ต้องกินอาหารบริสุทธิ์ ต้องอยู่ในอุณหภูมิที่พอเหมาะ ต้องมีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่เรียกว่าปัจจัย ๔ ซึ่งปัจจัย ๔ นี้ย่อมหาได้ง่ายจากป่าไม้ทั้งสิ้น

ป่าไม้จะสร้างออกซิเจนให้เราหายใจ ป่าไม้จะช่วยให้มีฝนตก และมีน้ำบริสุทธิ์ให้เราดื่ม ป่าไม้จะช่วยให้ดินอุดมสมบูรณ์จนเพาะปลูกพืชมาเป็นอาหารให้เรากิน ป่าไม้จะช่วยปรับอุณหภูมิให้พอเหมาะแก่การที่เราจะมีชีวิตอยู่ ป่าไม้จะมีพืชที่เอามาทำเป็นเสื้อผ้าให้เราสวมใส่ ป่าไม้จะมีพืชที่เราเอามาสร้างเป็นบ้านให้อาศัย และป่าไม้จะมีพืชที่เอามาทำเป็นยารักษาโรคเมื่อเราเกิดเจ็บไข้ขึ้นด้วย เรียกได้ว่าป่าไม้คือต้นกำเนิดของชีวิตเราทุกคน และเป็นผู้เลี้ยงดูเราทุกคนให้เป็นสุข เปรียบเหมือนกับผู้ที่มิพระคุณอย่างยิ่งของเราทุกคน

แต่มนุษย์นั้นกลับเป็นผู้ที่อกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ด้วยการทำลายป่าไม้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งการทำลายป่าโดยตรงก็คือ การเข้าไปตัดเอาไม้ในป่าออกมาขาย สร้างบ้านเรือนใหญ่โตสวยหรูเกินความจำเป็นอย่างมากมาย และยังเอามาทำเป็นเฟอร์นิเจอร์ หรือสิ่งของประดับตกแต่งที่เกินความจำเป็นอย่างมากมายอีกด้วย และแม้การเผาป่า การทำร้ายสัตว์ป่า และบุกรุกพื้นที่ป่าก็เป็นการทำลายป่าโดยตรงด้วย ส่วนการทำลายป่าโดยอ้อมก็คือ การกระทำที่ส่งเสริมให้เกิดการทำลายป่าโดยตรงนั่นเอง ซึ่งการกระทำที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการทำลายป่านั้น มีมากมายแต่สรุปอยู่ที่การกิน การใช้อย่างฟุ่มเฟือยของมนุษย์เรา ที่เรียกว่าเป็นความเจริญทางวัตถุนั่นเอง

ความเจริญทางวัตถุนั้น จะทำให้เกิดการนำเอาทรัพยากรจากป่า คือต้นไม้ใหญ่ๆ มาใช้สอยอย่างมากมาย และยังทำให้เกิดการทำลายพื้นที่ป่า เพื่อนำเอาพื้นที่ป่ามาปลูก สร้างบ้านเรือน หรือเพื่อเพาะปลูกพืชที่ไม่ได้มีคุณค่า แก่การนำเอามากินเป็นอาหารเลย หรือเพื่อเอาพื้นที่ป่ามาปลูกพืช เพื่อใช้เลี้ยงสัตว์ให้มนุษย์กินเนื้อ หรือดื่มนมของมันอีกด้วย ยิ่งมนุษย์มีความเจริญทางวัตถุมากเท่าใด มนุษย์ก็จะกิน จะใช้ กันแต่ในสิ่งที่หรูหรา ฟุ่มเฟือย ที่เกินความจำเป็นกันมากยิ่งขึ้น และก็จะทำให้เกิดการทำลายป่าไม้ของโลกให้พินาศย่อยยับลงมากยิ่งขึ้นตามไปด้วยเสมอ

ถ้ามนุษย์จะกิน จะใช้ปัจจัย ๔ อย่างพอเหมาะพอควร ไม่มากมายจนเกินไป ป่าไม้และสัตว์ป่าของโลกก็ย่อมที่จะไม่ถูกทำลายลงอย่างมากมายจนเสียหายหมด มนุษย์ก็ยังคงที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขไม่เดือดร้อน เพราะยังมีป่าไม้มากเพียงพอที่จะยังรักษาสมดุลของธรรมชาติที่พอเหมาะแก่การดำรงชีวิตของมนุษย์เอาไว้ได้ การที่มนุษย์อกตัญญูต่อป่าไม้ด้วยการกิน การใช้จนมากมายเกินความจำเป็น เป็นเหตุสนับสนุนให้เกิดการทำลายป่าไม้ของโลกกันอย่างมโหฬาร จนป่าไม้ของโลกถูกทำลายลงอย่างมากมาย และกระทบกับระบบนิเวศของมันจนทำให้ป่าเสียหายหมด แล้วผลที่ตามมาก็คือ ทำให้พื้นที่ป่าลดลง แล้วความชุ่มชื้นก็ลดลง จึงทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดภาวะฝนแล้งนานๆ เมื่อฝนตกก็เกิดน้ำท่วม จึงส่งผลให้ต้นไม้ตายมากขึ้น และเกิดพื้นที่ทะเลทรายมากขึ้น

ฝนที่ตกต้องตามฤดูกาล จะช่วยให้มนุษย์เพาะปลูกพืชที่ใช้เป็นอาหารให้มีเพียงพอ แต่ถ้าเกิดฝนแล้งขึ้นมานานๆ พืชก็ย่อมที่จะเพาะปลูกไม่ได้ ก็จะส่งผลให้มนุษย์เกิดความอดอยากขาดแคลนขึ้นมาได้ อีกทั้งการที่ไม่มีป่าไม้ ก็ส่งผลทำให้อากาศบริสุทธิ์ลดน้อยลง และอุณหภูมิของโลกสูงขึ้น ซึ่งนี่หมายถึงความเดือดร้อนของมนุษย์ และถ้ายังคงเป็นเช่นนี้ต่อไปนานๆ ภัยพิบัติย่อมเกิดขึ้นแก่มวล

มนุษย์อย่างแน่นอน ทั้งจากความอดอยากขาดแคลน ทั้งจากโรคระบาดต่างๆ และจากสงคราม ซึ่งในปัจจุบัน สงครามเพื่อแย่งชิงทรัพยากรของประเทศอื่นกำลังรุนแรง ซึ่งสงครามนี้ก็มีทั้งสงครามเศรษฐกิจ และสงครามการใช้งำลังอาวุธ ประเทศที่มีอำนาจ มีเทคโนโลยีสูง ก็ใช้เศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี เพื่อกอบโกยเอาทรัพยากรของประเทศอื่นมาเป็นของประเทศตน ถ้าประเทศใดไม่ยินยอม หรือขัดขวาง ก็หาทางใช้กำลังอาวุธเข้าบังคับควบคุม ส่วนประเทศที่เสียเปรียบก็จะใช้สงครามแบบกองโจร คือซุ่มทำร้ายหรือก่อความไม่สงบขึ้นมาต่อต้าน จนเกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไปทั่วโลกอย่างเช่นในปัจจุบัน และถ้ายังเป็นเช่นนี้ต่อไป ไม่ช้าโลกคงถึงกาลวิบัติเป็นแน่

สรุปได้ว่า ป่าไม้มีความสำคัญทางกายภาพของสิ่งมีชีวิตเป็นอันมาก เพราะป่าไม้คือผู้ให้กำเนิดและมีพระคุณอย่างยิ่งแก่มนุษย์ ถ้าป่ายังคงอุดมสมบูรณ์ มนุษย์ก็จะมีชีวิตที่สงบสุข แต่ถ้ามนุษย์ทำลายป่า ก็เท่ากับทำร้ายตัวเอง ซึ่งเรียกว่าเป็นผู้ก่อศัตรูต่อป่า ซึ่งจัดเป็นความต่ำช้าที่สุดของมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็ต้องได้รับผลอันเลวร้ายเป็นสิ่งตอบแทนอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง ถ้ามนุษย์ยังไม่กลับตัวกลับใจมารักษาป่า รักษาธรรมชาติ ด้วยการช่วยกันกิน และใช้อย่างประหยัด เพื่อไม่ให้เกิดการทำลายป่าไม้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มนุษย์ก็ย่อมพบกับภัยพิบัติอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงในไม่ช้า

ส่วนพุทธศาสนา ให้ความสำคัญต่อป่าไม้ในฐานะเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔ นั้น ถือว่ามีความสำคัญต่อมนุษย์ทุกคนเป็นอย่างมาก แม้กระทั่งพระสงฆ์ผู้อยู่ในพระพุทธศาสนาก็มีความจำเป็นต้องอาศัยและใช้สอยปัจจัย ๔ เหล่านี้ด้วยเช่นกัน แต่การใช้สอยปัจจัย ๔ ของพระสงฆ์มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิสสัย ๔ หมายถึง ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ อย่าง^๑ ประกอบไปด้วย

๑. บรรพชาอาศัยโภชนะคือคำข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะในโภชนะคือ คำข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้งนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ สังฆภัต อุทเทศภัต นิมนตภัต สลากภัต ปักขิกภัต อุโปสถิกภัต ปาฏิปติกภัต อธิบายว่า สังฆภัต คือ ภัตตอาหารถวายสงฆ์ทั้งหมด อุทเทศภัต คือ ภัตตอาหารถวายภิกษุ ๒-๓ รูป นิมนตภัต คือ ภัตตอาหารที่นิมนต์แล้วถวาย สลากภัต คือ ภัตตอาหารที่นิมนต์ให้จับสลากแล้วถวาย (ตามสลาก) ปักขิกภัต คือ ภัตตอาหารถวายปักข์ (๑๕ วัน) ละ ๑ ครั้ง อุโปสถิกภัต คือ ภัตตอาหารถวายในวันอุโบสถ และปาฏิปติกภัต คือ ภัตตอาหารถวายในวันแรม ๑ ค่ำ^๒

๒. บรรพชาอาศัยผ้าบังสุกุล เธอพึงทำอุตสาหะในผ้าบังสุกุลนั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปานผ้าเจือกัน

๓. บรรพชาอาศัยเสนาสนะคือคางไม้ เธอพึงทำอุตสาหะในเสนาสนะ คือคางไม้^๓นั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาภ คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๒.

^๒ สารตถ.ฎีกา. (ไทย) ๓/๗๑-๗๓/๒๘๕.

๔. บรรพชาอาศัยยาคือน้ำมูตรเน่า เธอพึงทำอุตสาหะในยาคือน้ำมูตรเน่านั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาก คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย^๓

การบริโภคน้ำมูตรเน่า ๔ ควรพิจารณาด้วยความระมัดระวัง ไม่มากจนเกินไป จนเกินความจำเป็น ไม่น้อยจนเกินไป จนอึดคักลำบาก ใช้อย่างฉลาด มีสติ เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้อรรถภาพนี้เป็นอยู่ได้ โดยอาศัยหลักพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ตามสิกขาบทต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยปัจจัย ๔ มาพิจารณา

นิสสัย ๔ ของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งตรงกับปัจจัย ๔ ที่มีส่วนสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าถึงความสำคัญของป่าไม้ในฐานะเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ป่าไม้ในฐานะเป็นแหล่งผลิตอาหาร ทรัพยากรป่าไม้ถือเป็นแหล่งที่มาของอาหารหลากหลายชนิด ดังปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถยกมาเป็นตัวอย่างพอเป็นสังเขปได้ดังนี้

ในเวสสันดรชาดก ได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และการเป็นที่มาของแหล่งอาหาร สามารถเสาะหานำมารับประทานได้ว่า “ในบริเวณอาศรมสถานนั้น มีไม้มะม่วง มะขวิด ขนุน ไม้รัง ชมพู่ สมอพิเภก สมอไทย มะขามป้อม โพธิ์ และพุทรา ทั้งมะพลับทอง ไทร มะขวิด มะขางหวาน และมะเดื่อ มีผลสุกแดงปลั่งอยู่ในที่ต่ำ หมูไม้ที่มองเห็น ณ เชิงเขาป่าเรวตะ ผลงุ่น ผลจันทน์มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง รวงผึ้งที่ปราศจากตัวผึ้ง คนเอื้อมมีอนำมาบริโภคได้เองในอาศรมนั้น”^๔ “อนึ่งในบริเวณอาศรมนั้น คนที่ยืนอยู่ใต้ต้นมะม่วงเหล่านั้นก็เก็บเอาผลมะม่วงสุกได้ ผลมะม่วงทั้งดิบและสุกมีสีสวยงาม กลิ่นหอม และมีรสอร่อย มีต้นตาล ต้นมะพร้าว และต้นอินทผลัม อยู่ในป่าใหญ่มีดอกสีหลากหลายเหมือนพวงดอกไม้ ที่เขาร้อยไว้นบนต้นไม้ที่มีดอกบานสะพรั่ง ต้นไม้เหล่านั้น ย่อมปรากฏดังยอดธงชัย เหมือนดวงดาวประดับฟ้า”^๕

สรุปความว่า ทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งที่มาของอาหารนานาชนิด ให้กับสิ่งมีชีวิตบนโลกได้อย่างมากมาย มีผลไม้น้อยใหญ่ที่เหมาะสมแก่การดำรงชีวิตของมนุษย์อยู่มาก และผลไม้เหล่านี้ถือเป็นผลไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีอยู่ในธรรมชาติตามฤดูกาลต่างๆ เป็นอย่างดี เพราะความเป็นธรรมชาตินี้เอง ทำให้พืชผลต่างๆ ในป่ามีความสมบูรณ์และเหมาะสมแก่การใช้ดำรงชีวิตของเหล่าสิ่งมีชีวิต เช่น มนุษย์ และสัตว์ เป็นต้น

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๘/๑๙๗.

^๔ ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๙๘๓-๑๙๘๕/๔๙๓-๔๙๔.

^๕ ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๙๘๗-๑๙๘๙/๔๙๔.

๒. ป่าไม้ในฐานะเป็นแหล่งผลิตที่อยู่อาศัย ป่าไม้ นอกจากสามารถใช้เป็นแหล่งที่พักอาศัย เป็นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติได้แล้ว ยังส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมด้วย ซึ่งพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกได้ใช้ป่าเป็นที่พำนักอาศัยอยู่เป็นประจำ เมื่อเสด็จจาริกและเผยแผ่ธรรมะ เมื่อพิจารณาตามพระไตรปิฎกแล้วจะพบว่า มีป่าสวนหลายแห่งที่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกแวะเวียนผ่านไปพักกันบ่อยๆ ดังที่พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ^๖ ได้ยกตัวอย่างชื่อของป่าเป็นจำนวนมากในสมัยพุทธกาล เช่น กรรณกัถถลมิคทายวัน เมืองอุทัญญา โคลิงคสาละวัน หมู่บ้านนาทิกะ เขตวัน เมืองสาวตีเถ เทพวัน แคว้นโกศล ปาทองกวาว เมืองโกศล ปาปาจันวงศ์ เมืองโกสัมพี ป่าอัมพลัทธิกา กรุงราชคฤห์ ป่าอิจฉานังคละ ใกล้บ้านอิจฉานังคละ เกสภวัน ภัคคชนบท เกสภามิคทายวัน ภัคคชนบท มหาวัน เมืองกบิลพัสดุ์ มหาวัน เมืองเวสาลี มัททกุจฉิมิคทายวัน กรุงราชคฤห์ รักษิตวัน เมืองโกสัมพี วาทิก อัมพวัน บ้านนาลันทคาม เวฬุวัน เมืองราชคฤห์ สาละวัน เมืองกุสินารา สีตะวัน เมืองราชคฤห์ สุภควัน เมืองอุกกัฏฐา อมลวัน หมู่บ้านจตุคาม อัญชนวัน เมืองสาเกต อันธวัน เมืองสาวตี อัมพปาลีวัน เมืองเวสาลี อัมพวัน เมืองราชคฤห์ อธิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี

สรุปความว่า ป่าไม้ เป็นที่พักอาศัยตามธรรมชาติของมนุษย์มาตั้งแต่ในสมัยอดีตกาล นอกจากนี้ ป่าไม้ยังส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมให้กับเหล่าพระสงฆ์ ผู้แสวงหาความหลุดพ้นทางใจให้กับตนเอง การอาศัยความสงบร่มเย็นของธรรมชาติ เป็นแนวทางที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามาอย่างช้านาน ดังนั้น การพำนักในบรรดาป่าไม้ต่างๆ เหล่านี้ จึงส่งผลทำให้บรรดาเหล่าพระสาวกเห็นถึงความสำคัญของธรรมชาติและป่าไม้มากขึ้น

๓. ป่าไม้ในฐานะเป็นแหล่งผลิตเครื่องนุ่งห่ม ป่าไม้เป็นแหล่งที่มีปัจจัย สำหรับการทำให้เครื่องนุ่งห่มมากมาย เช่น มีเยื่อไม้หรือเส้นใยต่างๆ สำหรับการถักทอ มีผลไม้หรือพืชพรรณต่างๆ ที่มีใยหรือน้ำสำหรับการย้อมสี เป็นที่อยู่อาศัยของแมลงและสัตว์ต่างๆ ที่มีคุณสมบัติสำหรับการนำใยหรือขนมาถักทอตัดเย็บ พระพุทธเจ้าทรงเห็นคุณค่าความสำคัญดังกล่าว จึงกำหนดเครื่องนุ่งห่มสำหรับพระสงฆ์ไว้เรียกว่า ไตรจีวร หมายถึง “ผ้าสามผืนที่พระวินัยอนุญาตให้ภิกษุมิใช่ประจำตัว ได้แก่ สังฆาฏิ (ผ้าทาบ) อุตราสงค์ (ผ้าห่ม หรือจีวร) และอันตราวาสก (ผ้านุ่ง หรือสบง)”^๗ เครื่องนุ่งห่มสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา หรือผ้าไตรจีวรนั้น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้ให้ภิกษุได้ใช้สอยทั้งสิ้น ๖ ชนิด คือ “ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน และผ้าที่ทำด้วยของผสมกัน” จะเห็นได้ว่า ผ้าเหล่านี้มีวัตถุดิบที่สามารถแสวงหาได้จากป่าทั้งสิ้น ดังนั้น เครื่องนุ่งห่มสำหรับพระภิกษุจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับการอาศัยธรรมชาติและป่าไม้ เป็นต้น นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วยัง

^๖ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๙-๓๐.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๙.

สามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว เพื่อเป็นการลดการเกิดกิเลสได้อีกทางหนึ่งด้วย เพราะพระภิกษุจะไม่มี ความทะยานอยาก และมีความต้องการอยากได้เครื่องนุ่งห่มที่มีราคาแพง และหาได้ยาก เพื่อเป็นการพอกพูนกิเลสในใจให้มีมากขึ้นอีกด้วย

สรุปความว่า ป่าไม้เป็นแหล่งที่มาในแสวงหาวัตถุดิบ ในการผลิตเครื่องนุ่งห่มสำหรับมนุษย์มาตั้งแต่สมัยอดีตกาล พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่มที่ได้รับการผลิตมาจากวัตถุดิบตามธรรมชาติของป่าไม้มาอย่างยาวนาน ทำให้พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับป่าไม้ที่เป็นธรรมชาติ และมีการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

๔. ป่าไม้ในฐานะเป็นแหล่งผลิตยารักษาโรค ตามปกติแล้ว ป่าไม้จะมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้ และพืชพรรณนานาชนิด จะเห็นได้ว่า พืชบางชนิดมีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ พระพุทธเจ้า จึงทรงให้นำต้นไม้และพืชพรรณเหล่านั้นมาใช้ในการรักษาโรคได้ เช่น “พระพุทธองค์ทรงอนุญาตรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดุพิต ข่า แผลก หัวหมู”^๔

“น้ำผาดที่เป็นยา คือ น้ำผาดสะเดา น้ำผาดโมกมัน น้ำผาดขี้กา น้ำผาดบอระเพ็ด น้ำผาดกระถินพิมาน ใบไม้ที่เป็นยา คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย ผลไม้ที่เป็นยา คือ ลูกพลับคาะ ตีป्ली พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ”^๕

สรุปความว่า ป่าไม้มีความสำคัญแก่พระสงฆ์เป็นอย่างมาก เพราะพระสงฆ์สามารถใช้พืชพรรณนานาชนิด มาเป็นวัตถุดิบในการประกอบยารักษาโรคได้ ทั้งส่วนที่เป็นราก ใบไม้ หรือแม้กระทั่งผลไม้ ดังจะเห็นได้ว่า มนุษย์สามารถนำส่วนต่างๆ ของพืชทั้งหมดนี้มาใช้เป็นยารักษาโรคได้เป็นอย่างดี ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้รับพุทธาอนุญาต ให้สามารถนำพืชพรรณที่มีอยู่ในป่ามาใช้เป็นยารักษาโรคได้พุทธบัญญัติ

จากลักษณะข้างต้นทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญต่อปัจจัย ๔ เป็นอย่างมาก ทั้งในเรื่องของการเป็นแหล่งกำเนิดอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคต่างๆ ซึ่งมีอิทธิพลทางกายภาพของสิ่งมีชีวิต ดังนั้น หากไม่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ปล่อยให้ป่าไม้ถูกตัดทำลายไปอย่างไม่รู้คุณค่า ย่อมจะมีผลกระทบต่อดำรงชีวิตมนุษย์อย่างแน่นอน

๔.๒ ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางสังคม

ตามทัศนะทั่วไปของมนุษย์ มองเห็นคุณค่าของป่าที่เกิดกับสังคม เพียงเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์ เมื่อมาวิเคราะห์ถึงประโยชน์ของป่าไม้ จะมีความผูกพันต่อการดำรงชีพของ

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๙/๒๐๐.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

มนุษย์ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ทางด้านต่างๆ นานัปการ ในที่นี้จะขอ นำเอาประโยชน์ที่สำคัญของป่าไม้ตามหลักของปัจจัย ๔ มาแยกกล่าวไว้ในลำดับต่อไป

๑. วัสดุก่อสร้าง ไม้ นับว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย แม้ว่าราคา ไม้จะแพงขึ้นมาโดยลำดับก็ตาม ดังจะเห็นได้ว่าไม้ซุงที่ตัดออกมาจากป่า จะนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง สำหรับไม้เนื้ออ่อนที่ไม่เหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในการก่อสร้าง จะนำไปใช้ผลิตเครื่องตกแต่งบ้านได้ เป็นอย่างดี นอกจากนี้แล้ววัสดุจากป่าที่นำมาใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัยที่สำคัญของชาวชนบท คือ ใบไม้ และหญ้านานาชนิดซึ่งนำมาใช้มุงหลังคา และทำฝากระท่อม

๒. วัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรม วัตถุดิบที่ได้จากป่าไม้ที่นำมาใช้เพื่อการอุตสาหกรรม ได้แก่ ไม้ซุง ครั่ง ชัน ยางไม้และเปลือกไม้ เป็นต้น ซึ่งวัตถุดิบเหล่านี้จะนำไปป้อนโรงงานกระดาษ เพอร์นิเจอร์ ไม้แปรรูป สีย้อมผ้า และการฟอกหนัง ถ้าหากขาดวัตถุดิบเหล่านี้เสียแล้ว การ อุตสาหกรรมดังกล่าวจะไม่อาจเกิดขึ้น

๓. อาหาร ป่าไม้จะเป็นแหล่งที่มาของอาหารคนและสัตว์เลี้ยง กล่าวคือ อาหารที่มนุษย์ ได้รับจากป่าไม้โดยตรง ได้แก่ ผลไม้ เมล็ดพืช ใบ ดอก หัว และลำต้น นอกจากนี้สิ่งที่เป็นอาหารที่ มนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้ในทางอ้อม ได้แก่ น้ำผึ้ง และเนื้อสัตว์ป่า สำหรับสัตว์เลี้ยงนั้นจะได้ใบ ต้นอ่อน ผล และเมล็ดของพืชเป็นอาหาร ดังจะเห็นได้จากการเลี้ยงสัตว์แบบยังชีพของกลุ่มชนใน เอเชียและแอฟริกายังอาศัยป่าไม้เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์กันอยู่ในปัจจุบัน

๔. เชื้อเพลิง ก่อนที่มนุษย์จะรู้จักนำเอาเชื้อเพลิงจากซากดึกดำบรรพ์มาใช้ ทั้งหมดของ เชื้อเพลิงจะได้มาจากป่าไม้ แม้แต่ในปัจจุบันเชื้อเพลิงที่นำมาใช้ส่วนใหญ่จะได้มาจากป่าไม้ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตามชนบท หรือชนเผ่าล่าสัตว์ ไม้ที่นำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงนี้จะอยู่ในรูปของ ไม้ฟืนหรือถ่าน จากการศึกษาพบว่าไม้ที่ตัดซีกลากออกจากป่า ๔๐% จะนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิง

๕. ยารักษาโรค สมุนไพรที่นำมาใช้รักษาโรคมักใช้เก็บมาจากป่าไม้ โดยตรง ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองผ่านพ้นไป ได้มีการนำสมุนไพรจากป่าไม้มาดัดแปลงหรือสกัด เอาส่วนที่สำคัญ มาผลิตยารักษาโรคที่ออกมาในรูปของยาเม็ด ยาน้ำ หรือแคปซูล วัสดุที่นำมาใช้ผลิต ยานี้จะได้มาจากดอก ใบ ผล เปลือก และรากของพืช ตัวอย่างเช่น เปลือกชิงโคนา นำมาสกัดทำยา ควินิน เพื่อรักษาโรคมาลาเรีย น้ำมันจากต้นยูคาลิปนำมามีผลผลิตน้ำมันระเหยสุดดมแก้หวัด เป็นต้น

๖. ช่วยปรับสภาพภูมิอากาศในท้องถิ่น เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าสภาพภูมิอากาศในเขต ป่าไม้จะมีความรุนแรงน้อยกว่าในที่โล่งแจ้งที่อยู่ใกล้เคียง ทั้งนี้เพราะป่าไม้ช่วยเก็บรักษาความชื้นใน ดินไว้ และจะช่วยในการป้องกันมิให้ความร้อนจากดวงอาทิตย์ตกกระทบลงสู่พื้นดินได้ จึงทำให้ อุณหภูมิของอากาศในตอนกลางวันของป่าไม้ต่ำกว่าในพื้นที่ทุ่งนา จากการศึกษาพบว่าอุณหภูมิของ อากาศในป่าไม้ช่วงฤดูร้อนโดยเฉลี่ยจะต่ำกว่าในที่โล่งแจ้งราว ๕ องศา เซลเซียส แต่ในฤดูหนาว จะสูงกว่าราว ๒ - ๓ องศา เซลเซียส

๗. ด้านเทคโนโลยี เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ป่าไม้จะเป็นตัวบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของดินและชนิดของแร่ธาตุที่อยู่ในดินได้ ซึ่งโคล ได้อ้างไว้ว่า ป่าไม้สามารถบ่งบอกแหล่งแร่ธาตุได้ โดยสังเกตจากต้นไม้ที่ขึ้นปกคลุมในบริเวณนั้น ตัวอย่างเช่น การสำรวจพบแร่ทองแดงในบราซิลและเซมเบีย ตะกั่วและสังกะสีในออสเตรเลีย แหล่งเหล็กในออสเตรเลียและเวเนซุเอล่า เป็นต้น ทั้งนี้เพราะ (๑) ชนิดของต้นไม้ที่ขึ้นปกคลุมอยู่จะเกี่ยวข้องกับชนิดของแร่ธาตุในดิน (๒) ต้นไม้บางชนิดเท่านั้นที่ขึ้นได้ภายใต้สภาพดินที่มีแร่ธาตุชนิดนั้นๆ ผสมอยู่มากเกินไป นอกจากนี้ ป่าไม้ยังช่วยในการประเมินศักยภาพของดินว่าสามารถนำไปใช้ประโยชน์อะไรได้ดีที่สุด เช่น ดินที่ปรากฏในป่าแดงจะเหมาะสมนำมาใช้ทำการเพาะปลูกพืช ผลไม้ได้ดีเท่าพื้นดินในป่าเบญจพรรณ เป็นต้น

๘. ด้านนันทนาการ ป่าไม้ที่ปรากฏอยู่ในส่วนต่างๆ ของโลก ได้สรรค์สร้างความงดงามตามธรรมชาติเอาไว้ไม่ว่าจะเป็นรูปทรง สีของดอกและใบ ความเป็นระเบียบของการเจริญงอกงามอยู่ร่วมกัน ยิ่งไปกว่านั้นตามป่าดงพงไพรอากาศจะเย็นสบายและบริสุทธิ์ และมีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่ ซึ่งสัตว์ป่าเหล่านี้จะช่วยปรุงแต่งให้ป่าไม้มีความงดงามมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เองป่าไม้จึงเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญของมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงวันสุดสัปดาห์ ชาวเมืองจำนวนมากจะเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวหรือพักผ่อนในเขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนรุกขชาติ สวนพฤกษศาสตร์ สวนป่า และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น

๙. ลดความรุนแรงของน้ำท่วม ในขณะที่ฝนตกหนักน้ำฝนบางส่วนจะถูกต้นไม้ในป่าดูดซับเอาไว้ ทำให้ปริมาณน้ำที่ไหลลงมาตามลำน้ำลดลง ในช่วงเดียวกันนี้เองน้ำที่ไหลผ่านลงมา จะถูกต้นไม้ช่วยชะลอความเร็วของน้ำไหลให้ลดลง ซึ่งจะช่วยลดความเสียหายของชีวิตและทรัพย์สินจากการเกิดน้ำท่วมได้เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เกิดจากระดับความสูงของน้ำที่เอ่อล้นขึ้นมา และแรงปะทะของน้ำไหล

๑๐. เป็นแนวป้องกันลมพายุ ตามปรกติแล้วลมพายุเมื่อพัดผ่านสิ่งกีดขวาง จะทำให้ความเร็วของพายุลดลง ดังนั้นลมพายุเมื่อพัดผ่านแนวป่าไม้จะมีความเร็วน้อยกว่าพัดผ่านที่โล่งแจ้ง การปลูกแนวป่าไม้ไว้รอบสิ่งก่อสร้าง เช่น อาคารบ้านเรือน จะช่วยลดความเสียหายของสิ่งก่อสร้างอันพึงเกิดจากพายุได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ป่าไม้คือกำแพงธรรมชาติที่ช่วยป้องกันความรุนแรงของพายุได้

๑๑. เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้จัดว่าเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยและหลบภัยที่สำคัญของสัตว์ป่า ซึ่งสัตว์ป่าเหล่านี้จะมีประโยชน์ต่อมนุษย์มากมาย เช่น เป็นอาหาร ยารักษาโรค ช่วยขจัดแมลง และประดับป่าไม้ให้เกิดความงดงาม การจัดการหรือบำรุงรักษาป่าไม้เอาไว้จะช่วยทำให้สัตว์ป่าชุกชุม และมนุษย์สามารถนำเอาสัตว์ป่ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างไม่รู้จักหมดสิ้น

๑๒. ประโยชน์ทางด้านสุขวิทยา ป่าไม้เป็นตัวช่วยในการรักษาความสมดุลของก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และออกซิเจนในบรรยากาศ ต้นไม้จะนำเอาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ไปใช้เพื่อการ

สังเคราะห์แสงและคายออกซิเจนออกมา ดังนั้นตามป่าไม้จะมีปริมาณโอโซนมากกว่าในที่โล่งแจ้ง นอกจากนี้ตามป่าไม้อากาศจะบริสุทธิ์ปราศจากเขม่า คาร์บอนไฟ ฝุ่นละออง และแก๊สพิษที่เกิดจากกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจของมนุษย์ ดังนั้นเมื่อเราเข้าไปในป่าไม้ตอนกลางวันจะรู้สึกสดชื่นและเย็นสบาย

๑๓. ประโยชน์ด้านยุทธศาสตร์ ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าไม้ในกรณีนี้ โดยความรู้สึกรู้สึกของคนทั่วไปแล้วจะน้อยมาก แต่ทางด้านทหารถือว่าป่าไม้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ นอกจากจะเป็นแหล่งอาหารเสริมแล้ว ยังสามารถหลบซ่อนและพรางตาเข้าศึกได้เป็นอย่างดี ดังนั้นตามแนวชายแดนของประเทศต่างๆ จึงพยายามสงวนรักษาป่าไม้เอาไว้เพื่อประโยชน์ทางด้านยุทธศาสตร์

๑๔. ช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน ตามปกติแล้วป่าไม้ นอกจากจะช่วยปกคลุมผิวดินมิให้เกิดการพังทลายได้ง่ายแล้ว ส่วนต่างๆ ของต้นไม้ที่ล้มตายไปและสลายตัวผุพังอยู่ในดิน จะเพิ่มปริมาณปุ๋ยอินทรีย์ให้ดินมากยิ่งขึ้น จากสภาพดังกล่าวจึงทำให้ดินในบริเวณป่าไม้อุดมสมบูรณ์กว่าดินในท้องทุ่งโล่งมาก

เมื่อมนุษย์ได้ประโยชน์ต่างๆ จากป่าดังที่กล่าวมาแล้ว หากได้รักษาประโยชน์นั้นเอาไว้ไม่มีการอนุรักษ์ป่าอย่างถูกวิธี จนมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย เช่น

๑. ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม ปัญหาเรื่องการที่ดินไม่เหมาะสมตามสมรรถนะการพังทลายของดิน ปัญหาดินเค็ม ปัญหาการสูญเสียและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ชุ่มน้ำ การแพร่กระจายของสารพิษตกค้างในดิน การหลุดตัวของดินจากการสูบน้ำบาดาล ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการใช้ที่ดินผิดประเภท เช่น การบุกกรุกแผ้วถางป่า เพื่อทำไร่เลื่อนลอย การใช้สารเคมีทำให้มีพิษตกค้างและขาดความรู้และการวางแผนที่ดี และที่สำคัญคือความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นั่นเอง

๒. ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ สืบเนื่องมาจากการพัฒนาและพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อแหล่งน้ำ เช่น การชลประทาน การสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ ล้วนเป็นการทำลายป่าไม้ สัตว์น้ำและสภาพภูมิอากาศ การขุดเจาะน้ำบาดาลก่อให้เกิดปัญหาของปริมาณน้ำใต้ดินลดลง เมื่อระดับน้ำใต้ดินลดลงทำให้น้ำทะเลไหลเข้ามาแทนที่ ส่งผลให้พื้นที่การเกษตรเสียหาย และยังทำให้เกิดการทรุดตัวของดิน การระบายสิ่งโสโครกลงสู่น้ำจืดจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการบริโภค ได้แก่ โรงงานน้ำตาล โรงงานแป้งมัน โรงฆ่าสัตว์ โรงงานเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมเหล่านี้ปล่อยของเสียลงสู่น้ำ เมื่อแหล่งน้ำเสีย ย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ การอุปโภคบริโภค การสาธารณสุข การประมง การกสิกรรม การเลี้ยงสัตว์ และการท่องเที่ยว เป็นต้น

๓. ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ มลพิษทางอากาศ ได้แก่ ฝุ่นละออง สารตะกั่ว ก๊าซคาร์บอนมอนอกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ ความร้อนทางอากาศ เสียงและความสั่นสะเทือนที่เกิดจากการก่อสร้างและกิจการอุตสาหกรรม มีสาเหตุใหญ่ ๒ ประการ คือ

๑) เกิดจากธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟระเบิด พายุ ลมใต้ฝุ่น

๒) เกิดจากสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเอง เช่น การเผาไหม้พลังงานเชื้อเพลิงจากโรงงานอุตสาหกรรม โรงกลั่นน้ำมัน โรงไฟฟ้า โรงถลุงเหล็ก การเผาไหม้เชื้อเพลิงของยานยนต์ การหุงต้ม การเผาขยะมูลฝอย ฝุ่นละอองจากการก่อสร้าง สารกัมมันตรังสีจากโรงงานปรมาณู เมื่ออากาศเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชีวิตอื่นๆ เช่น ทำให้อากาศมีหมอก ความร้อนบนผิวโลกเพิ่มขึ้น ก่อความสกปรกต่อเสื้อผ้า บ้านเรือน ทำให้โลหะผุเร็ว ทำอันตรายต่อชีวิตสัตว์และพืช ทำให้การเจริญเติบโตหยุดชะงัก ตลอดทั้งทำให้สูญเสียต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ

๔. ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพต่างๆ ช่วยดูดซับสร้างความชุ่มชื้น ลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน และรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศอันมีคุณค่าและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แต่ปัจจุบันป่าไม้ได้ถูกทำลายไปมาก สาเหตุหลักก็มาจากการบุกรุกเข้าทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่า การทำเขื่อน อ่างเก็บน้ำ การลักลอบตัดไม้ เมื่อป่าถูกทำลายสัตว์ป่าที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันหาค่ามิได้ย่อมเดือดร้อน สัตว์ป่าบางชนิดกำลังสูญพันธุ์ บางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้วและไม่สามารถหามาทดแทนได้ หากไม่มีป่าให้มันหลบภัยและอาศัยเลี้ยงชีวิตแล้ว ในที่สุดสัตว์ป่าก็จะหมดไป

๕. เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์ ทำไม่จึงต้องมีการอนุรักษ์ คำตอบอย่างมีเหตุผลคือมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่โดยลำพังได้ ตรงข้ามชีวิตทุกชีวิต ทั้งคนและสัตว์ต่างก็อาศัยสิ่งแวดล้อมเหล่านี้เพื่อการดำรงอยู่ ฉะนั้น จึงต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้เอาไว้ เพราะทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มีประโยชน์มากมาย จนไม่สามารถประเมินค่าได้ ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม มีการก่อตั้งองค์การ องค์กร สมาคม สำนักงานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมมากมาย เช่น องค์การยูเนสโก องค์การเอฟ เอ โอ เป็นต้น องค์การสหประชาชาติได้สนับสนุนความพยายามในเรื่องนี้เมื่อ ปี ๒๕๓๔ โดยจัดขึ้นที่เมืองอิโร ซึ่งเป็นการพยายามแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก^{๑๐}

แม้ในประเทศไทยก็เริ่มมีการตื่นตัวเรื่องนี้ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ โดยมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้น จัดให้มีแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๔๙ มีพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.๒๕๔๒ และมีหน่วยงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น สำนักงาน

^{๑๐} ประชา หุตานิวตริ, การเมืองสีเขียว, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒), หน้า ๘-๙.

กำจัดสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์ป่า นอกจากนี้แล้วยังมีชมรมและกลุ่มอนุรักษ์อีกมากมาย หน่วยงานและองค์การเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รัฐบาลแต่ละประเทศได้ออกกฎหมายเพื่อควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อม คุ้มครองสัตว์ป่า

มหันตภัยจากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ได้ก่อความเสียหายให้แก่ชีวิตของมนุษย์และสัตว์รวมทั้งระบบของธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ เป็นภัยร้ายที่อยู่ใกล้ตัวที่ทุกคนไม่ควรมองข้าม จะต้องรีบช่วยกันแก้ไขตั้งแต่วันนี้ก่อนที่จะสายเกินแก้ เพื่อชีวิตอันสดใสของอนุชนในอนาคต

สรุปความว่า คุณค่าที่ป่ามอบให้กับสังคมโลกนี้มีมากมาย มนุษย์ทุกคนสามารถกอบโกยผลประโยชน์จากป่ามาส่งเสริมให้ความต้องการของตนเองให้เต็มได้ ด้วยวิธีการต่างๆ ตามสติปัญญาความสามารถของตน แต่มนุษย์เห็นเพียงแค่ประโยชน์จากป่ากลับหาตอบแทนป่าไม่ ไร้จิตสำนึกในการตอบแทนป่า สุดท้ายเมื่อไม่มีป่าจะได้ใช้สอยย่อมส่งผลให้มนุษย์มีความเดือดร้อน

ส่วนพุทธศาสนา อาศัยประโยชน์จากป่ามาประยุกต์เข้ากับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่สอนเน้นหนักในเรื่องของธรรมชาติ ทั้งในส่วนของธรรมชาติที่มีอยู่ภายในและธรรมชาติที่มีอยู่ภายนอก โดยเฉพาะเรื่องคุณค่าของต้นไม้หรือป่าไม้ ซึ่งดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนานี้มีบทบาทสำคัญ และเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ถึงหลักธรรมชาติ

พระพุทธองค์ เมื่อคราวสั่งสอนสาวก บางครั้ง ได้หยิบยกเอาธรรมชาติสิ่งที่อยู่รอบกายมาอุปมาเปรียบเทียบให้สาวกฟัง สุดท้ายส่งผลให้สาวกส่วนใหญ่ได้มีดวงตาเห็นธรรม หรือบางครั้งเมื่อสาวกมีแนวทางปฏิบัติที่ผิดพลาด ก็ได้เอาต้นไม้มาเปรียบเทียบให้ฟัง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบคนหรือสังคมกับต้นไม้ ไว้ดังนี้ พระพุทธเจ้า ได้ตรัสเปรียบเทียบคนบนโลกนี้ดูเช่นเดียวกับต้นไม้ ความเป็นอยู่ของคนไม่แตกต่างจากต้นไม้ ต้องอยู่เป็นหมู่เป็นคณะ เป็นกลุ่มเป็นก้อน ฟังพาอาศัยกันจึงจะอยู่กันได้ และได้จำแนกไว้ดีกว่า การเป็นอยู่ไม่ว่าจะเป็นคนหรือต้นไม้ ย่อมมีบริวารเป็นมิตรสหาย เช่น ต้นไม้กะพี้ มีไม้กะพี้เป็นบริวาร เปรียบเหมือนคนบาป คนทุศีล แม้บริวารของเขาก็เป็นคนบาป คนทุศีล ต้นไม้กะพี้ มีไม้แก่นเป็นบริวาร เปรียบเหมือนคนบาป คนทุศีล แต่บริวารของเขาเป็นคนมีศีล มีกัลยาณธรรม ต้นไม้แก่น มีไม้กะพี้เป็นบริวาร เปรียบเหมือนผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่บริวารของเขาเป็นคนบาป เป็นคนทุศีล ต้นไม้แก่น มีไม้แก่นเป็นบริวาร เปรียบเหมือนผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แม้บริวารของเขาก็มีศีล มีกัลยาณธรรม ดังนี้ การอยู่ร่วมกับสังคม ย่อมมีหลากหลายความเป็นอยู่ที่หลากหลาย มีทั้งคนดี และคนไม่ดี พระพุทธองค์ จึงได้สอนการคบมิตร จำแนกลักษณะของมิตรเอาไว้ ดังนี้

มิตรแท้มี ๔ ประเภท คือ

๑. มิตรมีอุปการะ ได้แก่ เพื่อนที่มีบุญคุณ มีลักษณะเป็นผู้ใหญ่คอยคุ้มครองป้องกันเพื่อนของตน ทั้งเป็นที่พึ่งของเพื่อนได้ มีลักษณะ โดยสรุป ๔ ประการ ดังนี้

(๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาท หมายถึง มิตรที่ช่วยป้องกันชีวิตชื่อเสียงและเกียรติยศของเพื่อน

(๒) ป้องกันทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนผู้ประมาท หมายถึง มิตรที่คอยแนะนำห้ามปรามเพื่อน เมื่อเห็นเพื่อนใช้จ่ายทรัพย์สินสมบัติไปในทางอบายมุข หรือลงทุนที่มีการเสี่ยงเกินไป

(๓) เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ หมายถึง มิตรที่คอยอุปการะช่วยเหลือเมื่อเพื่อนตกทุกข์ เมื่อเพื่อนมีภัยก็ให้การคุ้มครองป้องกัน

(๔) เมื่อมีธุระช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก หมายถึง มิตรที่ช่วยเหลือเพื่อนเมื่อเพื่อนมีความจำเป็นต้องใช้เงิน ออกปากขอยืมเงิน ก็ตอบสนองด้วยดี เสนอให้ยืมเกินกว่าที่ขอยืม ไม่แสดงความโลภออกมา

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ได้แก่ เพื่อนสนิทเหมือนญาติ iva วางใจกัน คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีลักษณะโดยสรุป ๔ ประการ

(๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน หมายถึง ต่างฝ่ายต่างเผยความลับของตนแก่เพื่อน ถ้าความลับนั้นมีจุดอ่อนหรือปมด้อยก็ช่วยกันแก้ไข และเป็นการให้ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

(๒) ปิดความลับของเพื่อนมิให้แพร่หลาย หมายถึง มิตรที่มีความจริงใจต่อเพื่อน รักษาหัวใจซึ่งกันและกันเอาไว้ โดยการไม่เปิดเผยความลับของเพื่อน ไม่ให้ผู้อื่นรู้

(๓) ไม่ละทิ้งยามวิบัติหมายถึง เมื่อเวลาที่เพื่อนตกทุกข์ได้ยากก็คอยช่วยเหลือไม่ละทิ้ง

(๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ หมายถึง เมื่อเวลาที่เพื่อนตกอยู่ในอันตราย ก็เข้าช่วยเหลือถึงแม้ตัวเองจะต้องเสี่ยงชีวิตก็ตาม

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ ได้แก่ เพื่อนที่คอยแนะนำแต่ในทางที่ดี มีลักษณะเหมือนครู ลักษณะของเพื่อนเช่นนี้มีอยู่ ๔ ประการ คือ

(๑) ห้ามไม่ให้ทำชั่ว หมายถึง เห็นเพื่อนทำความชั่ว เพราะความไม่รู้ หรือความประมาทศึคคะนองก็เข้าห้ามปรามแสดงถึงเหตุผล ให้เพื่อนมี หิริ คือ ความรังเกียจต่อความชั่ว และ โอตตปัปะ ความเกรงกลัวผลของความชั่ว

(๒) แนะนำให้ทำแต่ความดี หมายถึง นอกจากห้ามไม่ให้เพื่อนทำชั่วแล้ว ยังสอนเพื่อนให้รู้จักคุณความดีสอนให้ประพฤติดี

(๓) ให้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยทำ หมายถึง ถ้าเพื่อนยังไม่มีความรู้ในทางหลักธรรมคุณความดีกฎแห่งกรรมมากนักก็เล่าให้เพื่อนฟัง

(๔) บอกทางสวรรค์ให้ ทางสวรรค์ หมายถึง ทางไปสู่อนาคตอันสดใส ด้วยการแสวงหาความรู้หรือปัญญา

๔. มิตรมีความรักใคร่ ได้แก่ เพื่อนประเภทสหาย มีลักษณะสำคัญ ๔ ประการคือ

(๑) ทุกซ์ ทุกซ์ด้วย หมายถึง เมื่อเห็นเพื่อนมีความทุกซ์ไม่ว่าทางใด ทางกายใจ ก็ให้ความช่วยเหลือในทุกด้าน ปลอดภัย แสดงถึงความเห็นอกเห็นใจ

(๒) สุข สุขด้วย หมายถึง มิตรที่เห็นเพื่อนมีความสุขไม่ว่าทางกายหรือทางใจก็พลอยยินดีกับเพื่อนด้วย เข้าไปแสดงความยินดีด้วย

(๓) โต้เถียงผู้ที่ติเตียนเพื่อน หมายถึง เมื่อเห็นคนอื่นติเตียนเพื่อนของเรา ไม่ว่าจะต่อหน้าและลับหลัง ก็ช่วยพูดจาชี้แจงให้เข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อนไม่ให้เพื่อนเสียหาย

(๔) รับรองคนพูดสรรเสริญเพื่อน หมายถึง เมื่อเห็นคนพูดจาชมเชยเพื่อนก็พูดจาสนับสนุน

ส่วนมิตรเทียม มาจากคำว่า มิตรปฏิรูป ซึ่งอาจมีความหมายว่า คนเทียมเป็นมิตรหรือคนปลอมเป็นมิตร ซึ่งมี ๔ ประเภทคือ

๑. คนปกอลอก คนประเภทนี้ไม่ใช่มิตรแต่แสดงตัวว่าเป็นมิตร ซึ่งหวังผลประโยชน์จากคนที่คบด้วย ซึ่งมี ๔ ประเภทคือ

(๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว คือ คนที่เอาเปรียบ

(๒) เสียหน่อย คิดเอาให้มาก คือ เมื่อในกรณีที่มีการลงทุนจะเสียหน่อย แต่พอได้รับประโยชน์หรือผลตอบแทนแล้ว จะรับเอาแต่มาก

(๓) เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรับทำกิจของเพื่อน คือ ตามปกติคนประเภทนี้จะไม่ยอมช่วยเหลือใคร แต่เมื่อตนประสบปัญหาแล้วจึงมาแกล้งแสดงตัวเป็นมิตร

(๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว คือ คนประเภทนี้เป็นคนเห็นแก่ตัวเมื่อคบเพื่อนคนใดแล้วก็จะเห็นแต่ประโยชน์ส่วนเท่านั้น

๒. คนดีแต่พูด คนดีแต่พูดไม่ถึงกับใช้คนหลอกลวง แต่เป็นกะล่อน ขอให้ได้พูด พูดในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนมากเป็นเรื่องไร้สาระมี ๔ ประเภทคือ

(๑) เก็บของลวงแล้วมาปราศรัย คือ พวกที่คอยเรียกร้องความสนใจ ส่วนใหญ่แล้วจะเอาเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตมาพูด

(๒) อ่างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย คือ พวกที่ชอบพูดในเรื่องของอนาคต พูดในทำนองการพยากรณ์ ทำตัวเป็นผู้รอบรู้

(๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้ คือ ถ้าช่วยเหลือคนที่คบกันอยู่ก็จะช่วยเหลือแบบเล่น ให้สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

(๔) ออกปากฟังมิได้ คือ เมื่อเพื่อนต้องการฟังเพราะมีความเดือดร้อนบางอย่าง ก็ پایเปียงแบ่งรับแบ่งสู้

๓. คนหัวประจบ คนหัวประจบเป็นคนที่คอยตามใจเพื่อน ให้เพื่อนเป็นผู้มีส่วนตนนั้นทำตัวเป็นผู้ตาม เพราะหวังผลประโยชน์ไม่ว่าสิ่งใดก็สิ่งหนึ่งคนจำพวกนี้มีอยู่ ๔ ประเภทคือ

(๑) จะทำชั่วก็คล้อยตาม คือ เมื่อเห็นเพื่อนทำชั่วก็ไม่ห้ามปราม กลับช่วยสนับสนุน

(๒) จะทำดีก็คล้อยตาม คือ เมื่อเพื่อนทำดีก็เห็นด้วยคอยสนับสนุนเอาใจเพื่อน

(๓) ต่อหน้าว่าสรรเสริญ คือ คอยยกย่องเพื่อนต่อหน้าเพื่อเอาใจเพื่อน

(๔) ลับหลังนินทาเพื่อน คือ เมื่อเพื่อนไม่เห็น ไม่ได้ยิน กลับนินทาวาร้ายต่างๆ

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย คนชักชวนในทางฉิบหาย คบเพื่อนเพื่ออาศัยเพื่อนเป็นเครื่องมือหาความสนุกเพลิดเพลินของตน มีลักษณะ ๔ ประการคือ

(๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา คือ ชักชวนให้เพื่อนดื่มสุราเมรัยซึ่งเป็นโทษทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

(๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน เช่น เที่ยวตามสถานบริการบันเทิงต่างๆ

(๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น คือ เล่นกีฬาหรือเล่นเกมต่างๆ ที่มีการพนันอยู่ด้วย

(๔) ชักชวนเล่นการพนัน หมายถึง การเล่นการพนันล้วนๆ

ในอังฤษเปตวัตถุ ว่าด้วยบุพกรรมของอังฤษเปต กล่าวถึง คณะพ่อค้ากลุ่มหนึ่ง ออกเดินทางผ่านที่ทุรกันดาร เกิดความอ่อนล้า หิวกระหาย พอมองเห็นต้นไม้ใหญ่ร่มรื่นอยู่โดดเดี่ยว จึงแวะพักอาศัยร่มเงา พอเย็นสบายดีแล้วก็เกิดความโลภขึ้น คือโลภอยากได้น้ำ อาหาร เสื้อผ้า เป็นต้น จากต้นไม้ นั้น แล้วได้สมความปรารถนาทุกอย่าง จึงเกิดความโลภเพิ่มทวีขึ้นไปอีกว่า ขนาดเราตัดกิ่งของต้นไม้ นี้แต่ละกิ่งก็ยังสนองความต้องการของเราได้ถึงขนาดนี้ ถ้าหากเราตัดต้นไม้ นี้ทั้งต้น เราอาจจะได้ทุกอย่างทุกอย่างมากกว่านี้แน่ จึงได้เล่าเรื่องให้อังฤษพาดิษ ผู้ร่วมเดินทางว่า เราทั้งหลายนำทรัพย์ที่หาได้ไปสู่แคว้นกัมโปชะเพื่อประโยชน์ใด พวกเราจะนำเทพบุตรผู้ให้สิ่งที่เราต้องการจะได้นี้ไปเพื่อประโยชน์นั้น พวกเราจะอ่อนวอนเทพบุตรนี้ หรือบังคับให้ขืนยานแล้วรีบเดินทางไปยังเมืองทวารวดีโดยเร็ว^{๑๑} อังฤษพาดิษเมื่อจะห้ามพราหมณ์พ่อค้า นั้น จึงได้กล่าวคาถาความว่า

“บุคคลอาศัยนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด

แม้แต่ใบของต้นไม้ นั้นก็ไม่ควรทำลาย

เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม”^{๑๒}

^{๑๑} ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๒๕๗-๒๕๘/๒๐๙.

^{๑๒} ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๒๖๑/๒๑๐.

สรุปว่า มิตรคือผู้ที่อยู่รอบกายใกล้ชิดเรา ย่อมมีอุปนิสัยที่หลากหลาย มีทั้งดีและไม่ดี การเลือกคบมิตรนั้น ควรใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบ ด้วยการสำรวจตรวจตราว่า เขาปฏิบัติกับเราอย่างไร มีคุณธรรมตามลักษณะของมิตรแท้หรือไม่ เมื่อพิจารณาได้ดังนี้แล้ว จึงควรเลือกคบแต่กัลยาณมิตร เมื่อความเจริญต่อชีวิตของตน

๔.๓ ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางอารมณ์

คำว่า "ป่า" นั้น ถ้าควบคู่กับคำอื่นๆ เช่น กับคำว่า "เถื่อน" มักจะพ่วงมากับความรู้สึกที่ไม่ดี เช่น อย่าเอากฎหมายป่าเถื่อน หรือว่าอย่าทำกันอย่างป่าเถื่อน ในคำพูดเหล่านี้คำว่า "ป่า" พ่วงเอาความรู้สึกอย่างไรมาด้วย ลองวิเคราะห์ดังนี้

๑. "ป่า" ให้ความรู้สึกว่า น่ากลัว โหดร้าย ทารุณ ไม่มีกฎเกณฑ์ เช่น กฎหมายป่า ก็หมายความว่า จัดการกันด้วยกำลัง ไม่ต้องเอาหลักเอาเกณฑ์อะไร แล้วแต่ว่าใครจะมีกำลังเหนือกว่ากัน คนที่มีกำลังเหนือกว่าก็เบียดเบียนข่มเหงคนอื่น เอาเป็นเรื่องการข่มเหงแย่งชิงทำร้ายกันโดยไม่มีกฎเกณฑ์กติกาศักดิ์สิทธิ์^{๑๓}

๒. "ป่า" ให้ความรู้สึกว่า รกรุงรัง ไม่มีระเบียบ เช่น ในคำว่า รกเป็นป่าเลย ป่าช้าไม่เป็นระเบียบ ไม่สะอาด

๓. "ป่า" ให้ความรู้สึกว่า ล้าหลัง ห่างไกล ไม่เจริญ

๔. "ป่า" ให้ความรู้สึกว่า โง่งเงลา เบาความ ไม่ค่อยมีปัญหา

ความรู้สึกเหล่านี้พ่วงมากับคำว่า "ป่า" ป่าอย่างนี้ก็อยู่ในใจของคนนี้แหละ คือภาวะจิตใจที่ไม่พัฒนา ป่าที่อยู่ในใจคนนี้แหละ ที่เป็นตัวเหตุให้เกิดการทำร้าย และทำลายป่าข้างนอก โดยการไปตัดต้นไม้ เพราะฉะนั้น ที่ท่านบอกว่าให้ตัดป่าเสีย นั้น ก็คือให้ชำระล้างป่าที่อยู่ในใจคน คือตัดความเห็นแก่ตัว ตัดความคิดที่ว่าใครมีกำลังมากกว่า ข่มเหงผู้อื่น ไม่ทำตามกฎกติกา

ส่วนผลประโยชน์ที่เกิดจากป่าในทางอารมณ์ อันส่งผลให้มนุษย์มีความสุขในการสัมผัสกับป่า สามารถวิเคราะห์ตามทัศนะของคนทั่วไป ว่าความสำคัญของป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางอารมณ์ได้ดังนี้

๑. เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ คนที่มาเที่ยวป่าส่วนมากก็เพื่อมาพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากป่ามีทัศนียภาพที่สวยงาม มีน้ำตกให้เที่ยวเล่น และสามารถทำกิจกรรมที่ทั้งให้ความเพลิดเพลินและความรู้ต่างๆ ได้อีก เช่น การดูนก ศึกษาพรรณไม้ ดูผีเสื้อ เดินป่าศึกษาธรรมชาติ ซึ่งป่าแต่ละแห่งก็มีจุดเด่นแตกต่างกันออกไป คงจะเห็นกันแล้วว่าป่านั้นมีคุณประโยชน์อันมากมายต่อ

^{๑๓} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๒.

มนุษย์เราเพียงใด แต่ก็น่าแปลกใจว่า เมื่อป่ามีคุณค่าต่อมนุษย์มากมายถึงปานนี้ ทำไมมนุษย์บางคน ยังคง ล่าสัตว์ ตัดไม้ ทำลายป่าอยู่ร่ำไป

ป่าไม้ที่ปรากฏอยู่ในส่วนต่างๆ ของโลก ได้สรรค์สร้างความงดงามตามธรรมชาติเอาไว้ไม่ ว่าจะเป็นรูปทรง สีของดอกและใบ ความเป็นระเบียบของการเจริญงอกงามอยู่ร่วมกัน ยิ่งไปกว่านั้น ตามป่าดงพงไพรอากาศจะเย็นสบายและบริสุทธิ์ และมีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่ ซึ่งสัตว์ป่าเหล่านี้ จะช่วยปรุงแต่งให้ป่าไม้มีความงดงามมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เองป่าไม้จึงเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่ สำคัญของมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงวันสุดสัปดาห์ ชาวเมืองจำนวนมากจะเดินทางเข้าไปท่องเที่ยว หรือพักผ่อนในเขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนรุกขชาติ สวนพฤกษศาสตร์ สวนป่า และเขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น

๒. เป็นแหล่งกำเนิดของความเชื่อ ชนชาวเขา ชนชาวเผ่าต่างๆ หรือชาวชนบททั่วไป ป่าไม้ บางส่วนอยู่ได้ด้วย การดูแลรักษาของชาวบ้านเหล่านี้ เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และ ดวงวิญญาณที่อาศัยอยู่ในป่านั้นๆ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และความเชื่อของชาวบ้านที่ช่วยให้รักษา ป่าไม้ไว้ได้ เช่น ความรับผิดชอบและดูแลรักษาป่าไม้ ความร่วมมือขององค์กรเอกชนและวัดร่วมมือกันรักษา ป่าไม้ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ เมื่อชาวบ้านเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะโกรธ ไม่พอใจ ถ้าพวกเขา เข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ในป่า ตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็กๆ ไว้ในป่าเพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของดวง วิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดีๆ แก่พวกเขา ชาวบ้านใช้ ประโยชน์จากป่าประเภทนี้ ในรูปอาหารจำพวกเห็ด พืชผัก และผลไม้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว ชาวบ้านจะ สร้างกฎ ระเบียบในการดูแลรักษาป่าขึ้นเอง เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อดังกล่าวข้างต้น และความเชื่อนี้ สอดคล้องกับพุทธศาสนา ดังนี้

ในภูตคามสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพวกภิกษุ ชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้างจึงได้ตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้าง และได้ทำความเดือดร้อนแก่เทวดาผู้ สถิตอยู่บนต้นไม้ เมื่อเทวดาได้รับความเดือดร้อนจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลความทุกข์ของตน พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้น แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากรุกตคาม”

สรุปความว่า ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางอารมณ์ สามารถจำแนกตามวิสัยของปุถุชนได้ ๒ ประการใหญ่ๆ คือ เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อสร้างความสุขทางอารมณ์ และเป็นแหล่งกำเนิดของ ความเชื่อว่า ป่าเป็นสถานที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายสิ่งสถิตอาศัยอยู่

ส่วนพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า “จงพากันตัดป่าแต่อย่าตัดต้นไม้ ภัยย่อมเกิด จากป่า ภิกษุทั้งหลาย จงตัดป่าและหมู่ไม้ที่ตั้งอยู่ในป่าเสีย จงเป็นผู้ไม่มีป่า เพราะว่า หมู่ไม้ที่ตั้งอยู่ใน

ป่าถึงจะมีจำนวนน้อยของนรชนยังไม่ขาดเพียงใด เขาย่อมเป็นผู้มีใจปฏิบัติอยู่ในนารีทั้งหลาย เหมือนกับลูกวัวตัวที่ยังไม่หย่านม มีใจจดจ่อในแม่วัว ฉะนั้น”

ตามพุทธพจน์นี้ พระพุทธองค์มีพระประสงค์ ให้สาวกได้เห็นโทษของกิเลสตัณหา ที่เป็นอุปสรรคของนักบวชผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ว่ากิเลสตัณหาที่อยู่ในใจคน รกชฎยิ่งกว่าป่า น่ากลัวยิ่งกว่าป่า แต่เมื่อสามารถทำลายกิเลสเหล่านั้นได้ การประพฤติพรหมจรรย์ ในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมมีความเจริญเกิดขึ้น

ส่วนกิเลสในที่นี้ หมายถึง ตัณหา อันเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในพุทธศาสนา หมายถึง ความติดใจ ความอยาก ความยินดี ยินร้าย หรือติดในรสอร่อยของโลก ประกอบด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ เพลิดเพลินยิ่งนักในอารมณ์นั้นๆ และตัณหาย่อมเจริญแก่ผู้ประพฤติประมาท ซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ ครอบงำบุคคลใด ความโศกทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ดังนั้น ความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นบ่อยๆ เมื่อบุคคลยังถอนเชื้อตัณหาไม่ได้ ตัณหาอันมี ๓ ประการ คือ

๑. กามตัณหา ความอยากในกาม ความเยื่อใยในกาม เป็นต้น โดยทั่วไปหมายถึง ความอยากในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ใจความสูงสุดของกามตัณหา หมายถึงความยินดี ความติดใจ ความพอใจในกามภพอันเป็นที่เกิดของผู้ยังเกี่ยวข้องด้วยกาม ซึ่งพร้อมมูลด้วยกามได้แก่โลกมนุษย์และเทวโลก

๒. ภวตัณหา แปลว่า ความอยากในภพ ภวตัณหา ทั่วไปหมายถึงความอยากมีอยากเป็น คืออยากมีอย่างนั้นอย่างนี้ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ ภวตัณหา ใจความสูงสุดหมายถึง ความกำหนดยินดีในรูปภพและอรูปรภพ คือความพอใจติดใจในฉานด้วยความปรารถนาภพ อันเป็นความยินดีที่ประกอบด้วยผัสสสติฐิติ คือความเห็นที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเช่นเบญจขันธ์เป็นของเที่ยงแท้ ยั่งยืน มีติดต่อกันไปไม่เปลี่ยนแปลง กล่าวคืออยากเกิดอยากเป็นเช่นที่เป็นอยู่ตลอดไป

๓. วิภวตัณหา แปลตรงตัวตามศัพท์บาลีว่า "ความไม่อยากมี" สามารถตีความได้หลายความหมาย โดยทั่วไป วิภวตัณหา หมายถึง ความไม่อยากมี ไม่อยากเป็น คืออยากจะพ้นจากภาวะที่ตนไม่ต้องการ ไม่อยากได้ เช่น อยากพ้นจากความยากจน จากความเจ็บไข้ หรือไม่อยากเจอหน้าคนที่เราไม่ชอบใจ เป็นต้น

วิภวตัณหา อีกความหมายหนึ่ง หมายถึง ความคิดที่ผิด (อุจเฉททิฐิ) คือ เห็นว่าภพชาติไม่มี อันเป็นความความเห็นผิดที่ทำให้ไม่คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษ เพราะความเห็นชนิดนี้เชื่อว่าชาติหน้าไม่มี คนเราตายแล้วสูญ จึงทำให้ปฏิบัติตนไปตามใจปรารถนาด้วยอำนาจของตัณหา โดยไม่กังวลถึงผลที่จะตามมาภายหลัง

ในหลักปฏิจจนุปบาท ตัณหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมีวิชาเป็นมูลราก ควรเห็นตัณหา เป็นดังเรือเถาที่เกิดขึ้น แล้วจงดัดรากเสียด้วยปัญญา และการที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบป่าเหมือนกิเลส ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“เราไม่ได้ทำงานอะไรในป่าหรอก ป่าคือกิเลสอันเป็นข้าศึกถูกรากเหง้าหมดแล้ว เราไม่มีป่าคือกิเลส ปราศจากลูกศรคือกิเลส ละความไม่ยินดี ยินดีอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว”^{๑๔}

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตัดป่า^{๑๕} แต่อย่าตัดต้นไม้ เพราะภัย^{๑๖} ย่อมเกิดจากป่า เธอทั้งหลาย ครั้นตัดป่าและหมู่ไม้ในป่าแล้ว^{๑๗} จงเป็นผู้ไม่มีป่าอยู่เกิด”^{๑๘}

มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า ป่า ก็คือกิเลสนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ระบุว่า “ราคะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า โทสะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า โมหะ ชื่อว่ากิเลสตั้งป่า”^{๑๙} ด้วยเหตุนี้ การตัดป่าในนิยามความหมายของพระพุทธศาสนาจึงมิได้หมายความว่า ให้นุชย์ตัดต้นไม้อำลายป่าที่เป็นรูปธรรมได้ตามชอบใจ แต่ในที่นี้ เป็นการนิยามความหมายถึงป่าที่เป็นนามธรรม คือ กิเลส ซึ่งเป็นสิ่งที่ภิกษุผู้ปรารถนาความหลุดพ้นทางใจจำเป็นต้องละ หรือตัดให้ได้ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงนิยามความหมายของคำว่า ป่าคือกิเลส ที่ภิกษุต้องตัดให้ขาด เพื่อความหลุดพ้นไปจากวัฏสงสาร

สรุปความว่า ป่าที่เปรียบกับเหมือนกับกิเลสตัณหา เป็นป่าที่น่าหวาดกลัวแก่ผู้ปรารถนาความเจริญ เป็นอุปสรรคแก่ผู้ปฏิบัติธรรม เพราะจะนำพาให้ติดอยู่ในวัฏสงสารไม่มีสิ้นสุด เหตุฉะนั้น พระพุทธองค์ จึงให้ตัด ถอนรากถอนโคนเสีย การที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบอย่างนี้ เพื่อให้สาวกทั้งหลายได้พิจารณาว่า ความรู้สึกของผู้อยู่ในป่าย่อมเกิดความกลัว แต่สิ่งที่น่ากลัวกว่าป่า คือกิเลสที่ภายในใจของตน

๔.๔ ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางปัญญา

คนทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้มีความปรารถนาอยากจะเป็นคนฉลาด เป็นคนมีความรู้มีปัญญาด้วยกันทุกคน แต่ความฉลาดความรู้มีปัญญาไม่ได้เกิดจากความปรารถนาโดยถ่ายเดียว แต่เกิดจากการกระทำของแต่ละคน เกิดจากความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาหาความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ ถ้ามีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน มีความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา พยายามแสวงหาความรู้จากผู้รู้ทั้งหลายแล้ว ในที่สุดก็จะเป็นคนฉลาดได้ ความรู้ที่มีในโลกนี้แบ่งเป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม ความรู้ทางโลกได้แก่เรื่องราวต่างๆ ภายนอกตัวเรา เช่นวิชาวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ พาณิชยศาสตร์ หรือความรู้อะไรก็ตามที่เกี่ยวกับเรื่องราวภายนอกทั้งหลาย เรียกว่าวิชาทางโลก

^{๑๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๒๙/๓๙๔.

^{๑๕} ป่า ในที่นี้หมายถึง กิเลสมีราคะ เป็นต้น; ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๑๒๕.

^{๑๖} ภัย ในที่นี้หมายถึง ภัยคือชาติ (การเกิด) เป็นต้น ที่เกิดจากป่าคือกิเลส; ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๑๒๖.

^{๑๗} หมู่ไม้ในป่า หมายถึง กิเลสอื่นๆ ที่ให้วิบาก หรือที่ให้เกิดในภพต่อไป; ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๑๒๖.

^{๑๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๘๓/๑๒๐.

^{๑๙} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๒/๓๔๘.

ดังนั้น ป่าไม้จึงเป็นแหล่งขุมทรัพย์ความรู้ที่เรียนไม่มีวันหมด ทุกวันนี้ป่ายังคงเป็นแหล่งข้อมูลให้มนุษย์เข้าไปศึกษาหาข้อมูลกันอย่างไม่รู้จบ จากเดิมที่เคยเรียนรู้ลักษณะของ พืชว่ากินได้หรือไม่ได้ จนได้มีการจัดแยกเป็นกลุ่มทำการวิจัยมากมายเพื่อค้นหาประโยชน์และโทษของพืชพรรณในป่า เกิดเป็นศาสตร์ เช่น พฤกษศาสตร์ สัตววิทยา นิเวศวิทยา เป็นต้น ชีววิทยาป่าไม้ การดำรงไว้ซึ่งความสมบูรณ์ของป่านอกจากจะช่วยรักษาระบบนิเวศแล้ว ยังถือว่าเป็นห้องสมุดธรรมชาติที่มากมายเรื่องราวให้ค้นหากันไปอีกไม่รู้จบ

เบื้องต้นความรู้ที่เกิดจากป่าก็เพียงเพื่อความอยู่รอดของผู้คนเท่านั้น เช่น การรู้จักว่าพืชอะไรกินได้ พืชอะไรกินไม่ได้ อะไรเป็นประโยชน์ อะไรเป็นอันตราย องค์ความรู้นี้เกิดจากการสังเกตและมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และวิวัฒนาการมาเป็นศาสตร์เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษา แม้การศึกษาในส่วนอื่นๆ ที่เกิดจากป่า ล้วนเป็นไปเพื่อความอยู่ของมนุษย์ทั้งสิ้น ในที่นี้จะได้วิเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดจากตามวิสัยโลก ดังนี้

๑) ในแง่เศรษฐกิจ คือมองในแง่ที่คิดหาทางจะทำอะไรกับป่า เพื่อจะหารายได้ จะเอาอะไรไปขาย เพื่อเลี้ยงชีวิต เพื่อหาเงิน หรือเพื่อสร้างความร่ำรวย เช่น อยางดีก็ปลูกป่าเพื่อเอาไม้ไปขาย อยางร้ายก็ตัดไม้แบบทำลายป่า หรือแม้แต่ชาวบ้านเข้าไปในป่า ส่วนมากก็เข้าไปหาปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพซึ่งเป็นเรื่องของปัจจัยสี่ แล้วก็มองในแง่สังคม มองในแง่ระบบนิเวศ ซึ่งเป็นการมองที่กว้างออกไป

ในแง่เศรษฐกิจนั้น ก็จะมองเห็นได้ว่า ป่าเป็นแหล่งทรัพยากรของมนุษย์ โดยเฉพาะเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ เช่น ชาวบ้านอาศัยป่าเป็นที่ไปหาอาหาร ทั้งพืชพรรณ เช่น ผัก ไม้ หน่อไม้ ผลไม้ และสัตว์บก สัตว์ปีก ตลอดจนฟืน ถ่านไฟสำหรับหุงต้ม ไม่ต้องพูดถึงความเป็นแหล่งน้ำต้นน้ำ

ในด้านเครื่องนุ่งห่ม ก็ไปนำเอาพวกพืชมาทอ มาปั่นฝ้าย เป็นต้น ในเรื่องที่อยู่อาศัย ก็ต้องเอาไม้มาสร้างบ้าน เอาแฝกเอาจากมามุงหลังคา และในด้านยารักษาโรค ก็ไปหาสมุนไพรต่างๆ ในป่าเป็นอันว่าคนโบราณต้องอาศัยป่าทุกอย่าง ปัจจัยสี่ล้วนเอามาจากป่าทั้งนั้น ป่าเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ถ้าชาวบ้านยังมีป่าที่อยู่ เขาจะไม่ต้องอาศัยระบบเศรษฐกิจเงินตราแบบปัจจุบัน ชาวบ้านจะอยู่ได้โดยอาศัยธรรมชาติ

แต่เมื่อไม่มีป่าหรือป่าเสื่อมโทรมไปแล้ว มนุษย์ก็ต้องมาขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ต้องหาเงินไปซื้อของมา ต่างจากคนโบราณที่ไม่จำเป็นต้องใช้เงิน อยู่กับป่า กินกับป่ามาตลอด ตามคติที่ว่าในน้ำมีปลา ในนามีข้าว และในป่าก็มีสินทรัพย์ต่างๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากเป็นแหล่งปัจจัยสี่แล้ว ต่อมาเมื่อเราพัฒนาเศรษฐกิจกันมากขึ้น ป่าก็เป็นแหล่งผลิตผลที่มีรายได้ ตอนนี้องค์ที่มีคำว่า “รายได้” เข้ามา

๒) ในแง่สังคม ป่ามีส่วนสำคัญมากในการกำหนดวิถีชีวิต และลักษณะความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่อยู่ในป่าหรืออาศัยป่านั้น ตลอดจนอารยธรรมของมนุษย์ทั้งหมดที่ต้องอาศัยป่า ตัวอย่างก็คือ

อารยธรรมโบราณที่เจริญมาในอดีต ล้วนแต่ต้องอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เกื้อกูลทั้งนั้น ดังจะเห็นว่า อารยธรรมที่เจริญขึ้นมาแล้ว ต้องเจริญในที่ๆ อุดมสมบูรณ์ มีน้ำ มีป่า มีสัตว์และพืชพรรณพรั่งพร้อม บริบูรณ์ หรือมองในทางกลับกัน เมื่อป่า ดิน และน้ำที่เป็นสภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร ก็จะเป็นตัว กำหนดการดิ้นรนปรับตัวของมนุษย์ที่ทำให้อารยธรรมนั้นๆ มีลักษณะเฉพาะตัวที่ต่างกันไป

ความเกี่ยวข้องระหว่างสังคมกับเศรษฐกิจ เช่น เมื่อสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เปลี่ยนไป ป่าเปลี่ยนไป ดิน น้ำเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องก็เปลี่ยนไปด้วย การทำมาหา เลี้ยงชีพของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป เช่น เคยอาศัยทำนา พอสภาพหรือปริมาณที่ดินเปลี่ยนไป ก็ต้อง เปลี่ยนไปทำพืชอื่น วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจก็ส่งผลโยนไปทางด้านสังคมด้วย พอพืชที่ใช้เปลี่ยนเป็น ชนิดที่ต่างออกไป หรือย้ายไปใช้สารหรือวัสดุอย่างอื่น วิถีชีวิต เช่น การใช้เวลา การแบ่งหน้าที่และ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก็เปลี่ยนไปตามแล้วทุกอย่างก็เปลี่ยนไปหมด

อย่างในปัจจุบัน เมื่อป่าหดหาย ไม้หายาก คนต้องหาหรือประดิษฐ์วัสดุก่อสร้างอย่างอื่น ขึ้นมาใช้ บ้านเรือนร้านค้าอาคารและสภาพบ้านเมืองการเป็นอยู่ก็เปลี่ยนไป แต่ไม่เท่านั้น สภาพดิน น้ำ ลมไฟ หรือดินฟ้าอากาศ ก็ผันแปร ต้นน้ำลำธารเหือดแห้ง น้ำท่วมตามตาม แต่มีภัยแล้ง ผู้คนต้องย้าย ถิ่นบ้าง เปลี่ยนอาชีพบ้าง ตามมาด้วยภัยพิบัติอื่นๆ ที่แผ่กว้างและยาวไกล ชนิดที่เกินคิดเกินคาดอาจ ถึงกับเกินกว่าที่คนจะทนอยู่ได้

เพราะฉะนั้น ป่าจึงมีส่วนกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไป อย่าง น้อยที่สุดเฉพาะหน้า ป่าก็เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวชุมชนไว้ โดยทำให้คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมนั้นมีความ เป็นอยู่ร่วมกัน อิงอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดเป็นกลุ่มเป็นหมู่ได้

๓) ในแง่ระบบนิเวศ ปัจจุบันระบบนิเวศได้รับผลกระทบจากการตัดไม้ทำลายป่า ส่งผล ให้ระบบนิเวศขาดความสมดุล ทั้งปัญหาเรื่องน้ำ ดิน อากาศ เป็นต้น เหตุนี้จึงบังเกิดหน่วยงานเพื่อ จะปกป้องป่าหรือสิ่งแวดล้อมขึ้น ได้ระดมปัญญาหาวิธีการต่างๆ เพื่อจะรักษาป่าเอาไว้ให้นานที่สุด

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๒๐} กล่าวว่า การที่จะทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้และอยู่ คู่กับโลกตลอดไปได้ นั้น มีหลักการอนุรักษ์อย่างถูกวิธี คือ

๑. ใช้อย่างฉลาด การจะใช้ต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดี ผลเสีย ความขาดแคลนหรือ ความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์ถึงต้นทุนและผลตอบแทนอย่างถี่ถ้วน

๒. ประหยัด ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายาก ควรเก็บรักษาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามี ของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ ต้องใช้อย่างประหยัด

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, หน้า ๗-๘.

๓. พื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามมีสภาพล่อแหลมต่อการสูญเปล่า หรือจะหมดไปถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชา ควรหาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

๔. ปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติเดิม เช่น การปฏิรูปที่ดิน การปลูกพืชหมุนเวียนหลายอย่างจะทำให้ดินดีขึ้น

๕. นำของใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ เช่น การนำขวดน้ำพลาสติก กระดาษหรือเศษเหล็กเป็นต้น กลับมาใช้ใหม่

๖. ใช้สิ่งอื่นทดแทนทรัพยากรธรรมชาติบางอย่าง เช่นการใช้แกลป์ซีเลียมและขยะเป็นเชื้อเพลิง การใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้างแทนไม้

๗. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนาและต้องศึกษาผลได้ผลเสียอย่างรอบคอบเสียก่อน เช่น การสร้างโรงไฟฟ้า หรือเขื่อน

๘. ให้การศึกษาแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามท้องถิ่นในแหล่งธรรมชาติ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจความสำคัญของระบบสิ่งแวดล้อม ที่มีผลต่อการดำรงชีวิตจะได้ช่วยกันอนุรักษ์

สรุปความว่า องค์ความรู้ในทัศนะของชาวโลก ก็เพียงพอต่อการนำประโยชน์จากป่ามาใช้สอยในชีวิตประจำวัน เพื่อสนองความต้องการของตน แต่เมื่อทรัพยากรจากป่าเริ่มลดลง ส่งผลกระทบต่อตัวเอง สังคม ประเทศชาติ กระทบต่อระบบเศรษฐกิจแล้ว จึงได้แสวงหาวิธีแก้ไข

ส่วนพุทธศาสนา พระพุทธองค์ ทรงเอาป่าไม้มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับหลักธรรม ที่พระองค์แสดงให้สาวกฟังไว้หลายประการ เพื่อให้เหล่าสาวกได้เข้าใจง่าย ๆ เพื่อให้เกิดปัญญา และสามารถรู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งที่พระองค์ได้ตรัสสอน ดังต่อไปนี้

๑. ทรงเปรียบเทียบความหลุดพ้นเหมือนแก่นไม้ การบวชในพระธรรมวินัยนี้มีจุดมุ่งหมายคือ การกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ถือว่าเป็นพุทธปณิธานที่ปรารถนาจะโปรดเวไนยสัตว์ ให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร แต่สาวกทั้งหลาย เมื่อเข้ามาบวชแล้ว กลับมีแนวทางปฏิบัติผิดไปจากคำสอนบ้าง ให้ความสำคัญผิดกับการปฏิบัติบ้าง จนเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ ตรัสยกอุปมาเปรียบเทียบส่วนประกอบของพระพุทธศาสนา กับส่วนประกอบของต้นไม้ไว้ในลักษณะต่างๆ มากมาย

ในที่นี้ จะกล่าวถึงการเปรียบเทียบแก่นของต้นไม้ และแก่นของพุทธศาสนา ว่ามีลักษณะอย่างไร เช่นบุคคลผู้ต้องการไม้ เพื่อต้องการเอามาทำเรือน เตรียมขวาน เตรียมอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อเข้าป่าไปตัดไม้ แต่เมื่อเข้าไปในป่าแล้ว ไม่สามารถแยกได้ว่า ต้นไม้ชนิดไหนเป็นไม้มีแก่น แค่กำหนดเอาเองว่า นี่คือไม้แก่น แล้วจึงตัด พระพุทธองค์ จึงเปรียบเทียบการปฏิบัติของสาวก เหมือนกับต้นไม้ไว้ ดังนี้

๑) สาวกที่ปฏิบัติเพียงแค่หวังลาภสักการะ ชื่อเสียง ยินดีอยู่ในลาภสักการะ ชื่อเสียงนั้น เพราะหลงคิดว่าเป็นแก่นของศาสนา พระพุทธองค์ จึงเปรียบลาภสักการะ ชื่อเสียง เหมือนใบและกิ่งของต้นไม้เท่านั้น

๒) สภาที่ยินดีในศีล ติดอยู่ในศีล เครื่องครัดอย่างยิ่งยวด ไม่ยอมมั่วลงละเมิดศีล แสดงอาการรังเกียจต่อผู้มีศีลหย่อนยาน เพราะหลงคิดว่าเป็นแก่นของศาสนา พระพุทธองค์ จึงเปรียบผู้ติดเพียงแคศีล เป็นเหมือนสะเก็ดของต้นไม้เท่านั้น

๓) สภาที่ติดในสมาธิ ยินดีในความสุขที่เกิดจากความสงบ สัจจ ด้วยผลของสมาธิที่ปฏิบัติอยู่ จึงหลงผิดคิดว่า สมาธิเป็นแก่นของศาสนา พระพุทธองค์ จึงเปรียบผู้ติดอยู่ในสมาธิ เป็นเหมือนเปลือกของต้นไม้เท่านั้น

๔) สภาที่มีความรอบรู้ มีความแตกฉานในพระปริยัติธรรม ทั้งในส่วน พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ดุจพระไตรปิฎกเคลื่อนที่มีปัญญา สามารถตอบคำถามของผู้สงสัยในพระไตรปิฎกได้แจ่มแจ้งแทงตลอด จึงหลงผิดคิดว่า ปัญญา ความรอบรู้ที่ตนมี เป็นแก่นของศาสนา พระพุทธองค์ จึงเปรียบปัญญา เป็นเหมือนกระพี้ของต้นไม้เท่านั้น

๕) การบวชเพื่อมุ่งถึงความหลุดพ้น (วิมุตติ) ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระนิพพาน การบวชเช่นนี้ พระพุทธองค์ จึงเปรียบวิมุตติ เป็นเหมือนแก่นของต้นไม้

๒. ป่าเป็นแหล่งกำเนิดศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธองค์ใช้ปรีชาญาณในการบริหารหมู่คณะ ด้วยการกำหนดศีล สมาธิและปัญญามาเป็นข้อกำหนดปฏิบัติของสภา เพื่อให้เห็นแนวทางว่าพุทธศาสนานั้นมีแนวทางปฏิบัติอย่างไร ดังนั้น ขออธิบายดังต่อไปนี้

๑) ศีลหรือสิกขาบท คือข้อห้ามที่พระภิกษุที่เข้ามาบวชในพระธรรมวินัยนี้จะต้องรักษาหรือปฏิบัติตาม ทั้งข้อห้ามที่มาในพระปาติโมกข์หรือมานอกพระปาติโมกข์ เพราะทุกสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้น ล้วนเคยนำมาซึ่งความเสียหายทั้งส่วนตนและส่วนรวม และที่สำคัญที่สุด การที่สภารักษาข้อปฏิบัติไม่ผิดในสิกขาบทต่างๆ ย่อมส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีกาย วาจาสะอาด บริสุทธิ์ ส่งผลให้ทางกายภาพ เป็นผู้น่ารักน่าชัง ย่อมสร้างความศรัทธาให้แก่ผู้พบเห็น และสามารถอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนป่า ไม่ทำร้ายป่า ด้วยวิธีการต่างๆ และอีกส่วนหนึ่ง การอยู่ป่าของผู้ปรารถนาแก่การบรรลุธรรม ย่อมเป็นปัจจัยส่งเสริมให้จิตเป็นสมาธิได้เร็ว

๒) สมาธิ ป่าเป็นสถานที่เพื่อการฝึกอบรมด้านจิตใจให้มีจิตสำนึกที่ดี และสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิตสมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี กล่าวคือการมีจิตใจที่มีคุณธรรมเมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรม ด้วยการบำเพ็ญสมาธิภาวนา อีกนัยหนึ่งเพื่อพัฒนาจิตใจให้มีความสงบจากอาสวะทั้งหลาย ไม่มีสิ่งมารบกวนให้จิตเศร้าหมอง ทำให้เกิดจิตวิเวก จิตตั้งมั่นได้เร็ว การใช้ป่าเป็นอุปกรณ์ในการพัฒนาจิต ย่อมทำให้จิตเข้าถึงธรรมได้อย่างรวดเร็ว

๓) ปัญญา การที่พุทธศาสนาคายป่าในการเจริญสมณธรรม เพื่อการรู้แจ้งเห็นจริงในกฎของธรรมชาติ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา โดยการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่อยู่รอบกายแล้วมาพิจารณากับร่างกายของตน เช่น การเห็นใบไม้ที่หลุดจากขั้ว

แล้วพิจารณาว่าสังขารเรานี้ก็ดูเช่นเดียวกันกับใบไม้ เป็นต้น การใช้ปัญญาพิจารณาในสิ่งเหล่านี้ แล้วจิตเข้าถึงธรรม เข้าใจวิถีการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ไม่มีติดในสังขารนี้ จัดเป็นโลกุตตรปัญญา

สรุปความรู้ที่เกิดจากป่า สามารถจำแนกได้ ๒ อย่าง คือ ปัญญาในทางโลกที่ได้ศึกษาเรื่องป่า เข้าใจป่าอย่างถ่องแท้ รู้จักเอาประโยชน์จากป่ามาใช้สอยให้เกิดประโยชน์แก่ตน แก่สังคมและแก่ประเทศชาติ รู้วิธีป้องกันและรักษาเอาไว้ รู้โทษภัยที่เกิดจากป่า และได้กำหนดรูปแบบในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับป่าเป็นตำราของศาสตร์ต่างๆ เป็นต้น จัดเป็นเพียงโลกียปัญญา ส่วนปัญญาที่เกิดจากป่าตามแนวพุทธศาสนานั้น เป็นปัญญาเพื่อเข้าถึงความดับทุกข์ เข้าถึงสัจธรรมอันเป็นความจริงของโลก เห็นทั้งประโยชน์และโทษของป่า แล้วนำมาพัฒนาตนเอง สังคม ชุมชนให้รู้แจ้งตาม เป็นต้น นี้เรียกว่า โลกุตตรปัญญา

๔.๕ บทสรุป

การเห็นคุณค่าของป่าในทัศนะสังคมโลกกับพุทธศาสนา ย่อมมีมุมมองที่แตกต่างกัน สามารถแยกประเด็นได้ ดังนี้

ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางกายภาพ ผู้มีความรู้ในทางโลกมองป่าเพียงแค่นี้ให้ปัจจัย ๔ แก่มนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เพื่อให้สัตว์เหล่านี้เป็นอยู่ได้ ป่าช่วยส่งเสริมให้มีน้ำในดิน ให้ดินสมบูรณ์ น้ำสมบูรณ์ มีอากาศที่บริสุทธิ์ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายอยู่ได้เพราะป่า ถ้าขาดป่าชีวิตนี้ย่อมอยู่ลำบากแต่มนุษย์ก็ยังเอาเปรียบป่า กอบโกยผลประโยชน์จากป่าด้วยการตัดไม้ทำลายป่า จนส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหามากมาย เช่น โลกร้อน น้ำท่วม ดินขาดน้ำ อากาศเป็นพิษ เป็นต้น

ส่วนพุทธศาสนานั้นเห็นว่า การมีปัจจัย ๔ ที่สมบูรณ์ ส่งผลให้กายภาพของมนุษย์มีกำลังในการทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง สังคมและประเทศชาติ และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ระบบเศรษฐกิจ สังคมดีขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง การมีปัจจัย ๔ ที่สมบูรณ์ ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญของผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะ คือ มีอาวาสสัปปายะ สถานที่อยู่เป็นที่สบาย เป็นรมณีสถาน เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชนจนเกินไป มีอาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบายไม่ขัดเคืองจนเกินไป มีบุคคลสัปปายะ มีกัลยาณมิตรเป็นสหายธรรม และมีธรรมสัปปายะ คือ มีข้อปฏิบัติที่เหมาะสมแก่จริต มีหลักปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติธรรม ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลทางกายภาพทั้งสิ้น

ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางสังคม คุณค่าที่ป่ามอบให้กับสังคมโลกนี้มีมากมายทั้งเศรษฐกิจ สังคมที่เกิดวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ จนกระทั่งการเมือง มนุษย์ทุกคนสามารถกอบโกยผลประโยชน์จากป่ามาส่งเสริมให้ความต้องการของตัวเองให้เต็มได้ ทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วยวิธีการต่างๆ ตามสติปัญญาความสามารถของตน แต่มนุษย์เห็นเพียงแค่ประโยชน์จากป่ากลับหาตอบแทน

คุณต่อป่าไม้ ไร้จิตสำนึกในการตอบแทนป่า สูดหายใจเมื่อไม่มีป่าจะใช้สอยย่อมส่งผลให้มนุษย์มีความ เดียดร้อ

ส่วนพุทธศาสนา เอาสังคมของป่ามาอุปมาเปรียบเทียบสอนโปรดสังคมโลก เพื่อให้ ชาวโลกได้เห็นความจริงว่า การอยู่กับสังคมโลกนี้ต้องปฏิบัติอย่างไร อยู่อย่างไร ต้องพึ่งพาอาศัยกันจึง จะอยู่กันได้ ต้องรักษา เคารพกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดขึ้น อย่าทำตัวผิดธรรมชาติ เพื่อให้สังคมเกิด ความสงบสุขอย่างแท้จริง

ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางอารมณ์ ความสุขที่เกิดจากการได้สัมผัสกับธรรมชาติทั้ง ภูเขา ป่าไม้ ต้นไม้ ดอกไม้ป่านานาพันธุ์ ต้นน้ำลำธาร เป็นต้น ย่อมสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ได้ สัมผัส เกิดความสงบ ร่มเย็นทั้งกายใจ ส่งผลให้มีการพัฒนา และอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ เพื่อการท่องเที่ยว บ้าง เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจบ้าง ในสิ่งเหล่านี้ มนุษย์ได้รับความสุขเพราะป่าได้จัดสรรให้

พุทธศาสนาเอาป่ามาเป็นอารมณ์แห่งการตรัสรู้ หรือแหล่งเรียนรู้ทางอารมณ์ พระพุทธ องค์ได้ใช้กุศโลบายโดยการเอาป่า มาเปรียบเทียบกับกิเลสที่มีภายในจิตใจของมนุษย์เรา ว่าใจเรานั้น บางครั้งสงบเหมือนป่าบ้าง น่ากลัวเหมือนป่าบ้าง เป็นต้น เพื่อให้เหล่าสาวกได้เห็น ว่า ป่าที่อยู่ภาย นอกนั้น ยังไม่น่ากลัวเท่ากับป่าที่อยู่ภายในใจคน

ป่าในฐานะเป็นทรัพยากรทางปัญญา ป่าคือแหล่งเรียนรู้ทางปัญญาที่ธรรมชาติได้สร้างขึ้น ที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ไม่จบสิ้น ทั้งการแยกประเภทของป่า ภูมิประเทศ อากาศ สิ่งที่เป็นประโยชน์ จากป่า ไม่ว่าจะเป็นอาหารที่นำมาเลี้ยงสัตว์ได้ ไม้ที่นำมาสร้างที่อยู่อาศัย นำมาทำเครื่องนุ่งห่ม และพืชที่เป็นยารักษาโรค เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มนุษย์สามารถใช้สติปัญญาของตน เพื่อเรียนรู้และ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตน สังคมและประเทศชาติได้ ส่งผลให้เกิดระบบเศรษฐกิจขึ้น นี่คือนิเวศ ภูมิปัญญาที่เกิดจากป่าในวิถีสังคมโลก

พุทธศาสนา ได้เล็งเห็นคุณค่าของป่าในทุกแง่มุม ว่าป่านั้นมีประโยชน์ต่อโลกนี้อย่างไร พระพุทธเจ้าในฐานะศาสดาเอกของโลก ผู้นำทางจิตวิญญาณของหมู่เวไนยสัตว์ ถือได้ว่ามีความผูกพัน กับป่ามาตลอดพระชนมชีพ จึงมีบัญญัติพระวินัยที่เกี่ยวข้องด้วยป่าบ้าง เพื่อไม่ให้สาวกเบียดเบียนป่า หรือทำร้ายสิ่งแวดล้อม มีหลักธรรมคำสอนโดยยกป่าเป็นอุทาหรณ์บ้าง เพื่อยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ สาวกของพระองค์ และที่สำคัญที่สุด พระองค์ได้เห็นคุณค่าของป่าว่าเป็นสถานที่เพาะปลูกปัญญาอัน สูงสุดให้เกิดได้ คือโลกุตตรปัญญา อันเป็นปัญญาเพื่อความรู้อัจฉริยะ เป็นแสงสว่างอันทำลาย อวิชชา และเป็นมรรคานำสู่นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ๑) เพื่อศึกษาเรื่องป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ ๒) เพื่อศึกษาเรื่องคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิเคราะห์เอกสาร โดยการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) เพื่อนำเนื้อหาามาวิเคราะห์ตามขอบเขตของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

๑) ป่าที่ปรากฏในศาสตร์ต่างๆ ได้จำแนกลักษณะของป่าไว้อย่างชัดเจน แม้ความหมายของป่า เช่น ป่าในความหมายของสังคมศาสตร์ ได้แบ่งเป็นป่าในเมือง ป่าชุมชน ซึ่งเป็นป่าที่อำนวยความสะดวกแก่มนุษย์เป็นสำคัญ เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อน เพื่อให้ป่าได้รักษาความสมดุลของธรรมชาติ ทั้งเรื่องอากาศ ดิน น้ำเป็นต้น มีชุมชนเป็นผู้จัดการผลประโยชน์โดยตรง ป่าในความหมายของนิเวศศาสตร์ เป็นประเภทป่าที่มีกฎหมายคุ้มครอง อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐ มีบทลงโทษแก่ผู้กระทำผิดต่อป่า ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ป่าในความหมายของเต๋า หมายถึงความเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งชีวิตคือป่า ป่าก็คือชีวิต ป่าในความหมายของพุทธศาสนา ที่ให้ความหมายทั้งรูปธรรม คือ ป่าจริงๆ และนามธรรม คือ ป่าที่เกิดภายในจิตใจมนุษย์ ประเภทของป่าทั่วไป ที่มีการแบ่งตามลักษณะของภูมิประเทศ เช่น ป่าที่มีความเจริญเติบโตในเขตที่มีภูมิอากาศที่ร้อน จัดเป็นป่าไม้เขตร้อน ป่าที่มีความเจริญเติบโตในเขตที่มีภูมิอากาศที่อบอุ่น คือ อากาศไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป จัดเป็นป่าไม้เขตอบอุ่น ป่าที่มีความเจริญเติบโตในเขตที่มีภูมิอากาศที่หนาว สามารถดำรงอยู่ได้ ไม่ตาย ไม่สูญพันธุ์ จัดเป็นป่าไม้เขตหนาว หรืออีกประเภทหนึ่ง ได้มีการแบ่งประเภทของป่า ซึ่งดูจากลักษณะความหนาแน่นของป่า มีป่าไม่ผลัดใบบ้าง ป่าผลัดใบบ้าง และป่าที่มีลักษณะพิเศษ เช่น ป่าชายหาด ป่าพรุ เป็นต้น ส่วนองค์ประกอบของป่านั้น ที่สามารถส่งเสริมให้ป่าดำรงอยู่ได้เช่น ลักษณะภูมิอากาศ ต้องมีแสงสว่างเพียงพอ เพราะต้นไม้ต้องได้รับพลังงานจากแสงอาทิตย์ จึงจะเจริญเติบโตได้ มีอุณหภูมิที่เหมาะสม มีปริมาณน้ำฝนที่เหมาะสมไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ความอุดมสมบูรณ์ของดิน จัดเป็น

ปัจจัยหลักอีกประการหนึ่ง ที่ส่งเสริมให้ป่ามีความสมบูรณ์ได้ และสามารถจำแนกประเภทของป่าได้อย่างชัดเจน เช่น ไม้ประเภทใด สามารถเจริญเติบโตได้ดีกับดินประเภทใด ลักษณะภูมิประเทศองค์ประกอบทางด้านชีววิทยา หมายถึง อาหารที่มาบำรุงดินตามกฎของธรรมชาติ มีซากสัตว์ ใบไม้ที่ทับถม เป็นต้น ที่ส่งเสริมให้ต้นไม้มีอาหารสมบูรณ์ และประโยชน์ของป่า คือ สิ่งที่ป่าได้อำนวยผลให้แก่สิ่งมีชีวิต เช่น ประโยชน์โดยตรง คือ เป็นแหล่งผลิตปัจจัย ๔ ให้แก่สิ่งมีชีวิต และประโยชน์โดยอ้อม หมายถึง สิ่งที่พลอยเกิดขึ้นเมื่อมีป่าสมบูรณ์ ช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติ ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล อากาศไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป

๒) ศึกษาคุณค่าของป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ได้จำแนกคุณค่าของป่าทางกายภาพ คือ การได้รับประโยชน์ในเรื่องปัจจัย ๔ เพื่อให้กายนี้อยู่ได้ คุณค่าทางสังคม คือ ป่าได้สร้างงานให้สังคม ป่าได้สร้างระบบเศรษฐกิจให้ดีขึ้น คุณค่าทางอารมณ์ คือ ป่าเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อผ่อนคลายอารมณ์ และคุณค่าทางปัญญา คือ ป่าเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ตลอดถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่า ซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ หรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ล้วนแต่เกิดในป่าทั้งนั้น แม้เรื่องราวความสัมพันธ์พระพุทธเจ้ากับป่า สามารถมองให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามีความผูกพันกับป่าอย่างไร ทั้งในส่วนของชีวิตประวัติของพระองค์ การปฏิบัติเพื่อการบรรลุนิพพาน การเผยแผ่หลักธรรมคำสอน แม้การบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ก็ยังให้ความสำคัญกับป่าหรือสิ่งแวดล้อม ส่วนพระสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์กับป่านั้น ก็มีการเดินตามรอยที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเอาไว้อย่างเคร่งครัด สามารถเป็นจุดศูนย์รวมในการอนุรักษ์ธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่พระสงฆ์สามารถเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าหรือสิ่งแวดล้อมได้นั้น เพราะอาศัยแนวทางคุณธรรมของภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ข้อควรปฏิบัติในการอยู่ป่าของพระสงฆ์ ส่งผลให้พระสงฆ์มีบทบาทในการรักษาป่าเป็นอย่างมาก การที่พระสงฆ์สามารถปฏิบัติธรรมในป่าได้จนถึงบัดนี้ ก็เพราะพระสงฆ์เหล่านั้น ยังยึดมั่นในสิกขาบทที่เกี่ยวข้องด้วยป่า เช่น ข้อห้ามในปาราชิกกัณฑ์ ข้อห้ามในสังฆาทิเสสกัณฑ์ ข้อห้ามในปาจิตตีย์กัณฑ์ หรือในเสขียวัตร เป็นต้น

พระพุทธองค์ ได้จำแนกถึงคุณค่าของป่าเอาไว้ว่า ป่าเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัย ๔ ทั้งอาหารที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ที่อำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้ดำรงชีพอยู่ แม้หลักธรรมที่พระพุทธองค์ ได้ยกมาเป็นข้ออุปมาเปรียบเทียบที่เกี่ยวข้องกับป่า ก็เพื่อให้สาวกได้เข้าใจถึงวิถีการดำรงชีวิตภายใต้กฎของธรรมชาตินี้ เช่น เปรียบเทียบคนกับต้นไม้ เปรียบเทียบหลักธรรมกับส่วนของต้นไม้ เปรียบเทียบกิเลสกับป่า เปรียบเทียบความหลุดพ้นเหมือนแก่นไม้ ในความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่านั้น มีความเกี่ยวพันและเกี่ยวพันกันมานานนับตั้งแต่สมัยพุทธกาล นอกจากป่าจะมีความสำคัญต่อโลกนี้แล้ว ทั้งยังมีคุณค่าในด้านแหล่งอาหารที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคแล้ว ทางพระพุทธศาสนายังถือว่า “ป่า” ยังเป็นกัลยาณมิตร

อันสำคัญ ที่เกื้อกูลต่อพระศาสนาทั้งในแง่การกำเนิดพุทธภาวะของพระศาสดา การเผยแผ่ธรรมะ และการวางรากฐานองค์กรสงฆ์ ตลอดจนการสร้างวัดแห่งแรกในพุทธศาสนาอีกด้วย

ป่าหรือต้นไม้ จึงเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และหากพิจารณาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาก็จะพบว่า มีหลักคำสอนหลายเรื่องที่เน้นย้ำในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ลำธาร ภูเขา และสิ่งแวดล้อมต่างๆ และได้นำหลักธรรมชาตินี้มาเป็นสื่อประยุกต์ใช้ในการสอน ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะทำให้ผู้ฟังหรือสาวกได้เข้าใจในหลักคำสอน โดยมากมักจะพบการนำเอาต้นไม้กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มาสอนข้างนั้น จะปรากฏอยู่ในรูปของการอยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง นำต้นไม้มาเปรียบเทียบกับหลักธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสอนให้ผู้สาวกได้เข้าใจในเรื่องอันเป็นความจริง คือ สัจธรรมของชีวิต

แนวคิดทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จึงเป็นแนวคิดที่สนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า มีประโยชน์ และมีประสิทธิภาพสูงสุด เมื่อใช้สอยทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่แล้ว ควรมีความระลึกรู้ถึงคุณค่าและคุณประโยชน์ ที่ทรัพยากรป่าไม้มอบให้มนุษย์และสัตว์ด้วย ควรปลูกจิตสำนึกกตัญญูรู้คุณต่อธรรมชาติ ด้วยการใช้อย่างระมัดระวังด้วยความจำเป็น และต้องรู้จักการทำประโยชน์ตอบแทนด้วยการปลูกป่าทดแทนป่าที่เสื่อมโทรม หรือรู้จักการทำทเวทิดด้วย เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ และสร้างสาธารณประโยชน์ให้เกิดแก่ธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า และอนุชนคนรุ่นหลังได้มีธรรมชาติที่สมบูรณ์ไว้บริโภคใช้สอยต่อไปในอนาคต

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งว่าในอนาคตว่า ถ้าหากไม่มีการร่วมมือและช่วยเหลือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ย่อมจะไม่มีผืนป่าให้ลูกหลานได้เห็นอีกต่อไป บรรพบุรุษของมนุษยชาติได้ช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อม ช่วยกันรักษาความสมดุลรวมไปถึงสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการรักษาผืนป่าและสัตว์ป่าเอาไว้ เช่น แม่น้ำ ลำธาร ซึ่งเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงผืนป่าให้คงความเขียวขจีและความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าก็อาศัยลำธารที่ใสสะอาดบริสุทธิ์ในการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างปกติสุข และมนุษย์จะต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้เพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและดำรงชีวิตของตนเองให้อยู่รอดปลอดภัย การปลูกป่าถาวรทดแทน ถือเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติที่สำคัญต่อการอนุรักษ์ผืนป่า แต่ถ้าหากการปลูกป่าขาดการดูแลอย่างต่อเนื่อง ก็ยากที่ส่งผลให้ผืนป่าที่ถูกทำลายลงแล้ว กลับมาคงความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอีกครั้งได้

พระสงฆ์ ในฐานะศาสนบุคคลที่สำคัญของพระพุทธศาสนา จึงควรน้อมนำหลักธรรมและคำสั่งสอนดังกล่าว มาเทศนาอบรมให้ผู้คนมีจิตสำนึกในการใช้สอย และร่วมกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้มากที่สุด แม้เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าความหายนะของทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติ มีสาเหตุมาจากปัจจัยอื่นๆ อันเป็นรูปธรรมที่เชื่อมโยงกันอย่างมากมาย แต่ก็ไม่ควรมองข้ามปัญหาที่เป็นนามธรรมอันเลวร้าย ที่เป็นพลังแฝงอยู่ในใจของมนุษย์ด้วย นั่นคือ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นั่นเอง คงไม่มีใครปฏิเสธว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกนี้ มีส่วนในการทำลายความบริสุทธิ์ผุดผ่องของ

ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมด้วยกันทั้งนั้น วิฤตการณ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นล้วนเป็นฝีมือของมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้ความศรัทธาและเชื่อถือ ควรจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างยิ่ง

๓) วิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามทัศนะของทางโลก คือ ตามความคิดเห็นของนักวิชาการในทางโลก และตามทัศนะของพุทธศาสนา เช่น การวิเคราะห์คุณค่าทางกายภาพ ผู้วิจัยได้พบว่า ในศาสตร์ต่างๆ นั้น มองคุณค่าของป่าว่าได้ให้อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคแก่มนุษย์ และยังอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่มนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ส่วนพุทธศาสนานั้น เห็นว่า สิ่งมีชีวิตในโลกต้องอาศัยปัจจัยทั้ง ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งปัจจัยทั้ง ๔ นี้ มีป่าเป็นแหล่งผลิต เหตุฉะนั้น การที่จะทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้และอยู่คู่กับโลกตลอดไปได้นั้น ต้องมีหลักการอนุรักษ์อย่างถูกวิธี ตามหลักพระพุทธศาสนา คือการใช้อย่างชาญฉลาด การจะใช้ต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดีผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคต อีกทั้งยังพิจารณาถึงหลักเศรษฐศาสตร์ ถึงต้นทุนและผลตอบแทนอย่างถี่ถ้วน การประหยัทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายากควรเก็บรักษาไว้มิให้สูญไป การบริโภคปัจจัย ๔ เพียงเพื่อให้อัตภาพนี้เป็นอยู่ได้ เพื่อจะได้ทำประโยชน์ต่อไป

คุณค่าทางสังคม ผู้วิจัยได้พบว่า คุณค่าของป่าที่เกิดกับสังคม เพียงเพื่ออำนวยความสุขให้แก่สังคมโลก เมื่อมาวิเคราะห์ถึงประโยชน์ของป่าไม้ จะมีความผูกพันต่อการดำรงชีพของมนุษย์ ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ทางด้านต่างๆ นานัปการ ทั้งยังส่งเสริมอาชีพ เศรษฐกิจ วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น และยังมีอิทธิพลทางด้านการเมืองด้วย ส่วนพุทธศาสนาอาศัยประโยชน์จากป่ามาประยุกต์เข้ากับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่สอนเน้นหนักในเรื่องของธรรมชาติ ทั้งในส่วนของธรรมชาติที่มีอยู่ภายในและธรรมชาติที่มีอยู่ภายนอก โดยเฉพาะเรื่องคุณค่าของต้นไม้หรือป่าไม้ ซึ่งดูเหมือนพระพุทธศาสนานั้นมีบทบาทสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ถึงหลักธรรมชาติ แม้การเปรียบเทียบสังคมนี้กับต้นไม้ ก็ยังเปรียบเทียบไว้อย่างดียิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเอาป่ามาเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เพื่อความสงบสุขของเหล่ามหาชนผู้ปรารถนาการบรรลุธรรม ย่อมเป็นประโยชน์อย่างมหาศาล

คุณค่าทางอารมณ์ ผู้วิจัยได้พบว่า ป่าเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ คนที่มาเที่ยวป่าส่วนมากก็เพื่อมาพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากป่ามีทัศนียภาพที่สวยงาม มีน้ำตกให้เที่ยวเล่นและสามารถทำกิจกรรมที่ทั้งให้ความเพลิดเพลินและความรู้ต่างๆ ได้อีก เช่น การดูนก ศึกษาพรรณไม้ ดูผีเสื้อ เดินป่าศึกษาธรรมชาติ ซึ่งป่าแต่ละแห่งก็มีจุดเด่นแตกต่างกันออกไป คงจะเห็นกันแล้วว่าป่านั้นมีคุณค่าประโยชน์อันมากมายต่อมนุษย์เราเพียงใด และเป็นแหล่งกำเนิดของความเชื่อของชนชาวเขาชนชาวเผ่าต่างๆ หรือชาวชนบททั่วไป ป่าไม้บางส่วนอยู่ได้ด้วยการดูแลรักษาของชาวบ้านเหล่านี้ เนื่องจาก

ชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณที่อาศัยอยู่ในป่าต่างๆ ความเชื่อของชาวบ้านอย่างนี้สามารถช่วยให้รักษาป่าไม้ไว้ได้ เช่น ความรับผิดชอบและดูแลรักษาป่าไม้ เมื่อชาวบ้านเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะโกรธ ไม่พอใจ ถ้าพวกเขาเข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ในป่า ตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็กๆ ไว้ในป่า เพื่อให้เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดีๆ แก่พวกเขา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าประเภทนี้ ในรูปอาหารจำพวกเห็ด พืชผัก และผลไม้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว ชาวบ้านจะสร้างกฎ ระเบียบในการดูแลรักษาป่าขึ้นเอง ส่วนพุทธศาสนา มองว่าป่าที่เปรียบกับเหมือนกับกิเลสตัณหา เป็นป่าที่น่าหวาดกลัวแก่ผู้ปรารถนาความเจริญ เป็นอุปสรรคแก่ผู้ปฏิบัติธรรม เพราะจะนำพาให้ติดอยู่ในวัฏสงสารไม่มีสิ้นสุด เหตุนั้น พระพุทธองค์ จึงให้ตัด ถอนรากถอนโคนเสีย การที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบอย่างนี้ เพื่อให้สาวกทั้งหลายได้พิจารณาว่า ความรู้สึกของผู้อยู่ในป่าย่อมเกิดความกลัว แต่สิ่งที่น่ากลัวกว่าป่า คือกิเลสที่ภายในใจของตน

คุณค่าทางปัญญา ผู้วิจัยได้พบว่า คนทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้มีความปรารถนาอยากจะเป็นคนฉลาด เป็นคนมีความรู้มีปัญญาด้วยกันทุกคน แต่ความฉลาดความรู้มีปัญญาไม่ได้เกิดจากความปรารถนาโดยถ่ายเดียว แต่เกิดจากการกระทำของแต่ละคน เกิดจากความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาหาความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ ถ้ามีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน มีความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา พยายามแสวงหาความรู้จากผู้รู้ทั้งหลายแล้ว ในที่สุดก็จะเป็นคนฉลาดได้ ความรู้ที่มีในโลกนี้ แบ่งเป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม ความรู้ทางโลกได้แก่เรื่องราวต่างๆ ภายนอกตัวเรา เช่นวิชาวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ พาณิชยศาสตร์ หรือความรู้อะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวภายนอกทั้งหลายเรียกว่าวิชาทางโลก ก็เพื่อเอาความรู้นั้นไปสร้างฐานะความเป็นอยู่ให้อยู่ดีมีสุข ส่วนพุทธศาสนา มองว่าการเอาป่าไม้มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับหลักธรรม ที่พระองค์ได้แสดงให้สาวกฟังไว้หลายประการ เพื่อให้เหล่าสาวกได้เข้าใจง่าย ๆ เพื่อให้เกิดปัญญา และสามารถรู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งที่พระองค์ได้ตรัสสอน องค์ความรู้ที่เกิดจากป่าสามารถจำแนกได้ ๒ อย่าง คือ ปัญญาในทางโลกที่ได้ศึกษาเรื่องป่า เข้าใจป่าอย่างถ่องแท้ รู้จักเอาประโยชน์จากป่ามาใช้สอยให้เกิดประโยชน์แก่ตน แก่สังคมและแก่ประเทศชาติ รู้วิธีป้องกันและรักษาเอาไว้ รู้โทษภัยที่เกิดจากป่า และได้กำหนดรูปแบบในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับป่าเป็นตำราของศาสตร์ต่างๆ เป็นต้น จัดเป็นเพียงโลกียปัญญา ส่วนปัญญาที่เกิดจากป่าตามแนวพุทธศาสนานั้น เป็นปัญญาเพื่อเข้าถึงความดับทุกข์ เข้าถึงสัจธรรมอันเป็นความจริงของโลก เห็นทั้งประโยชน์และโทษของป่า แล้วนำมาพัฒนาตนเอง สังคม ชุมชนให้รู้แจ้งตาม เป็นต้น นี้เรียกว่า โลกุตตรปัญญา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย เรื่องศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัย
มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. พระสงฆ์ควรยึดหลักพระธรรมวินัย ในการอยู่ร่วมกับป่า ดูแล รักษาป่า เพื่อ
เป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน

๒. ภาครัฐ ภาคเอกชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรตระหนักถึงการอนุรักษ์ป่า
ควรมีการประชาสัมพันธ์ ปลุกจิตสำนึกให้รู้จักคุณค่าของป่าแก่ประชาชนทุกคน

๓. รัฐควรมีมาตรการ มีแนวทางปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน ในการลงโทษแก่
ผู้กระทำผิดต่อป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป

๑. ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยวิธีการบวชป่า

๒. ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักกตัญญู

๓. ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักธุดงค์วัตร

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓ - ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

- เกษม จันทร์แก้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- เดชา บุญค้ำ. ต้นไม้ใหญ่ในการก่อสร้างและพัฒนาเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- ทิวา สรรพกิจ. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์. กรุงเทพมหานคร: ฟันนี้พับบลิชซิง, ๒๕๒๘.
- นิวัติ เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- ปกรณ ลิมปบุตรณ์. คัมภีร์เต๋าของเหลาจื่อ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๗.
- ประชา หุตานิวัตร. การเมืองสีเขียว. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒.
- ประยงค์ สุวรรณบุบผา. คัมภีร์ เต๋า เต๋ จิง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ศิลปาบรรณการ, ๒๕๓๙.
- ประเวศ อินทองปาน. พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๙.
- พจนา จันทร์สันติ. วิธีแห่งเต๋า. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เคล็ดไทย, ๒๕๔๔.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พระกับป่ามีปัญหาอะไร. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๔.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). คนไทยกับป่า. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๓.

_____ . การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑ กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘.

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๖.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และคณะ. พจนานุกรม บาลี-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘.

พุทธทาสภิกขุ. กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

มานพ นักการเรียน. พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

วิชัย เทียนน้อย. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป., ๒๕๕๕.

ศศิณา ภารา. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ส.เอเชียเพรส, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สنيธ เขมจารีมหาเถระ). วนกถา. กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สنيธ เขมจารีมหาเถระ) ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๕.

สมบัติ พิมพ์สอน. คู่มือการศึกษานักธรรมชั้นโท. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖.

สวัสดี โนนสูง. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

อุดม เขยกิจวงศ์. ต้นไม้ในพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: เสริมปัญญา, ๒๕๕๑.

Encyclopedia Britanica (1988 16.663), อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

(๒) วารสารและบทความ:

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. “ทัศนะเชิงพุทธศาสตร์เกี่ยวกับนิเวศวิทยา” มหาจุฬาริชาการ พุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์. รวบรวมจัดพิมพ์โดย สนธิ ไชยวงศ์คต. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ภาควิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. นิตยสารสารคดี. ฉบับที่ ๗๘, (มกราคม ๒๕๕๘): ๑๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ). พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า. นิตยสารเสขิยธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๙ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕): ๑๘.

(๓) วิทยานิพนธ์:

พระครูใบฎีกาถาวร สุรปัญญา (เสนสอน). “การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของพระนิภากรโสภณ (ไกร ฐานิสโร) วัดหนองกลับ อำเภอนองกลับ จังหวัดนครสวรรค์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาธีระวุฒิ ธีระมโฆ (โสเมเกษตริรินทร์). “บทบาทของพระสงฆ์สี่บุคคลในการชี้แนะและปลูกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จังหวัดอุบลราชธานี” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาไพสิทธ์ สัตยาธูร. “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ศึกษากรณี: พระเทพสิมาภรณ์ กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชนบทศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.

พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก. พระพุทธศาสนากับป่าไม้. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร (เสาะพบดี), “พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. พุทธศาสนศึกษา: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาสุภา อุทโท. บทบาทของพระสงฆ์: ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย.
สำนักส่งเสริมศึกษาและบริการสังคม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.

ภัทรพร สิริกาญจน. หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน
สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๓๖.

เรวัตร์ โพธิ์พันธ์. “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาพระสงฆ์ ในโครงการ
พุทธอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่น้ำภาชี จังหวัดราชบุรี”. วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๙.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่:

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙. พระราชดำริจัดการป่าไม้
ยั่งยืน. ๑๔ เมษายน ๒๕๒๐.

พระราชหัตถ์เลขาสมเด็จพระปิยมหาราช พระราชทานเจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์. พิมพ์เป็นที่ระลึกใน
งานพระราชทานเพลิงศพนางหอมหวน สุริยคำ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม. ๒๙ มิถุนายน
๒๕๒๘.

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙. พระราชดำรัสในโอกาสเสด็จฯ ทรงเปิด
การประชุมครั้งที่ ๒๖ ของสภาสตรีระหว่างประเทศ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
กรุงเทพมหานคร. ๒๔ กันยายน ๒๕๓๔.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	: พระมหากัมปนาท กम्मสุทฺโธ (แสงจันทร์)
ว/ ด/ ป เกิด	: ๒๘ เมษายน ๒๕๑๗
ภูมิลำเนาที่เกิด	: ๑๕๓ ม.๔ ต.สมหวัง อ.งหรา จ.พัทลุง
การศึกษา	: พ.ศ.๒๕๔๗ น.ธ.เอก : พ.ศ.๒๕๔๘ ป.ธ.๕ : พ.ศ.๒๕๖๐ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
อุปสมบท	: ๔ พฤษภาคม ๒๕๔๑
สังกัด	: วัดอัมพวนาราม ต.ท่ามิหรำ อ.เมือง จ.พัทลุง
ปีที่เข้าศึกษา	: ปีการศึกษา ๒๕๖๐
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ๒๙ มกราคม ๒๕๖๒
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดอัมพวนาราม ต.ท่ามิหรำ อ.เมือง จ.พัทลุง